

ΔΗΜΗΤΡΑ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΟΥ ~ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΖΙΑΡΑΣ ~ ΤΑΣΟΣ ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΧΙΛΛΕΑΣ ΦΩΤΑΚΗΣ ~ ΔΕΣΠΩ ΚΡΙΤΣΩΤΑΚΗ ~ ΒΙΚΤΩΡΙΑ ΔΕΛΑΚΟΒΙΑ

ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΗ ΘΕΛΗΣΗ ΤΟΥΣ

ΣΗΜΑΣΙΟΔΟΤΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΒΙΑΣ ΣΤΗ ΝΕΟΤΕΡΗ ΕΛΛΑΔΑ

ΨΗΦΙΔΕΣ

ΔΗΜΗΤΡΑ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΟΥ ~ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΖΙΑΡΑΣ
ΤΑΣΟΣ ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ ~ ΑΧΙΛΛΕΑΣ ΦΩΤΑΚΗΣ
ΔΕΣΠΩ ΚΡΙΤΣΩΤΑΚΗ ~ ΒΙΚΤΩΡΙΑ ΔΕΛΑΚΟΒΙΑ

ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΗ ΘΕΛΗΣΗ ΤΟΥΣ

Σημασιοδοτήσεις της σεξουαλικής βίας στη νεότερη Ελλάδα

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΗΦΙΔΕΣ

© Δήμητρα Βασιλειάδου / Κωνσταντίνος Τζιάρας / Τάσος Κωστόπουλος / Αχιλλέας / Φωτάκης / Δέσπω Κριτσωτάκη / Βικτώρια Δελακοβία & Πανεπιστήμιο Αιγαίου

ISBN: 978-618-85930-9-1

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΗΦΙΔΕΣ

Αχειροποιήτου 4, 54632 Θεσσαλονίκη

Τηλ.: 6945073799, 6973300105

psifides2019@gmail.com

<https://psifides.com/>

Facebook: ekdoseispsifides

Ο τόμος αποτελεί παραδοτέο του ερευνητικού έργου “Brutal intimacies: A history of rape in modern Greece” (2021-2023) το οποίο υποστηρίζεται από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.), στο πλαίσιο της Δράσης «2η Προκήρυξη ερευνητικών έργων ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. για την ενίσχυση Μεταδιδακτορικών Ερευνητών/τριών» (Αριθμός Έργου: 9).

Τυπώθηκε σε 300 αντίτυπα και κυκλοφόρησε εκτός εμπορίου από τις εκδόσεις Ψηφίδες τον Μάρτιο του 2024.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΙΓΑΙΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ
ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΔΗΜΗΤΡΑ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΟΥ, Εισαγωγή	5
ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΖΙΑΡΑΣ, <i>Η σεξουαλική βία στον μεσοπολεμικό αστικό χώρο: Μελετώντας το Αρχείο του Πλημμελειοδικείου Θεσσαλονίκης</i>	13
ΤΑΣΟΣ ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ, <i>Σεξουαλική βία με πολιτικό πρόσημο στην Ελλάδα της Κατοχής. Η πολιτισμική διάσταση</i>	27
ΑΧΙΛΛΕΑΣ ΦΩΤΑΚΗΣ, <i>Σημαιοδοτήσεις του βιασμού στον ελληνικό ποινικό νόμο, 19ος-20ός αιώνας</i>	41
ΔΕΣΠΩ ΚΡΙΤΣΩΤΑΚΗ, <i>Ανάμεσα σε ηθική και παθολογία: Ιατροδικαστικές και ψυχιατρικές προσλήψεις της σεξουαλικής βίας στην Ελλάδα (1900-1950)</i>	53
ΒΙΚΤΩΡΙΑ ΔΕΛΑΚΟΒΙΑ, <i>Ο ρόλος του Τύπου ως παράγοντα διαμόρφωσης και μετασχηματισμού των προσλήψεων της σεξουαλικής βίας από τη κοινή γνώμη (1970-1985)</i>	65
ΔΗΜΗΤΡΑ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΟΥ, <i>Κοινοί λογοθετικοί τόποι</i>	79

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΔΗΜΗΤΡΑ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΟΥ

Τα κείμενα που περιλαμβάνονται σε αυτόν τον τόμο παρουσιάστηκαν στο διήμερο συνέδριο του τριετούς ερευνητικού έργου «Σκληρές οικειότητες: μια ιστορία του βιασμού στην Ελλάδα, 1900-1960», το οποίο υποστηρίζεται από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας, το ΕΛΙΔΕΚ, και υλοποιείται από τον Ιανουάριο του 2021 στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου, στο Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας.

Το χρονικό ανάπτυγμα του ερευνητικού έργου καταλαμβάνει μια μακρά περίοδο: από αρχές του 20ού αιώνα μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1960. Πρόκειται για μια κρίσιμη περίοδο μεγάλων αλλαγών, κατά την οποία η Ελλάδα γνώρισε πολιτική αστάθεια, πολέμους, σημαντική γεωγραφική επέκταση, πληθυσμιακή αύξηση και μεγάλες προσφυγικές ροές, μαζί με εντατικές διεργασίες αστικοποίησης, εκσυγχρονισμού και σημαντικούς κοινωνικούς μετασχηματισμούς. Η έρευνα θέτει ως χρονικό της όριο το τέλος της δεκαετίας του 1960, αναγνωρίζοντας την ιστορική τομή που ακολούθησε και τις μεγάλες ανατροπές που έφερε στην πολιτική, στις ιδεολογίες και τις κοινωνικές σχέσεις. Η κατάρρευση της χούντας το 1974 θα εντατικοποιήσει αιτήματα εκδημοκρατισμού, ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ατομικών ελευθεριών. Ένα μαχητικό φεμινιστικό κίνημα θα αναδυθεί λίγα χρόνια μετά και θα συμπεριλάβει στη δημόσια πολιτική του ατζέντα τον βιασμό. Αφού καταγγείλει τις πατριαρχικές του καταβολές, θα διαχωρίσει ρητά την σεξουαλική βία από το σεξ κατονομάζοντάς την ως έμφυλη βία, θα αρθρώσει εναλλακτικούς λόγους για τη γυναικεία σεξουαλικότητα και τη γυναικεία σεξουαλική ελευθερία, ζητώντας από το κρά-

τος, το νομικό σύστημα και τον μηχανισμό δικαιοσύνης να πάρουν μέτρα για την καταπολέμηση των βιασμών.

Σε ό,τι αφορά τις γεωγραφικές συντεταγμένες της έρευνας, αφενός, και σε επίπεδο ποινικού κώδικα, αφορά το σύνολο της επικράτειας ακολουθώντας τις αλλαγές των συνόρων της χώρας. Αφετέρου βγαίνει από τα σύνορα, για να εστιάσει στις εκάστοτε περιοχές πολεμικών συγκρούσεων προκειμένου να εντοπίσει τη σεξουαλική βία στον πόλεμο. Μιλώντας ειδικά για τα δικαστικά αρχεία, τα οποία αποτελούν βασική πηγή για την έρευνά μας, συγκρίνουμε αρχειακό υλικό από δύο μεγάλες πόλεις, την Αθήνα και τον Πειραιά, και από την αγροτική κατά βάση ύπαιθρο, ειδικότερα τα νησιά του Αιγαίου (εκτός από τις Σποράδες και τα Δωδεκάνησα). Ας σταθούμε για λίγο στις νησιωτικές κοινότητες του Αιγαίου, οι οποίες συγκροτούν ένα αντιπροσωπευτικό και πολυδιάστατο παράδειγμα για την Ελλάδα, χώρα κατεξοχήν αγροτική, με τον κύριο όγκο του πληθυσμού της να κατοικεί, την υπό μελέτη περίοδο, στην ύπαιθρο. Συνεξετάζουμε στο ερευνητικό έργο τους συγκεκριμένους πληθυσμούς, γιατί παρά την αριθμητική τους υπεροχή έχουν μελετηθεί λιγότερο σε σχέση με τους κατοίκους των ελληνικών πόλεων, αλλά και για έναν ακόμη λόγο. Μπορούν να αναδείξουν τις τυχόν γεωγραφικές πολυσημίες καταγγελιών για σεξουαλική βία και τη διακριτή τους αντιμετώπιση από τις τοπικές κοινότητες και τις περιφερειακές και κεντρικές δικαστικές αρχές.

Στον βαθμό που οι σεξουαλικές πρακτικές και οι κυρίαρχες αναγνώσεις τους διαμορφώνονται κοινωνικά και πολιτισμικά και κατά συνέπεια αλλάζουν στον χρόνο, το ερευνητικό πρόγραμμα προτείνει μια πολύπλευρη μελέτη της σεξουαλικής βίας, υιοθετώντας μια μεθοδολογική στρατηγική που επιτρέπει τη διασταύρωση ενός πλούσιου σώματος πηγών: προδικαστικά έγγραφα, δικαστικά πρακτικά και αποφάσεις, άρθρα από τον τοπικό και εθνικό τύπο, νομοθεσία και νομικές πραγματείες, ιατρικά και ιατροδικαστικά εγχειρίδια, κρατικά και στρατιωτικά αρχεία, απομνημονεύματα και μεταγραμμένες προφορικές μαρτυρίες. Τα συγκεκριμένα τεκμήρια αναδεικνύουν μετασχηματισμούς μέσα στον χρόνο στη νομική πρόσληψη, την ποινική αντιμετώπιση και στις κοινωνικές αντιλήψεις περί σεξουαλικής βίας. Με δυο λόγια, η έρευνα θέλει να αποδώσει ευκρινές περιεχόμενο στη σεξουαλική βία στην Ελλάδα του 20ού αιώνα, και το κάνει αυτό

βάζοντας τέσσερις κεντρικούς ερευνητικούς στόχους. Ο πρώτος στόχος αφορά την ιστορικοποίηση του βιασμού. Ακούγεται ίσως προφανές, αλλά το εγχείρημα έχει εξίσου προφανείς δυσκολίες, καθώς ο βιασμός και άλλες μορφές σεξουαλικής βίας ως προϊόντα ασύμμετρων σχέσεων εξουσίας που βασίζονται, ανάμεσα σε άλλα, στο φύλο, την ηλικία, την τάξη, τη θρησκεία ή την εθνότητα, επηρεάζουν τις πρακτικές και τους λόγους που αρθρώνονταν γύρω από αυτήν.

Μια ιστορία της σεξουαλικής βίας ως ποινικού αδικήματος δεν θα ήταν δυνατή δίχως την παράλληλη διερεύνηση του ποινικού νόμου και των διαφορετικών ερμηνειών του από έλληνες νομικούς και δικαστές. Ο δεύτερος λοιπόν στόχος του ερευνητικού έργου είναι να χαρτογραφήσει συνέχειες και ασυνέχειες στην ποινική αντιμετώπιση της σεξουαλικής βίας συζητώντας τι ήταν αυτό που έκανε μια σεξουαλική επίθεση να αναγνωρίζεται (ή, συχνότερα, να μην αναγνωρίζεται) ως τέτοια. Ενδιαφέρεται λοιπόν να παρακολουθήσει τους μετασχηματισμούς της νομικής σκέψης στην εγχώρια δικαυική παράδοση και τον ερευνητικό αυτό άξονα έχει αναλάβει στο πλαίσιο του έργου ο Αχιλλέας Φωτάκης.

Ο τρίτος ερευνητικός στόχος του προγράμματος εντάσσει τη μελέτη της σεξουαλικής βίας, ακόμη πιο εστιασμένα, σε μια κοινωνική ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα, σε μια ιστορική αφήγηση που θέτει στο επίκεντρό της τους ίδιους τους ανθρώπους, τις κοινωνικές, κοινοτικές και οικογενειακές τους σχέσεις. Η έρευνα στρέφεται καταρχάς στα θύματα: σε ενήλικες και ανήλικες γυναίκες, δυσανάλογα εκτεθειμένες στη σεξουαλική βία, αλλά και νέους άντρες. Σε μια περίοδο που καθιερώνονται νέες αντιλήψεις για την παιδική ηλικία και την προστασία της, διερευνάται εξίσου η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών, κοριτσιών και αγοριών. Μελετώνται, τέλος, οι δράστες: οικείοι ή άγνωστοι, άντρες της «διπλανής πόρτας», «διεστραμμένοι» ή «ανώμαλοι», που δρούσαν κατά μόνας ή ομαδικά. Ενδιαφέρει ακόμη η αποτύπωση των πολιτισμικών νοημάτων της σεξουαλικής βίας, πάντοτε μέσα από τους λόγους των ίδιων των υποκειμένων που εμπλέκονταν στη διαχείρισή του. Αστυνόμοι, δημοσιογράφοι, νομικοί, δικαστές, ένορκοι, δράστες, θύματα και μάρτυρες όριζαν και έκριναν τα συγκεκριμένα εγκλήματα, διαγράφοντας την ευρύτερη σημασία τους στην Ελλάδα του 20ού αιώνα. Τέλος, το ερευνητικό έργο στρέφεται στη σχέση

ανάμεσα στον νόμο και στην κοινωνία, ως σημείο συνάντησης των ανθρώπων της εποχής με τον μηχανισμό δικαιοσύνης και στις προσπάθειές τους, οι οποίες αναδύονται ξεκάθαρα μέσα από το αρχειακό υλικό, να φέρουν τον νόμο, όποτε και όπως μπορούσαν, στα μέτρα και στις ανάγκες της δικής τους ζωής. Για να το κάνουν αυτό, μετακινούσαν διαρκώς τα όρια ανάμεσα στον διαπροσωπικό, εξωνομικό χειρισμό μιας υπόθεσης και στην απρόσωπη, γραφειοκρατική αντιμετώπισή της.

Ο τελευταίος ερευνητικός άξονας, που διερευνάται στο πλαίσιο του προγράμματος από τον Τάσο Κωστόπουλο, είναι η σεξουαλική βία στον πόλεμο. Καθώς κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα οι ελληνικοί πληθυσμοί βίωσαν δύο δεκαετίες πολέμων (1912-1922 και 1940-1949), στόχος είναι να εντοπιστεί και να αναλυθεί η σεξουαλική βία σε καιρούς συγκρούσεων, και πιο συγκεκριμένα κατά τους Βαλκανικούς πολέμους, την μικρασιατική εκστρατεία και την περίοδο της κατοχής και του εμφυλίου.

Τα κείμενα του τόμου δημοσιεύονται εδώ στην pre-proof εκδοχή τους: δεν έχουν περάσει από διαδικασία κριτικής ανάγνωσης και έχουν περιορισμένο αριθμό υποσημειώσεων, για τις οποίες κρατήθηκε η μορφή που επέλεξαν οι συγγραφείς τους.

Το βιβλίο ανοίγει το κείμενο του Κωσταντίνου Τζιάρια «Η σεξουαλική βία στον μεσοπολεμικό αστικό χώρο: Μελετώντας το Αρχείο του Πλημμελειοδικείου Θεσσαλονίκης», το οποίο πραγματεύεται υποθέσεις αποπλανήσεων, «παρά φύσιν» ασελγείων, άδικων επιθέσεων, εξυβρίσεων, παιδραστίας, σωματεμπορίας και άλλων δικαστικών καταγραφών για τη σεξουαλική βία. Στα δικαστικά αρχεία, σημειώνει η Arlette Farge, η πόλη συλλαμβάνεται συχνά βίαιη, ανήσυχη, φλεγόμενη σαν από πυρετό. Καταγράφεται η μέρα και η νύχτα της, οι κεντρικοί αλλά κυρίως οι πιο στενοί και λιγότερο πολυσύχναστοι δρόμοι. Μελετώντας τα δικαστικά αρχεία του Πλημμελειοδικείου Θεσσαλονίκης της περιόδου του Μεσοπολέμου περιστατικά σεξουαλικής βίας εντοπίζονται σε ιδιαίτερα δωμάτια επαύλεων αλλά και σε μονόχωρα φτωχικά σπίτια, πίσω από στόρια εργαστηρίων και σε πατάρια μικρών εμπορικών καταστημάτων, σε μεγάλα εργοστάσια και αποθήκες, οίκους ανοχής, χοροδιδασκαλεία, ξενοδοχεία, κινηματογράφους, υπαίθριους κακοφωτισμένους χώρους, νεκροταφεία, εξοχικά κέντρα, άλση και ρέματα. Από τις σχετικές δικαστικές υποθέσεις οι συχνό-

τερες είναι οι σχετικές με «αποπλανήσεις», αρκετές από τις οποίες διαπλέκονται με κυκλώματα σωματεμπορίας και καταλήγουν σε εγκλεισμούς σε χώρους σεξουαλικής εκμετάλλευσης. Ο Τζιάρας δείχνει ότι η εκτεταμένη παιδική εργασία, οι σχέσεις μαθητείας και η υπηρετική εργασία προσφέρουν το πλαίσιο για την ευρεία ανάπτυξη κακοποιητικών σεξουαλικών συμπεριφορών σε βάρος του νεαρού εργατικού προσωπικού.

Το κείμενο του Τάσου Κωστόπουλου που ακολουθεί, έχει τίτλο «Σεξουαλική βία με πολιτικό πρόσημο στην Ελλάδα της Κατοχής. Η πολιτισμική διάσταση». Η σεξουαλική διάσταση της πολιτικής βίας που ασκήθηκε στα χρόνια της Κατοχής και του Εμφυλίου είναι ένα ζήτημα που έχει μελετηθεί αρκετά τις τελευταίες δεκαετίες, ιδιαίτερα όσον αφορά το δεύτερο χρονολογικά σκέλος του. Το κεφάλαιο επικεντρώνεται σε μια αρκετά παραγνωρισμένη πτυχή του από πλευράς των ιστορικών: την ανίχνευση των νοοτροπιών (όσον αφορά τις σχέσεις και τους ρόλους των δυο φύλων) που διευκόλυναν, νομιμοποιούσαν ή απέτρεπαν τη διάπραξη βιασμών στο πλαίσιο της σύγκρουσης ανάμεσα στην Αντίσταση, τις κατοχικές αρχές και τους επίσημους ή ανεπίσημους συνεργάτες τους (συμπεριλαμβανόμενων των ημιδοσιλογικών οργανώσεων της λεγόμενης «γκρίζας ζώνης»). Για τη διερεύνηση και την ανασύσταση αυτών των νοοτροπιών ο Κωστόπουλος αξιοποιεί πρωτογενή τεκμήρια της εποχής, κυρίως όμως δυο συμπληρωματικά –και ιδιαίτερα εύλωττα– corpus πηγών: συλλογές τραγουδιών των αντιμαχόμενων πολιτικών οργανώσεων της δεκαετίας του '40, αφ' ενός, και λογοτεχνικές αναπαραστάσεις της κατοχικής δράσης των αντιστασιακών «εθνικών οργανώσεων» της Αθήνας από πρώην μέλη τους, αφ' ετέρου. Ζητούμενο της διερεύνησης αποτελεί ο εντοπισμός τόσο του κοινού υποστρώματος των συλλογικών πολιτικών υποκειμένων της εποχής όσο και των μεταξύ τους διαφορών στο συγκεκριμένο πεδίο· τα συμφραζόμενα, με άλλα λόγια, της πολιτικής στράτευσης σε σχέση με την πρόσληψη της σεξουαλικής βίας και πώς η ένταξη σε κάποιο στρατόπεδο επικαθοριζόταν από (ή επικαθόριζε) τη στάση των επιμέρους υποκειμένων απέναντί της.

Ο Αχιλλέας Φωτάκης, στο κείμενό του «Σηματοδοτήσεις του βιασμού στον ελληνικό ποινικό νόμο, 19ος-20ός αιώνας», προσφέρει μια γενική εικόνα για τους ποινικούς κώδικες και τη σχετική νομική θεωρία στην Ελλάδα και πώς αλλάζουν από εποχή σε εποχή. Μέσα από αρχειακές πηγές και

νομική βιβλιογραφία ο Φωτάκης βλέπει τον βιασμό όχι μόνο από τεχνική, νομική σκοπιά αλλά και από μια θέση που λαμβάνει υπόψη τις κοινωνικές σχέσεις εξουσίας, τις έμφυλες ιεραρχίες και τα συστήματα ελέγχου και πειθαρχίας που εμπλέκονται στη διάπραξη αλλά και την ποινική αντιμετώπιση αυτών που ιστορικά ονομάστηκαν «εγκλήματα κατά των ηθών». Υποστηρίζει ότι πρέπει να διαβάσουμε τους εκάστοτε ποινικούς κώδικες σαν πολιτικά κείμενα, που μιλούν για θέματα όπως η οριοθέτηση του γυναικείου υποκειμένου, τα ατομικά δικαιώματα, η σεξουαλικότητα και η σεξουαλικοποιημένη βία, οι προσβολές των ηθών και η βλάβη της πολιτείας. Σε αυτό το πλαίσιο ο ποινικός νόμος προσεγγίζεται όχι μόνο από τη σκοπιά ενός σκληρού σώματος κανόνων δικαίου αλλά και από αυτήν ενός ανοιχτού συνόλου ρευστών ερμηνειών που βασίζονται σε διαφορετικές θεωρητικές παραδόσεις, πρόσωπα και πολιτικές συγκυρίες και τελικά στους κοινωνικούς ανταγωνισμούς της κάθε εποχής.

Η Δέσπω Κριτσωτάκη, με το κείμενό της «Ανάμεσα σε ηθική και παθολογία: Ιατροδικαστικές και ψυχιατρικές προσλήψεις της σεξουαλικής βίας στην Ελλάδα (1900-1950)», εξετάζει τις σημασιοδοτήσεις της σεξουαλικής βίας στην Ελλάδα, με επίκεντρο τους ιατροδικαστικούς και ψυχιατρικούς λόγους από την αρχή του αιώνα έως το 1950. Πρόσφατη ιστοριογραφία για τη σεξουαλική βία σε άλλες χώρες, όπως τις ΗΠΑ και τη Βρετανία, έχει αναδείξει την ιατρικοποίηση τόσο των σεξουαλικών εγκλημάτων όσο και των θυμάτων από τον 19ο αλλά κυρίως στον 20ο αιώνα, για παράδειγμα μέσω της κατηγορίας του «σεξουαλικού ψυχοπαθή» και της έννοιας του τραύματος. Ωστόσο, έχει συγχρόνως γίνει αντιληπτό ότι η διαδικασία ιατρικοποίησης δεν ήταν ευθύγραμμη: διαφορετικές και συχνά αντικρουόμενες προσλήψεις συνέχιζαν να βρίσκονται σε ισχύ. Εκκινώντας από τη διαπίστωση ότι τα νοήματα της σεξουαλικής βίας είναι ιστορικά ασταθή και αντιφατικά, η Κριτσωτάκη εστιάζει στα μεταβαλλόμενα όρια ανάμεσα σε ηθική και παθολογία: ως προς τις αιτίες της σεξουαλικής βίας, στην περίπτωση των θυτών, και ως προς τις επιπτώσεις της, στην περίπτωση των θυμάτων. Αξιοποιώντας εγχειρίδια και επιστημονικές δημοσιεύσεις, διερευνά τους τρόπους με τους οποίους ιατροδικαστές και ψυχίατροι αντιλαμβάνονταν και αναπαριστούσαν τους σεξουαλικούς εγκληματίες και τα θύματά τους. Εντοπίζει σημεία σύγκλισης και απόκλισης ανάμεσα στις

διαφορετικές επιστημονικές προσλήψεις, καθώς και τις αλληλεπιδράσεις των τελευταίων με τα θεωρούμενα ως «κανονικά» χαρακτηριστικά των ανδρών και των γυναικών κατά τη διάρκεια των πρώτων εβδομήντα χρόνων του 20ού αιώνα. Τέλος, εξετάζει εάν και κατά πόσο η σεξουαλική βία μετατράπηκε σε ζήτημα ψυχικής υγείας –σύμπτωμα ή αιτία ψυχικής νόσου για τους θύτες και τα θύματα αντίστοιχα– το οποίο έθετε την ανάγκη θεραπείας και όχι τιμωρίας ή ηθικής αποκατάστασης.

Στο κείμενο «Ο ρόλος του Τύπου ως παράγοντα διαμόρφωσης και μετασηματισμού των προσλήψεων της σεξουαλικής βίας από τη κοινή γνώμη (1970-1985)», η Βικτώρια Δελακοβία εστιάζει στις αναπαραστάσεις βιασμών στον αθηναϊκό τύπο. Σε ένα πρώτο επίπεδο –τέμνοντας τον ιστορικό χρόνο στις περιόδους 1970-1974, 1975-1980 και 1980-1985– εξετάζει τη συχνότητα των με την οποία καταγράφονται βιασμοί στα αστυνομικά ρεπορτάζ των εφημερίδων. Η επιλογή των συγκεκριμένων ιστορικών περιόδων δεν είναι τυχαία. Αντίθετα, της δίνει τη δυνατότητα να εξετάσει συνέχειες και ασυνέχειες ως προς τον τρόπο παρουσίασης και ανάλυσης της είδησης του βιασμού και τις επιδράσεις των κοινωνικοπολιτικών και νομοθετικών εξελίξεων προς αυτήν την κατεύθυνση. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, η Δελακοβία επιχειρεί να ανιχνεύσει τους (λογοθετικούς και μη) τρόπους με τους οποίους οι εφημερίδες σκιαγραφούν το προφίλ του «κατά περίπτωση» και του «κατά συρροή» βιαστή, ενώ αναλύει τα χαρακτηριστικά που προσδίδουν οι δημοσιογράφοι στους «δράκους». Μέσα από τη μελέτη του τύπου φέρνει, τέλος, στο προσκήνιο τις φωνές των ίδιων των ιστορικών υποκειμένων, συζητώντας τις συνεντεύξεις που παίρνουν οι δημοσιογράφοι από θύματα και τους θύτες.

Στο τελευταίο κείμενο του τόμου με τίτλο «Κοινοί λογοθετικοί τόποι;» η Δήμητρα Βασιλειάδου βάζει στο επίκεντρο το ζήτημα της συναίνεσης, το βασικό, με άλλα λόγια, αίτημα των σχετικά πρόσφατων φεμινιστικών διεκδικήσεων στην Ελλάδα σχετικά με την τροποποίηση του νόμου για τον βιασμό. Από το 2019, είναι γνωστό, ο εγχώριος ποινικός κώδικας, όπως και αυτός άλλων ευρωπαϊκών χωρών, ορίζει τον βιασμό «ως γενετήσια πράξη που επιχειρείται χωρίς τη συναίνεση του παθόντος» προσώπου. Η Βασιλειάδου υποστηρίζει ότι η συναίνεση ή έλλειψή της υπήρξε πάντοτε κεντρικό διακύβευμα στις υποθέσεις σεξουαλικής βίας που έφταναν

στα ελληνικά δικαστήρια, πολύ πριν συμπεριληφθεί ρητά η έννοια στον Ποινικό Κώδικα. Δείχνει ότι η συζήτηση για τη συναίνεση συνιστά έναν από τους κοινούς λογοθετικούς τόπους στην ιστορία της σεξουαλικής βίας και η απόφαση (για το αν υπήρχε ή αν απουσίαζε) βρισκόταν πάντοτε στη διακριτική ευχέρεια των δικαστών και των ενόρκων και όχι στις καταθέσεις των θυμάτων.

Η ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΒΙΑ ΣΤΟΝ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΙΚΟ ΑΣΤΙΚΟ ΧΩΡΟ:
ΜΕΛΕΤΩΝΤΑΣ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟΥ
ΤΟΥ ΠΛΗΜΜΕΛΕΙΟΔΙΚΕΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΖΙΑΡΑΣ

Εισαγωγικά: Το υλικό/ το αρχείο

Το κείμενο βασίζεται στη μελέτη του μεσοπολεμικού αρχείου του Πλημμελειοδικείου Θεσσαλονίκης. Πρόκειται για ένα αρχείο το οποίο περιλαμβάνει περιλήψεις δικαστικών αποφάσεων, κείμενα σύντομα, περιεκτικά αλλά και ατελή με στοιχεία δημογραφικά των εμπλεκομένων, συνοπτικές περιγραφές των αδικημάτων με συχνά επαναλαμβανόμενα μοτίβα ή άλλα πιο ρηξικέλευθα ή παράδοξα περιστατικά, χειρόγραφα δυσδιάκριτα κείμενα μαρτυριών κατηγορίας ή υπερασπίσεως. Στο αρχείο δεν περιλαμβάνονται αναλυτικές αποφάσεις, δικογραφίες κ.λπ. στις οποίες έχουν βασιστεί άλλες έρευνες.¹ Περιλαμβάνονται στιγμιότυπα και όχι αναλυτικές σκηνές, θέσεις και αναπαραστάσεις. Πρόκειται για αρχείο Πλημμελειοδικείου (από το 1929 διαιρείται σε Μονομελές και Τριμελές), το αρχείο ενός δικαστηρίου στο οποίο δικάζονταν αδικήματα που κατατάσσονταν ως πλημμελήματα. Δεν εντοπίζονται δηλαδή βαρύτερα αδικήματα, κακουργήματα, στα οποία κατατάσσονται λόγω χάριν οι, σε απόλυτη συνάφεια με τη σεξουαλική βία, βιασμοί. Η μεγαλύτερη έρευνα από την οποία αντλούνται τα στοιχεία και έγινε για τις ανάγκες της διδακτορικής μου διατριβής, δεν ήταν εστιασμένη στη σεξουαλική βία και τα συναφή αδικήματα. Αντλά δηλαδή για την ανακοίνωση αυτή από ένα υλικό 6.626 εγγραφών που απέ-

1. Δήμητρα Βασιλειάδου, «"Κατεστραμμένα" κορίτσια: Ηθική, γαμηλιότητα και δικαστική πρακτική στη νησιωτική Ελλάδα, 1914-1940» στο Δ. Βασιλειάδου & Γ. Γκότση (επιμ.), *Ιστορίες για τη σεξουαλικότητα*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2020, σ.103-122.

δωσε η αποδελτίωση του αρχειακού υλικού (κυρίως των ετών 1923 και 1932) που αφορούν όλο το φάσμα των αδικημάτων (λαθρεμπόριο, υποθέσεις αισχροκέρδειας, κλοπές, επιθέσεις, εξυβρίσεις, υγειονομικά, πολιτικά αδικήματα) και συνθέτουν μια τοιχογραφία της καθημερινότητας, των εντάσεων της ζωής των φτωχών, λαϊκών στρωμάτων.² Στην τοιχογραφία αυτή εκφράσεις σεξουαλικής βίας εντοπίζονται με ιδιαίτερη συχνότητα. Πρόκειται για σκηνές, εικόνες, σκοτεινά σημεία της πόλης που μαζί με άλλες θα την έκαναν να φαντάζει «βίαιη, ανήσυχη, φλεγόμενη σαν από πυρετό» όπως παρατηρεί για τη μελέτη των δικαστικών και αστυνομικών αρχείων η Αρλέτ Φάρζ (Arlette Farge).³ Τέτοια στοιχεία, σκηνές και στιγμιότυπα σεξουαλικής βίας πέρα από τις συναφείς υποθέσεις αδικημάτων σωματεμπορίας και αποπλανήσεων εντοπίζονται και σε υποθέσεις εξυβρίσεων, άδικων επιθέσεων, ένοπλων απειλών, υγειονομικές παραβάσεις κ.λπ. Συζητώντας για τις σχετικές μεθοδολογικές και ιστοριογραφικές παραδόσεις η θέση του Κάρλο Γκίνζμπουργκ (Carlo Ginzburg) ότι στα δικαστικά αρχεία μπορούμε, πέρα από αναπαραστάσεις, κυρίαρχες ή υποτελείς κουλτούρες, να διαβάσουμε και κοινωνικές σχέσεις και τον υλικό κόσμο στον οποίο βασίζονται, αποτελεί μία προσδοκία και της δικής μου ενασχόλησης.⁴ Αυτό που θα επιχειρήσω, όμως, εδώ είναι να θέσω στον χώρο και συγκεκριμένα στον αστικό χώρο τα αδικήματα που σχετίζονται με τη σεξουαλική βία. Θα επιχειρήσω μέσω του παραδείγματος της μεσοπολεμικής Θεσσαλονίκης να συζητήσω για τη σεξουαλική βία και τους επικίνδυνους τόπους του μεσοπολεμικού αστικού χώρου.

2. Κώστας Τζιάρας, *Τα λαϊκά στρώματα στη Θεσσαλονίκη του μεσοπολέμου. Κοινωνική και πολιτική διάσταση της φτώχειας*, Θεσσαλονίκη, ΑΠΘ, 2017.

3. Arlette Farge, *Η γεύση του αρχείου*, μτφρ. Ρίκα Μπενβενίστε, Αθήνα, Νεφέλη, 2004, σ. 41.

4. Κάρλο Γκίνζμπουργκ, *Ο Δικαστής και ο Ιστορικός. Σκέψεις στο περιθώριο της δίκης Σόφρι*, μτφρ. Χαρά Σαρλικιώτη, Αθήνα, Νεφέλη, 2003, σ. 26-27. Για τις μεθοδολογικές και ιστοριογραφικές παραδόσεις σε σχέση με την αξιοποίηση των δικαστικών αρχείων από τους ιστορικούς βλ. σύντομα Έφη Αβδελά, «Οι δικαστικές αποφάσεις ως τεκμήρια της εποχής τους». Εισήγηση στην ημερίδα που διοργάνωσε η Εθνική Σχολή Δικαστικών Λειτουργών με θέμα «Δικαστές και Ιστορικοί. Οι δικαστικές αποφάσεις από τη σκοπιά της κοινωνικής ιστορίας». Ανακτήθηκε από <https://www.esdi.gr/wp-content/uploads/images/stories/pdf/epimorfosi/2016/Avdela-Dikastes%20kai%20istorikoi.pdf>.

Η πόλη

Η Θεσσαλονίκη στον Μεσοπόλεμο ήταν μια πόλη σε μετάβαση: από οθωμανική πόλη στον εθνικό κορμό, από δεύτερο λιμάνι σε περιφερειακή μητρόπολη, από πολυπολιτισμική σε ελληνική, από «εβραιούπολη» σε «προσφυγούπολη». Το 1917 η μεγάλη πυρκαγιά προκάλεσε μια ριζική αλλά ημιτελή αναδιαπραγμάτευση του αστικού χώρου. Το κέντρο και τα δύο επάλληλα ημικύκλια χαρακτηρίζουν την ταξική γεωγραφία της πόλης. Οι προσφυγικοί και οι εβραϊκοί συνοικισμοί των πυρόπληκτων βρίσκονταν στα άκρα της περιφέρειάς της. Τα νεκροταφεία και η πυρίκαυστος ζώνη ως σκοτεινά, αμφιλεγόμενα σημεία μεσολαβούσαν. Στα δυτικά του ακραίου ημικυκλίου συγκεντρώνονταν βουστάσια, χοιροστάσια, καπναποθήκες, τεκέδες και οίκοι ανοχής. Ως κέντρο του συγκεκριμένου χώρου δέσποζε η περιοχή της Μπάρας.⁵ Πρόκειται για την περιοχή που φωτογράφησαν μάλλον περισσότερο από κάθε άλλη οι στρατιώτες της Αντάντ, στα χρόνια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, όπου είχαν συγκεντρωθεί όπως λέει ο Μυριβήλης, «όλες τις πουτάνες της Βαλκανικής», για την οποία περηφανευόταν ο ρεμπέτης Τάκης Μπίνης ότι υπερετερούσε σε σχέση με την Τρούμπα.⁶

Η Μπάρα, οι σωματέμποροι και η σωματεμπορία

Η Μπάρα ήταν η περιοχή όπου συγκεντρωνόταν η οικονομία και ο κόσμος του περιθωρίου, με ομοιότητες και διαφορές με την Τρούμπα, τον Χάνδακα στο Ηράκλειο και άλλα μεσογειακά λιμάνια.⁷ Πρόκειται για περιοχή στιγματισμένη ως μιαινή από άποψη ηθικής και υγιεινής, για ένα ηθικό

5. Για την περιοχή της Μπάρας βλ. Mark Mazower, *Θεσσαλονίκη, πόλη των φαντασμάτων. Χριστιανοί, μουσουλμάνοι και εβραίοι 1430-1950*, μτφρ. Κώστας Κουρεμένος, Αθήνα, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2006, σ. 460-465.

6. Ιωάννα Κλειάσιου, *Τάκης Μπίνης. Βίος ρεμπέτικος*, Αθήνα, Εκδόσεις Ντέφι, 2002.

7. Βασίλης Πισιμίσης, *Τρούμπα, Βούρλα, λιμάνι. Χώρος και μνήμη του πειραϊκού περιθωρίου στον 20^ο αιώνα*, Αθήνα, Μωβ Εκδόσεις, 2022 · Ελένη Κυραμαργιού, *Δραπετσώνα 1922-1967. Ένας κόσμος στην άκρη του κόσμου*, Αθήνα, ΕΙΕ, 2019 · Γιάννης Ζαϊμάκης, «Καταγώγια ακμάζοντα» στον Λάκκο Ηρακλείου. *Παρέκκλιση, πολιτισμική δημιουργία, ανώνυμο ρεμπέτικο (1900-1940)*, Αθήνα, Πλέθρον, 2008.

και υγειονομικό γκέτο. Χαρακτηριστικές είναι οι εξυβρίσεις: «Την πήρες από την Μπάρα...».⁸ Στο αρχείο του Πλημμελειοδικείου αποτυπώνεται ένα συνεχές καταστημάτων «γ' τάξεως» στην ομώνυμη οδό Μπάρας κ.λπ. Την ταξινόμηση αναλάμβαναν οι δημοτικές, αστυνομικές και υγειονομικές αρχές. Οι ίδιες αρχές αναλάμβαναν και την ταξινόμηση των ύποπτων γυναικών σε κοινές και ελευθέριας.⁹ Στο *Λεξικό Νομικής, Διοικήσεως και Αστυνομίας* (1934) περιγράφεται με αρκετές λεπτομέρειες η διαδικασία και τα ταξινομικά κριτήρια. Αναφέρεται, επίσης ότι οι Αρχές όριζαν τον οίκο ανοχής και την αμοιβή των εκδιδόμενων, κοινών γυναικών. Από εκεί επιτρεπόταν να βγουν μόνο με ειδική άδεια του Τμήματος Ηθών, όπως όριζε ο Ν.3032, η παράβαση του οποίου εντοπίζεται ιδιαίτερα συχνά στο Αρχείο του Πλημμελειοδικείου. Ο Νόμος όριζε τον υγειονομικό εγκλεισμό των εκδιδόμενων γυναικών και το κανονιστικό πλαίσιο της αντιμετώπισης της πορνείας και της εξάπλωσης των αφροδισίων νοσημάτων.¹⁰ Στο αρχείο του Πλημμελειοδικείου εντοπίσαμε γυναίκες να απουσιάζουν σε νυχτερινούς κυρίως ελέγχους των αστυνομικών οργάνων χωρίς σχετική άδεια, ή να «έχουν αποδράσει», έκφραση ίσως πιο χαρακτηριστική του πλαισίου εγκλεισμού που σηματοδοτεί ίσως την αρχή μιας πορείας απεγκλωβισμού. Τα τελευταία χρόνια είναι πολλές οι σημαντικές εργασίες σχετικά με την πορνεία στη μεσοπολεμική Ελλάδα και το πλαίσιο του υγειονομικού εγκλεισμού.¹¹ Θα ήθελα να επισημάνω σε σχέση με την

8. Μονομελές Πλημμελειοδικείο, δ.α. 7341, 18 Νοεμβρίου 1932.

9. Τζιάρας, *Κοινωνική και πολιτική διάσταση της φτώχειας*, ό.π., σ. 496-498.

10. *Λεξικόν Νομικής, Διοικήσεως και Αστυνομίας*, τόμ. Γ', Αθήνα, Έκδοσις Εφημερίδος «Νέος Κόσμος», 1934, σ. 1-6. Το σχετικό λήμμα με τίτλος «άσεμνοι γυναίκες» υπογράφει ο Α.Σ. Σαμπάνης, διευθυντής αστυνομίας. Βλ. επίσης Πλάτων Σταματιάδης, «Ο εταρισμός», *Δημοσιεύματα Εταιρείας Προστασίας Αποφυλακισμένων Θεσσαλονίκης*, Αθήνα 1954, σ.112-123.

11. Βλ. ενδεικτικά, Pothiti Hantzaroula, «Public Discourses on Secularity and Narratives of Sexual Violence on Domestic Servants in Greece (1880-1950)», *Journal of Mediterranean Studies*, 18/2 (2009), 283-310 2017, Γιώργος Κόκκινος, «Άζια» και «Ανάζια» Ζωή. Ευγονική, εκφυλισμός, βιοπολιτική: Ο γιατρός στο ρόλο του κοινωνικού θεραπευτή και του εθνικού αναμορφωτή, Αθήνα, Εκδόσεις Ταξιδευτής, 2021 · Αναστάσιος Τζιτζίκος, *Κρατικός έλεγχος και κανονιστικοί λόγοι για την πορνεία και τα αφροδίσια νοσήματα στην Ελλάδα των αρχών του 20ού αιώνα*, διπλωματική μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο, 2014· Χριστίνα Δημητριάδου, *Η πορνεία στη Μεσοπολεμική και Μεταπολεμική Θεσσαλονίκη: Κοι-*

Μπάρρα τη συχνότητα με την οποία στο Αρχείο και στον Τύπο εντοπίζονται πέρα από σκάνδαλα, βίαιες κακοποιητικές συμπεριφορές σε βάρος των εκδιδόμενων γυναικών (παραδείγματα οπλοχρησίας, επιθέσεων, τσακωμών σε οίκους ανοχής κ.λπ.) αλλά και την εμπλοκή των εκδιδόμενων στην εξάρτηση από ουσίες. Από τη μελέτη του αρχειακού υλικού προκύπτει επίσης η επιλεκτική παρουσία των αστυνομικών αρχών και η διαπλοκή τους με τις ελίτ του κόσμου του περιθωρίου, όπως και η στρατολόγηση οπλοφόρων στην Ακροδεξιά. Χαρακτηριστικότερη η περίπτωση του σωματέμπορου Δ. Καφαντάρη, ενός από τους βασικούς κατηγορούμενους για τον εμπρησμό του Κάμπελ το 1931. Ένα στιγμιότυπο αποκαλυπτικό για την έκταση και τον χαρακτήρα του κόσμου της Μπάρρας στην πολυπληθή κηδεΐα του αρχινταή Πέτσα, του επικεφαλής της συνοικίας.¹²

Μετά το 1922 η Μπάρρα είχε ανατροφοδοτηθεί με το προσφυγικό κύμα. Στα αρχεία της Κοινωνίας των Εθνών επισημαίνεται η λειτουργία διεθνών δικτύων που εκμεταλλεύτηκαν τον προσφυγικό πληθυσμό και τροφοδότησαν μέσω μιας κακοποιητικής διαδικασίας με νεαρά κορίτσια και αγόρια την αγορά του σεξ σε τόπους συχνά ιδιαίτερος μακρινούς. Η Μπάρρα αποτελούσε έναν ασφαλώς πιο κοντινό τόπο, από τον οποίο η έξοδος/ο απεγκλωβισμός δεν θα ήταν επίσης μια απλή διαδικασία. Οι αποπλανήσεις και οι βιασμοί αποτελούσαν συχνά την αφετηρία της εισόδου στον κόσμο της πορνείας. Ο βιασμός μίας 12χρονης προσφυγοπούλας στο καράβι που την έφερε στη Θεσσαλονίκη προκάλεσε συζητήσεις στη Βουλή. Μπορούμε να υποθέσουμε πολύ περισσότερες σιωπές σε συναφείς περιπτώσεις. Στο αρχείο, πάντως, καταγράφονται κάποιες χαρακτηριστικές του πλαισίου διαδρομές. Οι υποθέσεις σωματεμπορίας που εντοπίζονται είναι λίγες και ειδικότερα οι καταγγελίες από τις ίδιες τις εκδιδόμενες προϋπέθεταν ρήγματα στα δίκτυα και στις σχέσεις εξάρτησης των εκδιδόμενων, κακοποιημένων γυναικών και ασφαλώς πολύ θάρρος ή απόγνωση.

Στο δικαστήριο η εικοσάχρονη Χρύσα Τ. εκτίμησε ότι είχε τον χώρο να καταγγείλει την εκμετάλλευση που βίωνε και περιγράφει τη βίαιη δια-

νωνικές διαστάσεις και κρατικές πολιτικές ελέγχου, διπλωματική μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 2022.

12. Τζιάρας, *Κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις της φτώχειας*, ό.π., σ. 136, 561, 582, 593.

δρομή στον χώρο: «Θέλει να πορνεύομαι και να με ηκμεταλλεύεται. Με πήγε στα Τρίκαλλα και έμενα σε πανσιόν, ακολούθως με πήγε στο Βόλο από όπου η αστυνομία με έστειλε εδώ και αυτός ήλθε να με βρη και να με επαναφέρει στο Βόλο σε ένα φίλο του».¹³ Στην υπόθεση της νεαρής εργάτριας Δέσποινας Χατζηιωαννίδου πέρα από την περιγραφή της πράξης στις μαρτυρίες πρώην συναδέλφων και εργοδοτών αναδεικνύονται οι αντιλήψεις σχετικά το αποδεκτό γυναικείο ήθος αλλά και τους κινδύνους της από νεαρή ηλικία εισόδου στον εργασιακό στίβο.¹⁴

Οι αποπλανήσεις, οι κακοποιητικές διαδρομές και οι επικίνδυνοι τόποι

Ως αφετηρία των διαδρομών εντοπίζονται οι υποθέσεις αποπλανήσεων. Ο Νίκος Παρασκευόπουλος επισημαίνει την παλιότερη συζήτηση σχετικά με τις αποπλανήσεις και τα σχόλια των δικηγόρων σχετικά με το άμεμπτο των ηθών αλλά και την ηλικία της αποπλανημένης κόρης. Αρκετές υποθέσεις αποπλανήσεων κατέληγαν σε γάμους ή άλλες συναινετικές λύσεις. Ορισμένες περιγράφονται ξεκάθαρα ως βιασμοί, κάποιες κατέληγαν σε δράματα ή εγκλήματα τιμής, και αρκετές σε οίκους ανοχής.¹⁵

Ο Αλέξανδρος Δάγκας επισημαίνει ότι τον Ιούνιο 1923 ανακαλύφθηκαν σαράντα κρυφά διαφθορεία από την Αστυνομία Ηθών, όπου εκδίδονταν κορίτσια 13 με 15 ετών.¹⁶ Η *Εφημερίς Βαλκανίων* ανέφερε σχετικά: «Κορίτσια διαφόρων τάξεων παρεσύρεντο από τους επιτηδείς, δια των χοροδιδασκαλείων, από τα σπίτια, από τα εργοστάσια, από τα μοδιστράδικα, από τα γραφεία, προς την ατιμωτέραν εκμετάλλευσιν». Στο Αρχείο του Πλημμελειοδικείου επιβεβαιώνονται οι παραπάνω «επικίνδυνοι τόποι».¹⁷

13. Μονομελές Πλημμελειοδικείο, δ.α. 8250, 21 Δεκεμβρίου 1932.

14. Τριμελές Πλημμελειοδικείο, δ.α. 2584, 3 Ιουνίου 1932· δ.α. 448, 29 Ιανουαρίου 1932· δ.α. 5337, 28 Δεκεμβρίου 1932

15. Τα ακροατήρια των δικαστηρίων όπως σημειώνει ο Ν. Παρασκευόπουλος «εσατίριζον και κατειρωνεύοντο τας μεσήλικας ανηλίκους». Βλ. Παρασκευόπουλος, *Έρωτας και τιμωρία*, ό.π., σ. 29, Παρασκευόπουλος, *Εγκλήματα ηθών*, ό.π., σ. 90-91.

16. Αλέξανδρος Δάγκας, *Φοιτητικές σημειώσεις κοινωνικής ιστορίας, Θεσσαλονίκη*, Υπηρεσία Δημοσιευμάτων ΑΠΘ, 2004, σ. 347.

17. Βλ. *Εφημερίς των Βαλκανίων*, 27 Ιουνίου 1923. Στη *Μακεδονία* σημειώνονται και τα

Στις καταθέσεις των αποπλανημένων μηνυτριών (καταγράφονται συνήθως ως εργάτριες, καπνεργάτριες ή υπηρέτριες 15 ως 21 ετών) επαναλαμβάνονται παρόμοια αφηγηματικά μοτίβα και περιστατικά, αλλά και παρόμοια ρητορικά σχήματα. Οι κοπέλες γνώριζαν τους μετέπειτα διαφθορείς σε κάποιο σημείο της πόλης, συνήθως στη γειτονιά, σε χώρους διασκέδασης, όπως σε χοροδιδασκαλεία ή ζαχαροπλαστεία. Οι δράστες/κατηγορούμενοι ήταν, επίσης νεαροί, συνήθως από 16 έως 25 ετών, (σωφέρ, παντοφλάς, σιδηροδρομικός υπάλληλος, αλιεύς, σιδηρουργός, στρατιώτης, άεργος). Μετά τη γνωριμία περιγράφεται η επιμονή του άντρα για σύναψη ερωτικών σχέσεων στην οποία η γυναίκα ανθίσταται, μέχρι την υπόσχεση ότι θα την «νυμφευθή», ενώ σε κάποιες περιπτώσεις πραγματοποιούνταν και επίσημοι αρραβώνες. Ακολουθούσαν έξοδοι σε διάφορα κέντρα και κινηματογράφους, περίπατοι και εκδρομές με φίλους, όπου εντεινόταν οι «διαβεβαιώσεις και οι υποσχέσεις» για τον επικείμενο γάμο. Η περιγραφή της αποπλάνησης έχει στις αφηγήσεις έντονα τα στοιχεία της εξαπάτησης και του δόλου από την πλευρά του κατηγορουμένου. Ονομάζεται κάποια πρόφαση, «θα με πάρη να με συστήση με την μαμά του», εξαιτίας της οποίας το θύμα εξαπατάται και δέχεται να οδηγηθεί σε κάποιο καφενείο, εξοχικό ζυθοπωλείο, όπως για παράδειγμα στο Χατζή-Μπαχτσέ ή σε σπίτι, όπου μετά από οινοποσία ή χρήση ναρκωτικών ουσιών, το κορίτσι μεθύσει. Ακολουθεί η διακόρευση σε ξενοδοχείο, κατάστημα ή σε κάποιον εξωτερικό χώρο, οπότε και ορισμένες φορές η πράξη γινόταν αντιληπτή από τους γείτονες ή την αστυνομία. Σε κάποιες περιπτώσεις η κοπέλα δεν έκανε γνωστό αμέσως το συμβάν στην οικογένειά της υπολογίζοντας στην αξιοπιστία του δράστη. Όταν περνούσαν οι μήνες, η απάτη γινόταν προφανής. Ο Κωνσταντίνος Χ., κατηγορούμενος για αποπλάνηση της 19χρονης εργάτριας Ζηνοβίας Κ., υπήρξε θύμα απόπειρας φόνου, ενώ η 18χρονη Ισραηλίτισσα, Λούνα Ρ., δοκίμασε να αυτοκτονήσει με γκάζι. Σε άλλες περιπτώσεις οι νεαρές κοπέλες κατέληγαν σε οίκους ανοχής, κρυφούς ή καταγεγραμμένους.¹⁸

καφενεία ως τόποι διαφθοράς και σχολιάζεται η συνέχιση λειτουργίας των χοροδιδασκαλείων παρά τις σχετικές αστυνομικές απαγορεύσεις *Μακεδονία*, 30 Ιουνίου 1923.

18. Μια άλλη υπόθεση τον Ιούνιο του 1932 φαίνεται να σχετίζεται σαφέστερα με προα-

Το 1924 ο Ευάγγελος Μ. καταδικάστηκε σε φυλάκιση 8 μηνών, γιατί προήγαγε εις πορνείαν την ανήλικη Κατίνα Κ. οδηγώντας την «εν αγνοία της εις οίκον ανοχής εξαπατών αυτήν ότι θα την παρέδιδεν υπηρέτρια εις έντιμον οικογένειαν, ενώ το 1932 αποκαλύφθηκε στις αίθουσες του δικαστηρίου ένα ολόκληρο δίκτυο σωματεμπορίας εμπλεκόμενο με ένα από τα δύο μεγάλα υπηρετομεσιτικά γραφεία της πόλης. Ο Νίκος Α., 30 ετών από την Αρτάκη, κτίστης σε παρακείμενη οικοδομή ήταν σε θέση να εποπτεύει την κίνηση στο εν λόγω γραφείο: «... έβλεπον ότι εισήρχοντο και εξήρχοντο πολλά κορίτσια και άνδρες». Ο Σταύρος Κ., ενωματάρχης από την Προύσσα, επισήμανε τις σχέσεις των κατηγορουμένων με τις διευθύντριες των κρυφών οίκων ανοχής, στους οποίους κατέληγαν να εργάζονται τα κορίτσια.¹⁹

Περιπτώσεις σεξουαλικής κακοποίησης εντοπίζονται σε μεγάλους χώρους εργασίας αλλά και εργαστήρια. Στο Τριμελές Πλημμελειοδικείο στις 9 Μαΐου 1932, αναφέρεται ότι η 19χρονη εργάτρια Ζηνοβία Κ. κατήγγειλε συνάδελφό της σε εργοστάσιο ότι την ανάγκασε με απειλές να συνάψει ερωτικές σχέσεις μαζί του. Τον Ιανουάριο 1932 η νεαρή καπνεργάτρια Πουλχερία Α. κατήγγειλε τον βιασμό της. Η υπόθεσή της δικάστηκε ως παρά φύσιν ασέλγεια και το δικαστήριο αθώωσε τους κατηγορουμένους διακρίνοντας συναίνεση στη μηνύτρια.²⁰ Στην περίπτωση της επίσης 19χρονης, προσφυγικής προέλευσης Παναγιώτας Μπ., ο κατηγορούμενος Βασίλειος Α., 26 χρονών από την Πυλαία τιμωρήθηκε με εξάμηνη φυλάκιση. Για την υπόθεση αυτή σώζονται κάποιες λεπτομέρειες στην κατάθεση

γωγή σε πορνεία. Ο 20χρονος Δημήτριος Α. βίασε παρά φύσιν την Ισραηλίτιδα φίλη του και λίγες μέρες αργότερα την παρέδωσε σε φίλο του πίσω από τα βουλγάρικα νεκροταφεία, ο οποίος επίσης τη βίασε με την απειλή μαχαριού.

19. Πλημμελειοδικείο, δ.α. 390, 25 Ιανουαρίου 1924. Στην υπόθεση του υπηρετομεσιτικού γραφείου ως μηνύτριες παρουσιάστηκαν στο δικαστήριο τρεις από τις κοπέλες που είχαν πέσει θύματα του δικτύου. Ένας από τους ιδιοκτήτες του γραφείου εργασίας καταδικάστηκε σε ποινή φυλάκισης δύο ετών και οι άλλοι δύο κατηγορούμενοι σε ένα έτος φυλάκισης. Τριμελές Πλημμελειοδικείο, δ.α. 5370, 15 Δεκεμβρίου 1932. Βλ. και *Μακεδονία*, 16 Δεκεμβρίου 1932.

20. Τριμελές Πλημμελειοδικείο, δ.α. 59, 26 Ιανουαρίου 1932. Οι κατηγορούμενοι αθωώθηκαν λόγω αμφιβολιών, καθώς σύμφωνα με την απόφαση η Πουλχερία εδέχθη την παρά φύσιν ασέλγεια.

του θύματος: «...περί ώραν 5 μ.μ. κατήλθον στο πλυντήριοι να πλυθώ ο κατηγορούμενος όστις ως φαίνεται με παρηκολούθησε με ήρπασεν και βιαίως με έσυρεν στα σκοτεινά ... με τα χέρια του έφραξεν το στόμα μου, δεν ηδυνήθην να ... ησέλγησε επ' εμού την ώρα εκείνη δεν ήτο κανείς Όταν εξητάσθην παρά του ιατρού την ενόμιζον ... μη διακορευμένη και ... την δευτέραν όμως φορά το διεπίστωσεν ο γιατρός...».²¹

Σε μικρότερους χώρους εργασίας, η σεξουαλική κακοποίηση συνδέεται με την παιδική εργασία. Ως «άδικος επίθεσις δια βιαιοπραγιών» δικάστηκε και η επόμενη υπόθεση απόπειρας βιασμού ανηλίκου, η οποία αναδεικνύει τους όρους της εκτεταμένης παιδικής εργασίας στο μεσοπόλεμο. Ο εντεκάχρονος Συμεών Σ. από την Προύσα εργαζόταν το 1923 με εβδομαδιαίο μίσθωμα 12 ½ δραχμών στο υποδηματοποιείο του Δημοσθένη Χ. στην οδό Αγίου Δημητρίου. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του παιδιού, ένα μεσημέρι του καλοκαιριού ο κατηγορούμενος έκλεισε τα παραθυρόφυλλα του μαγαζιού του και αποπειράθηκε να τον βιάσει, αφού πρώτα τον καλόπιασε υποσχόμενος ότι «θα του κάμη παπούτσια». Το παιδί φοβήθηκε και έφυγε. Στο δικαστήριο εμφανίστηκε ο κρεοπώλης θείος που είχε την επιμέλεια του παιδιού.²² Ο σερβιτόρος Πασχάλης Λ., 25 ετών, έπεσε θύμα απόπειρας παρά φύσιν ασέλγειας από το αφεντικό του, τον γαλακτοπώλη Φεχήμ Α., γνωστό παιδεραστή σύμφωνα με τις μαρτυρίες, στο πατάρι του ζαχαροπλαστείου που κοιμόταν - οι άλλοι υπάλληλοι κοιμόνταν στο υπόγειο. Η υπόθεση έφτασε στο δικαστήριο ως «άδικος δια ξυλοδαρμών επίθεσις».²³

Οι βιασμοί και οι κίναιδοι

Οι «παρά φύσιν ασέλγειες» σε βάρος αντρών που καταγράφονται στου Αρχείο προσιδιάζαν συχνά σε βιασμούς, όμως προφανής είναι και η ποινικοποίηση της ομοφυλοφιλίας. Οι συμμετέχοντες στην πράξη τιμωρούνταν με την ίδια ποινή. Στο αρχείο του Πλημμελειοδικείου Θεσσαλονίκης του

21. Τριμελές Πλημμελειοδικείο, δ.α. 344, 26 Ιανουαρίου 1932.

22. Πλημμελειοδικείο, δ.α. 4924, 10 Ιουλίου 1923. Στις 7 Ιουλίου 1923 δημοσιεύτηκε στη *Μακεδονία* μια περίπτωση με πολλές αναλογίες με τα παραπάνω. «Συνελήφθη ο Νίκος Ζ. διότι απειράθη να ασελγήση επί της κοιμωμένης 12ετούς υπαλλήλου του Χ.».

23. Τριμελές Πλημμελειοδικείο 1932, δ.α. 540, 4 Φεβρουαρίου 1932.

1923 εντοπίζονται ως δράστες τέσσερις μουσουλμάνοι. Ο 27χρονος Τζεμάλ Α. και ο 18χρονος Εσάτ Σ. καταδικάστηκαν σε ένα χρόνο φυλάκισης. Ο Αθανάσιος Π., χωροφύλακας, με καταγωγή από την Προύσσα κατέθεσε σχετικά: «ετύγχανον σκοπός εις τον 2ον ΑΤ. Διερχόμενος της οδού Μ. Αλεξάνδρου συνήντησα τον νυκτοφύλακα να συνοδεύη τους κατηγορουμένους και μοι είπον ότι τους συνέλαβε συνουσιαζόμενους επ' αυτοφώρω».²⁴ Ο Χαλούφ Αμέτ Μπ. «εισήλγησε παρά φύσιν επί του» Χρήστου Γ. Επίσης συνελήφθησαν επ' αυτοφώρω από τα αστυνομικά όργανα. Και οι δύο καταδικάστηκαν με ποινή φυλάκισης 4 ετών. Ο Ομέρ Τ., ιδιοκτήτης καφενείου στην οδό Αγίου Δημητρίου, τιμωρήθηκε με φυλάκιση 3 ετών, γιατί τους παρείχε τον τόπο για την ασέλγεια.²⁵ Η *Μακεδονία* τους χαρακτήρισε ως τέρατα.²⁶ Μετά το 1924 και την ολοκλήρωση της ανταλλαγής των πληθυσμών δεν εντοπίζονται μουσουλμάνοι στο Αρχείο.

Τι άλλο μπορούμε να διαβάσουμε πέρα από σεξουαλική βία και κακοποιητικές συμπεριφορές;

Όπως είδαμε στο παράδειγμα των παρά φύσιν σελεγειών πέρα από τη σεξουαλική βία ποινικοποιούταν και η ομοφυλοφιλία. Μπορούμε να διαβάσουμε στο υλικό μας, στα τεκμήρια και τις σιωπές του, κάτι πέρα από τη σεξουαλική βία, τις κακοποιητικές συμπεριφορές, τις μη συναινετικές συνενυρέσεις; Σε ό,τι αφορά τις σιωπές κατ' αρχάς το μέγεθος της «κρυφής πορνείας» είναι ασφαλώς μεγαλύτερο από όσο το εντοπίζουμε στο αρχείο και σχετίζεται, όπως έχει επισημανθεί, με την περιστασιακή πορνεία γυναικών της εργατικής τάξης για την εξασφάλιση πρόσθετου εισοδήματος. Το κατά πόσο τέτοιες πρακτικές αποτελούσαν «ελεύθερη επιλογή» εντάσσεται σε μια μεγάλη συζήτηση που θα πρέπει να γίνει στο πλαίσιο των δυσχερών όρων επιβίωσης της εργατικής τάξης κατά τη μεσοπολεμική περίοδο. Στις «κολάσιμες» προγαμιαίες ή εκτός γάμου συνενυρέσεις, οι οποίες συχνά επίσης αντιμετώπιζονταν ως

24. Πλημμελειοδικείο, δ.α. 7129, 12 Νοεμβρίου 1923.

25. Πλημμελειοδικείο, δ.α. 3061, 7 Μαΐου 1923.

26. *Μακεδονία*, 15 Απριλίου 1923.

«κρυφή πορνεία», θα μπορούσαν να εντοπιστούν κουλτούρες χειραφέτησης ή πολιτικές πράξεις; Τέτοια θα ήταν ενδεχομένως η περίπτωση της νεαρής Εβραίας καπνεργάτριας που συζούσε εκτός γάμου με έναν χριστιανό συνάδελφό της ή, οπωσδήποτε, η περίπτωση της τραγικής ιστορίας της αρχαιομαρξίστριας Κατίνας Εμμανουηλίδου. Η ελευθερία στο σεξ για τις ενταγμένες στο κομμουνιστικό κίνημα γυναίκες της εργατικής τάξης είναι πάντως επίσης ένα μεγάλο ζήτημα. Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι ιδίως οι συντηρητικοί κύκλοι της εποχής στιγματίζουν ειδικότερα τις συνδικαλιστικά και πολιτικά δραστήριες εργάτριες, ανάμεσα στα άλλα, και για σεξουαλική ελευθεριότητα.²⁷ Η Αύρα Παρτσαλίδου, μεσοπολεμικό στέλεχος της ΟΚΝΕ θυμόταν σχετικά: «Κει που πήγαινες αμέριμνη στη δουλίτσα σου, έβλεπες ξαφνικά στο περίπτερο να κρέμεται η εφημερίδα με μια πελώρια φωτογραφία σου κι από κάτω με μεγάλα γράμματα: “Η Μαντελόν του Κομμουνισμού” ή κάτι τέτοιο. Κι ακολουθούσε ένα ολόκληρο ανάγνωσμα πορνογράφημα ...».²⁸ «Τη συκοφαντική αυτή δουλειά της αντίδρασης τη σιγοντάριζαν και οι Αρχαίοι, που διαδίδανε ότι όλες οι γυναίκες μέλη του Κόμματος και της Νεολαίας ήταν πόρνες με βιβλιάριο του Τμήματος Ηθών».²⁹

Δεν υπάρχουν όμως στοιχεία που να αποδίδουν την εικόνα της νεανικής σεξουαλικής ελευθερίας που παρατηρούνται στον Μεσοπόλεμο διεθνώς; Οι «εκούσιες απαγωγές» θα μπορούσαν να συνιστούν πράξεις σχετικές με την ελεύθερη επιλογή συντρόφου αλλά δεν είχαν πάντα «ευτυχή κατάληξη». Η μελέτη των νεανικών κουλτούρων του Μεσοπολέμου έχει κατά τη γνώμη μου ειδικό ενδιαφέρον. Ο Μαρκ Μαζάουερ περιγράφει τον ηθικό πανικό που κατέλαβε τους γηραιότερους Εβραίους, όταν στην πόλη εξαπλώθηκε η μόδα του τανγκό. Οι ξέφρενες μοντέρνες μουσικές (τζαζ κ.λπ.) των χοροδιδασκαλείων συνιστούσαν σαφέστερους απόηχους των

27. Στον τοπικό Τύπο συνδέσεις της «σεξουαλικής ελευθεριότητας» των εργατριών γίνονταν με τον ηθικό ξεπεσμό της γυναίκας στον «Κόκκινο Παράδεισο».

28. Βλ. ενδεικτικά Λουί Ρουαγιέ, «Ο ελεύθερος έρωσ στη σοβιετ. Ρωσσία», *Μακεδονία*, 15 Μαΐου 1932. Η δημοσίευση των ανταποκρίσεων ξεκίνησε στις 8 και ολοκληρώθηκε στις 16 Μαΐου.

29. Αύρα Παρτσαλίδου, *Αναμνήσεις από τη ζωή της ΟΚΝΕ*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1983, σ. 62.

roaring twenties, συνοδεύονταν από προκλητικές χορευτικές φιγούρες και προκαλούσαν ηθικό πανικό. Αποτελούσαν, όπως είδαμε, τους πλέον ενοχοποιημένους χώρους, συγκεντρωμένοι και αυτοί κατά κύριο λόγο στα δυτικά της πόλης. Μια συστηματικότερη μελέτη για τους συγκεκριμένους χώρους νομίζω ότι θα έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον.

Αντί επιλόγου: Για την αίσθηση του αρχείου

Αντί επιλόγου θα επιχειρήσω μια αποτίμηση της αίσθησης που αφήνει η έρευνα στο αρχείο ξεκινώντας με το απλοϊκό ίσως ερώτημα σχετικά με την «αλήθεια» του αρχείου: ειπώθηκαν έτσι αυτολεξεί οι εξυβρίσεις; Οι ιστορίες των εκδιδόμενων γυναικών και των άλλων κακοποιημένων από-μων ευσταθούν; Λέει η Arlet Farge σχετικά ότι βρίσκουμε στο δικαστικό αρχείο ό,τι είναι κοινωνικά και πολιτισμικά διαθέσιμο. Με άλλα λόγια, κατηγορητήρια και μαρτυρίες θα πρέπει να μοιάζουν πειστικές, να μοιάζουν με αυτά που συνέβαιναν στην πραγματικότητα. Ο δικαστής αποφασίζει με βάση τις πιθανότητες, όπως επισημαίνει και ο Carlo Ginzburg, ή με βάση τον «λογικό υπολογισμό των πιθανοτήτων», όπως έλεγε ένας δημοφιλής παράνομος των προηγούμενων δεκαετιών. Ο ιστορικός δεν είναι δικαστής. Η σχέση τους έχει συζητηθεί με εξαιρετικά αποτελέσματα ίσως γιατί, όπως έχει επισημανθεί, η δικαστική αίθουσα είναι ένας τόπος που μοιάζει με πειραματικό εργαστήριο ιστορίας. Συχνότερα οι ερευνητές που μελετούν αναλυτικά πρακτικά δικών κ.λπ. συμπεραίνουν ότι η δικαστική αίθουσα μοιάζει με σκηνή θεάτρου και οι παριστάμενοι αναλαμβάνουν ρόλους. Η δική μου μελέτη δεν βασίστηκε σε τέτοιο υλικό. Θα ήθελα όμως να επιχειρήσω κάποιες συνδέσεις με το θέατρο, με το δράμα. Η πρώτη έχει να κάνει με την αίσθηση που δημιουργεί η έρευνα σε μεγάλο όγκο δικαστικών αποφάσεων, στην ατμόσφαιρα (θεατρικός όρος) που δημιουργεί, και η δεύτερη σχετίζεται με τη διαδικασία της σύνθεσης, της ταξινόμησης, της μελέτης δεκάδων ή εκατοντάδων όμοιων περιστατικών ή στιγμιοτύπων έντασης. Τα επαναλαμβανόμενα στιγμιότυπα πυκνώνουν τον χρόνο και εσωκλείουν στιγμές και δημιουργούν μια ενιαία αφήγηση με ρήξεις, τομές, κακές στιγμές. Η πύκνωση του χρόνου και το εξαιρετικό των περιπτώσεων είναι τα στοιχεία που προκαλούν στο θέατρο συγκίνηση

και αναστοχασμό. Όμοια με το θέατρο, από τέτοιες στιγμές έντασης ίσως μαθαίνουμε περισσότερα και για την επιστήμη, την ιστορία, την κοινωνία των ανθρώπων. Ως σκηνικό της σεξουαλικής βίας στη μεσοπολεμική Θεσσαλονίκη ασφαλώς θα πρωταγωνιστούσε η στιγματισμένη συνοικία της Μπάρας. Θα έπρεπε ωστόσο να συμπεριληφθούν τα κοιμητήρια, η πυρκαυστος, τα ρέματα, τα καταστήματα διασκεδάσεως και οι γύρω χώροι, στην πλειοψηφία τους τοποθετημένοι στον τρίτο επάλληλο κύκλο, τον πιο φτωχικό, της ταξικής γεωγραφίας της μεσοπολεμικής Θεσσαλονίκης.

ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΒΙΑ ΜΕ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΣΗΜΟ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ.
Η ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ

ΤΑΣΟΣ ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

Η σεξουαλική διάσταση της πολιτικής βίας που ασκήθηκε στα χρόνια της Κατοχής και του Εμφυλίου είναι ένα ζήτημα που έχει μελετηθεί αρκετά τις τελευταίες δεκαετίες, αν και με χρονικά και θεματολογικά άνισο τρόπο. Ακολουθώντας τη διαθεσιμότητα των πρωτογενών πηγών, οι περισσότερες σχετικές αναφορές κι επεξεργασίες αφορούν τα σχετικά κρούσματα στην περίοδο της Λευκής Τρομοκρατίας του 1945-1946, όταν η κρατική και παρακρατική βία σε βάρος του κόσμου και του στελεχικού δυναμικού της Αριστεράς έθεσε με ιδιαίτερη οξύτητα στο στόχαστρο το γυναικείο σκέλος του ΕΑΜ και της ΕΠΟΝ –είτε ως «τιμωρία» των γυναικών που είχαν υπερβεί τον παραδοσιακό ρόλο τους «εισβάλλοντας» στο δημόσιο χώρο της πολιτικής δράσης (και μηχανισμός επαναφοράς τους στην πατροπαράδοτη «κανονικότητα»), είτε ως παραδοσιακότερη μέθοδος ψυχολογικής συντριβής των πολιτικά ενεργών αρρένων συγγενών τους. Λιγότερο συστηματική υπήρξε η μελέτη της σεξουαλικής βίας που ασκήθηκε στην καθαντό πολεμική φάση του Εμφυλίου, μετά το 1947, ως παράπλευρη πτυχή μιας γενικευμένης, μετωπικής σύρραξης, με επικέντρωση κυρίως σε όσα συνέβησαν στους χώρους εγκλεισμού. Όσον αφορά, τέλος, την περίοδο της Κατοχής, βιασμοί και συναφή κρούσματα μνημονεύονται συνήθως παρεμπιπτόντως μόνο, είτε ως δευτερεύουσες πτυχές των μαζικών χιτλερικών εγκλημάτων είτε ως σκοτεινές (και απωθημένες) παρεκτροπές κάποιων αντιστασιακών· η ενασχόληση με την έμφυλη διάσταση των πολιτικών και κοινωνικών εξελίξεων της εποχής αφορά συνήθως ζητήματα όπως οι εκδοχές και η διαχείριση της γυναικει-

ας χειραφέτησης ή οι άμεσες και μακροπρόθεσμες ανατροπές που επέφερε αυτή η τελευταία.

Στο κείμενο θ' ασχοληθώ με μιαν άλλη, εξίσου παραγνωρισμένη πτυχή της σεξουαλικής βίας στην κατοχική Αθήνα: την ανίχνευση των νοοτροπιών (όσον αφορά τις σχέσεις και τους ρόλους των δυο φύλων) που διευκόλυναν, νομιμοποιούσαν ή απέτρεπαν τη διάπραξη βιασμών στο πλαίσιο της σύγκρουσης ανάμεσα στην εαμική Αντίσταση, τις κατοχικές αρχές και τους επίσημους ή ανεπίσημους συνεργάτες τους, συμπεριλαμβανόμενων των αντιαμικών οργανώσεων της λεγόμενης «γκρίζας ζώνης». Όσον αφορά αυτές τις τελευταίες, αναφέρομαι κυρίως στο δίδυμο της «Χ» του Γρίβα με τη ραν των Σπηλιωτόπουλου και Βεντήρη, που από τον Απρίλιο του 1944 διαπλέκονταν στενά με επίσημο πρωτόκολλο συνεργασίας και κοινής δράσης.¹ Τα ένοπλα τμήματα της πρώτης ήταν οργανωμένα «κατά αστυνομικά τμήματα».² Η δεύτερη ιδρύθηκε και στελεχώθηκε από αντικομμουνιστές αξιωματικούς ως μηχανισμός καταστολής της κοινωνικής αναταραχής και αναχαίτισης του ΕΑΜ μετά τη νικηφόρα εξέγερση της άνοιξης του 1943 ενάντια στην πολιτική επιστράτευση,³ χρηματοδοτούνταν από βιομήχανους κι άλλους «ευκατάστατους πολίτες»⁴ και ουκ ολίγα μέλη της ήταν εφοδιασμένα με ταυτότητες της επίφοβης Ειδικής Ασφάλειας,⁵ του βασικού δηλαδή μηχανισμού πολιτικής καταστολής που λειτουργούσε ως ιδιότυπο «τάγμα θανάτου» στην υπηρεσία των ναζί.⁶ Η κλιμα-

1. Γ. Γρίβας, «Εκθεσις επί του τρόπου οργανώσεως και δράσεως της Εθνικής Οργανώσεως 'Χ'», σε Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, *Αρχεία Εθνικής Αντίστασης*, Αθήνα 1998, τ. 7, σ. 204.

2. 'Κίμων' [Α. Αρφάνης], «Εκθεσις επί της εν Ελλάδι καταστάσεως», Κάιρον 15.1.1944, σε *Αρχείο Τσουδερού*, Αθήνα 1990, τ. Γ', σ. 840.

3. -----, Εξίσου αποκαλυπτικό γι' αυτή τη στοχοθεσία της ΡΑΝ είναι και το περιεχόμενο της εφημερίδας της, από το πρώτο κιάλας φύλο (*Κήρυξ*, 22.11.1943, 22.12.1943, 12.2.1944 και 3.1944).

4. ΑΕΤ/Ε17/48, 'Βέργας [Κ. Βεντήρης] προς Εμμ. Τσουδερό, [Αθήνα] 4.3.1944, σ. 3-4.

5. Μενέλαος Χαρολαμπίδης, *Η εμπειρία της Κατοχής και της Αντίστασης στην Αθήνα*, Αθήνα 2012, σ.226-7' Πέτρος Μακρής-Στάικος, *Κίτσος Μαλιέζος. Ο αγαπημένος των Θεών*, Αθήνα 2000, σ.236-7. Βλ. επίσης παρακάτω, υπ.---30---

6. Mark Mazower, *Η Ελλάδα του Χίτλερ*, Αθήνα 1994.

κούμενη σύγκρουση ανάμεσα στο εαμικό κίνημα κι αυτές τις οργανώσεις, από τα τέλη του 1943 μέχρι την Απελευθέρωση, περιγράφεται από την άλλη συχνά ως «εμφύλιος» – και από μια μερίδα των εμπλεκόμενων βιώθηκε όντως ως τέτοιος, καθώς επέφερε μια ιδιαίτερα επώδυνη διάρρηξη του ιστού των τοπικών μικροκοινωνιών.

Όπως ήταν αναμενόμενο, οι περισσότερες πρωτογενείς πηγές της εποχής αποφεύγουν συστηματικά κάθε αναφορά στη σεξουαλική βία, ως συστατικό στοιχείο αυτής της αντιπαράθεσης. Οι λόγοι αυτής της αποσιώπησης μπορούν ν' αναζητηθούν στη χωροταξική εγγύτητα θυτών και θυμάτων και σε παραδοσιακές αντιλήψεις περί «προστασίας της τιμής», κυρίως όμως στην αδυναμία να διεκδικηθεί –έστω και ως υπερβολή– ένα έγκλημα με αυτονομία ηδονιστική διάσταση (σε αντίθεση λ.χ. με τους φόνους, που δικαιολογούνταν συνήθως σαν ακραίο μέτρο αυτοπροστασίας). Για τη διερεύνηση των πραγματολογικών δεδομένων (ποιοι βιάζαν δηλαδή και κάτω από ποιες συνθήκες στο πλαίσιο της συγκεκριμένης σύρραξης), αλλά και για την ερμηνεία τους θα καταφύγουμε έτσι σε δυο διαφορετικά, συμπληρωματικά *corpus* πηγών από τη σφαίρα της πολιτισμικής παραγωγής των εμπλεκόμενων υποκειμένων. Λόγω της φύσης τους, ζητούμενο καθίσταται κυρίως η αναζήτηση των συμφραζόμενων της πολιτικής στράτευσης σε σχέση με την πρόσληψη της σεξουαλικής βίας και πώς η ένταξη σε κάποιο στρατόπεδο επικαθοριζόταν από (ή επικαθόριζε) τη στάση των επιμέρους υποκειμένων απέναντί της. Από τη διεθνή βιβλιογραφία γνωρίζουμε άλλωστε, κι αναφέρομαι εδώ κυρίως στη σχετική δουλειά της Ελίζαμπεθ Γουντ, πως η συχνότητα της σεξουαλικής βίας στη διάρκεια πολεμικών συρράξεων (αλλά και οι διαφορετικές επιδόσεις των επιμέρους αντιμαχομένων σ' αυτό τον τομέα, ανεξαρτήτως της συνολικής βιαιότητάς τους) είναι κατά κανόνα συνάρτηση της ενθάρρυνσης, αποθάρρυνσης ή ρητής απαγόρευσης τέτοιων πρακτικών από τις ηγεσίες των εμπλεκόμενων ένοπλων σχηματισμών· επίσης, πως η στάση αυτή των ηγεσιών εξαρτάται συνήθως σε μεγάλο βαθμό από τη νοοτροπία που επικρατεί κάθε φορά στο εσωτερικό των αντίστοιχων ένοπλων υποκειμένων, του πολιτικού σκέλους τους και των κοινωνιών (ή των κοινωνικών μερίδων) που αυτά εκπροσωπούν –και, πάνω απ' όλα, από το αν η εν λόγω νοοτροπία στιγματίζει πρωτίστως το θύμα ή το θύτη του

βιασμού (ή ακόμη και τους άρρενες οικείους του θύματος, που στάθηκαν ανίκανοι να το προστατεύσουν).⁷

Γκάστρι κομπολόι

Η πρώτη κατηγορία πηγών είναι οι λογοτεχνικές αναπαραστάσεις της κατοχικής δράσης των αντιστασιακών «εθνικών οργανώσεων» της Αθήνας από νεαρά πρώην μέλη τους, δέκα περίπου χρόνια μετά το τέλος της Κατοχής: τέσσερις προσωπικές (και εν πολλοίς αυτοβιογραφικές) καταθέσεις με λογοτεχνικό περίβλημα, το οποίο προσχηματικά μόνο συγκαλύπτει τον αληθινό χαρακτήρα τους, ως απομνημονευμάτων· χαρακτήρα που επιβεβαιώνεται, άλλωστε, από την προσωπική αλληλογραφία και μεταγενέστερες δηλώσεις των συγγραφέων τους. Ο λόγος για την «Τειχομαχία» του Θεόφιλου Φραγκόπουλου (1954),⁸ την τριλογία του Ρόδη Ρούφου «Το χρονικό μιας σταυροφορίας» (1954-1958),⁹ «Τα δόντια της μυλόπετρας» του Νίκου Κάσδαγλη (1955)¹⁰ και τη λίγο προγενέστερη «Πολιορκία» του Αλέξανδρου Κοτζιά (1953).¹¹

Ο Φραγκόπουλος κι ο Ρούφος υπήρξαν το 1943-1944 μέλη της ΠΑΝ, όπως πιθανότατα και ο Κάσδαγλης,¹² ο δε Κοτζιάς απομακρύνθηκε από

7. Elisabeth Jean Wood, "Sexual violence during war: toward an explanation of variation", in Stathis Kalyvas - Ian Shapiro - Terek Masud (eds), *Order, Conflict and Violence*, Κέμπριτζ 2008), σ. 321-51.

8. Θ.Δ. Φραγκόπουλος, *Τειχομαχία*, 2η έκδ., Διογένης, Αθήνα 1977. Το κείμενο είναι πανομοιότυπο μ' εκείνο της πρώτης έκδοσης (1954).

9. Ρόδης Ρούφος, *Χρονικό μιας σταυροφορίας*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 2015. Κατά την δεύτερη, ενιαία έκδοση των τμημάτων της τριλογίας (Αθήνα 1972, Ίκαρος), οι συγγραφείς επέφεραν τροποποιήσεις στο αρχικό κείμενο: διασταύρωση έχω κάνει με το πρωτότυπο μονάχα του πρώτου μέρους (*Η ρίζα του μύθου*, Αθήνα 1954).

10. Νίκος Κάσδαγλης, *Τα δόντια της μυλόπετρας*, 4η έκδ., Καστανιάτης, Αθήνα 1995.

11. Αλέξανδρος Κοτζιάς, *Πολιορκία*, 8η έκδ., Κέδρος, Αθήνα 2003, αναπαραγωγή της δεύτερης, αναθεωρημένης έκδοσης του 1961. Δεν έχω δει την πρώτη, του 1953.

12. Συνήθως αναφέρεται ως μέλος της «Χ», πληροφορία που μου διαβίβασε -όχι με απόλυτη σιγουριά- και νεότερο μέλος της οικογένειάς του. Το όνομά του δεν περιλαμβάνεται, ωστόσο, στους καταλόγους μελών της οργάνωσης που δημοσιεύουν οι Φάνης Χαμόδρακας (*Θησείο. Ιούνιος 1941 - Δεκέμβριος 1944*, Αθήνα 2009, σ.165-81) και Σπύρος Παπαγεωργίου (*Ο Γρίβας και η Χ. Το χαμένο αρχείο*, Αθήνα 2004, σ.679-721), παρόλο που αυτοί είναι κα-

την ΕΠΙΟΝ κατά «το τελευταίο διάστημα της Κατοχής», την εποχή δηλαδή της αιματηρής αναμέτρησης με τις αντιστασιακές οργανώσεις, σχετιζόμενος με «εθνικιστές» φοιτητές δίχως απ' όσο γνωρίζουμε να ενταχθεί κάπου αλλού.¹³ Και τα τέσσερα έργα περιγράφουν από τα μέσα τη δράση αντιστασιακών ομάδων της Κατοχής (της ΡΑΝ τα δυο πρώτα, μιας «Λέσχης» εθνοφρόνων φοιτητών -αμάλγαμα της ΡΑΝ, της «Εθνικής Δράσεως» και του αθηναϊκού ΕΔΕΣ- και μιας ταβέρνας-φρουρίου λούμπεν Χιτών το τρίτο, του οικογενειακού φρουρίου των Παπαγιώργηδων [«Παπαθανάσηδων» στο κείμενο] –το «Αλκαζάρ» δηλαδή της «Χ»- στο Παγκράτι, το τελευταίο).¹⁴ Φραγκόπουλος και Ρούφος επικεντρώνονται στις κατοχικές ερωτοτροπίες και πολιτικοϊδεολογικές αναζητήσεις της εύπορης «χρυσής νεολαίας» του αθηναϊκού κέντρου, με κεντρική μορφή τον σκοτωμένο φίλο τους Κίτσο Μαλτέζο και κοινά λίγο-πολύ πρόσωπα, ορισμένα από τα οποία υποδηλώνονται μάλιστα με τα ίδια ακριβώς ψευδώνυμα: Κοτζιάς και Κάσδαγλης σκιαγραφούν λαϊκότερες εκδοχές του αντιστασιακού κόσμου (ο δεύτερος, σε ανάμιξη με [κι αντιδιαστολή προς] τους αριστοκράτες φοιτητές συμπολεμιστές τους) –εξ ου και αισθάνονται λιγότερο υποχρεωμένοι ν' αυτολογοκριθούν. Όλα τα έργα διακρίνονται από έναν ακραίο αντικομμουνισμό, περιγράφοντας την εαμική αντίσταση σαν αιμοδιψή, πανταχού παρούσα μαφία με «φυλετικά» ενίοτε χαρακτηριστικά: πρόσφυγες από «μαχαλάδες όπου οι άντρες της ομάδας δεν πατούσανε ποτέ»,¹⁵ «Αρμένηδες επαγγελματίες φονιάδες κι εκδικητικοί φυματικοί της Ακρο-

ταφανώς παραγεμισμένοι ακόμη και με επώνυμα στελέχη άλλων αντιστασιακών οργανώσεων.

13. Αλέξανδρος Αργυρίου, «Αλέξανδρος Κοτζιάς. Ο άνθρωπος, ο πολίτης, ο φίλος», σε *Αφιέρωμα στον Αλέξανδρο Κοτζιά*, Αθήνα 1994, σ.24· φωτογραφία του με τους Τάσο Λιγνάδη, στο ίδιο, σ. 282.

14. Για το οικογενειακό «Αλκαζάρ» των Παπαγιώργηδων, βλ. Χαραλαμπίδης 2012, σ. 234-9 και 312-5. Ο Τάσος Μιχαηλίδης τοποθετεί λανθασμένα τα γεγονότα στα Σεπλόνια («Το κοινωνικό περιθώριο στην Πολιορκία του Αλέξανδρου Κοτζιά και Τα Δόντια της Μυλόπετρας του Νίκου Κάσδαγλη», conference paper, Ιούλιος 2019, σ. 6), κάτι που δεν δικαιολογείται όμως από τις συνεχείς αναφορές του βιβλίου στην εγγύτητα της Καισαριανής· εκτός από το ψευδώνυμο 'Παπαθανάσης', οφθαλμοφανής είναι επίσης η ταύτιση με τους Παπαγεωργίου όσον αφορά συγκεκριμένα γεγονότα, όπως το μπλόκο και οι εκτελέσεις διερχόμενων πολιτών μετά το φόνο του αρχηγού (στην πραγματικότητα) ή του γιού του (στο βιβλίο).

15. Κάσδαγλης 1995, σ. 142.

ναυπλίας»¹⁶ εξ ου και η (ακρο)δεξιά τοποθέτησή τους θεωρήθηκε εξαρχής δεδομένη, ακόμη κι από συντηρητικούς σχολιαστές της εποχής,¹⁷ ενώ από την αριστερή κριτική απέσπασαν το συλλογικό προσωνύμιο «μαύρη λογοτεχνία».¹⁸ Για τον ίδιο πιθανότατα λόγο, τα πιο καλογραμμένα απ' αυτά τιμήθηκαν αρκούντως από το μετεμφυλιακό καθεστώς: εν έτει 1956, το βιβλίο του Κάσδαγλη πήρε το κρατικό βραβείο μυθιστορήματος, ενώ το δεύτερο μέρος της τριλογίας του Ρούφου το αντίστοιχο βραβείο της «Ομάδας των 12», της θεσμικής ενσάρκωσης δηλαδή του τότε λογοτεχνικού κατεστημένου (μετέπειτα Βραβείο Ουράνη).¹⁹

Παρόλη την εκ μέρους τους σκιαγράφηση της εαμικής βίας σαν αναφανδόν εγκληματικής και με σαδιστικές συχνά αποχρώσεις, κανένα από τα τέσσερα βιβλία δεν μνημονεύει το παραμικρό κρούσμα βιασμού ή άλλου τύπου σεξουαλικής επίθεσης εκ μέρους των εαμιτών· η έμφυλη διάσταση της αποτυπώνεται δευτερευόντως μονάχα σ' ένα σημείο της αφήγησης του Κάσδαγλη, όταν το αποτέλειωμα της ερωμένης του αιμοσταγούς αρχιχίτη, στην κοινή ενέδρα εξόντωσης του ζευγαριού έξω από την ερωτική φωλιά του, επισφραγίζει το εξευτελιστικό σκίσιμο της φούστας της,

16. Φραγκόπουλος 1977, σ. 192.

17. Π. Χάρης, «Τα νέα βιβλία. Νίκου Κάσδαγλη, 'Τα δόντια της μυλόπετρας'», *Ελευθερία*, 8.4.1956, σ.2.

18. Μ. Ραυτόπουλος, «Δυο μυθιστορήματα με την ίδια θέση», *Επιθεώρηση Τέχνης*, 8 (8.1955), σ. 162-6· του ίδιου, «Πεζός λόγος», *Επιθεώρηση Τέχνης*, 10 (10.1955), σ. 331-5. Η θέση αυτή αναθεωρήθηκε σε μεγάλο βαθμό μεταπολιτευτικά από λογοτέχνες και κριτικούς της (ανανεωτικής κυρίως) Αριστεράς, που στο μεσοδιάστημα είχαν επανεκτιμήσει την προσωπική στάση των τεσσάρων συγγραφέων απέναντι στη χούντα και, σ' έναν κάποιο βαθμό, τη δική τους κατοχική εμπειρία (ενδεικτικά: Τίτος Πατρίκος, «Το μήνυμα της φρίκης και οι κίνδυνοι του αγγελιαφόρου», *Διαβάζω*, 7 (3-4.1977), σ. 64-5). Οι συντηρητικοί διανοούμενοι, από την άλλη, εξακολούθησαν να εκτιμούν κυρίως το αντικομμουνιστικό μήνυμα των ίδιων έργων, έστω και μέσω της (προσαρμοσμένης στη νέα συγκυρία) τήρησης ίσων αποστάσεων απ' όλες τις συνιστώσες του κατοχικού «εμφυλίου» (επίσης ενδεικτικά: Κώστας Στεργιόπουλος, «Ο Αλέξανδρος Κοτζιάς και η 'Πολιορκία'», σε *Αφιέρωμα στον Αλέξανδρο Κοτζιά*, Αθήνα 1994, σ.89-101).

19. Αλέξανδρος Αργυρίου, *Ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας. τ.Ε' (1950-1956)*, Αθήνα 2005, σ.98-99. Το βιβλίο του Κάσδαγλη ήρθε δεύτερο στην ψηφοφορία μεταξύ των μελών της επιτροπής. Για το σχετικό παρασκήνιο: Ευαγγελία Κώστα, «Από την αλληλογραφία Ρόδη Ρούφου και Θεόφιλου Φραγκόπουλου (1946-1959)», μεταπτυχιακή εργασία στη Φιλοσοφική Σχολή ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2015, σ. 109, 111 και 113-4.

από τον πρόσφυγα επικεφαλής της ΟΠΛΑ, «για να δει, λέει, αν φύλαξε την παρθενιά της»²⁰.

Γενικευμένη είναι, απεναντίας, η απόδοση στην ΕΠΟΝ της μομφής, όχι μόνο για υπερβάλλουσα σεξουαλική ελευθεριότητα των γυναικών της, αλλά και για ηθικά επιλήψιμη χρήση αυτών των τελευταίων ως «δολωμάτων», που παρασέρνουν σεξουαλικά τους «εθνικιστές» νέους των εχθρικών οργανώσεων, είτε στο πλαίσιο απλής κατασκοπίας και υπονόμησης των τελευταίων («διαλυτική δουλειά»), είτε για να τους παγιδέψουν και να τους παραδώσουν κατόπιν ως σφάγια στους εκτελεστές της ΟΠΛΑ. Στις «οικογενειακές» προσωπογραφίες των Ρούφου και Φραγκόπουλου, που ασχολούνται περισσότερο με τις ερωτικές ανησυχίες και περιπέτειες των «εθνικιστών» αστών φοιτητών, η μομφή αυτή αποτυπώνεται υπαινικτικά μόνο, μέσω των υποψιών που βάραιναν την τελευταία ερωτική σύντροφος του Κίτσου Μαλτέζου («Ρέα» και στα δυο μυθιστορήματα), πως ήταν ενδεχομένως σταλμένη στη ΡΑΝ από την ΕΠΟΝ για διαλυτική δουλειά ή «για να τον παρασύρει σε καμιά ενέδρα».²¹ ο λόγος για την Πανδώρα Παπαδάτου, πρώην σύντροφος του Μαλτέζου στο εαμικό κίνημα και μετέπειτα σύζυγο του δεξιού πολιτικού Νανά Τσαλδάρη.²² Τα δικά της ακριβώς φυσιολογικά χαρακτηριστικά έχει όμως και η μοιραία πρωταγωνίστρια του Κάσδαγλη, η Μύρρα, γύρω από την οποία περιστρέφεται όλο το αντρομάνι της φοιτητικής Λέσχης (και, εν μέρει, της λούμπεν ταβέρνας) των «εθνικιστών» αναδεικνυοντάς τη στο βασικό πόλο έλξης της αντιεαμικής εκείνης συλλογικότητας.²³ εδώ, όμως, πρόκειται κυριολεκτικά για γυναίκα-αράχνη, που δεν χρησιμοποιεί απλώς τα θέλγητρά της για ν' αποσπά ζωτικές πληροφορίες από τους ξαναμένους αρσενικούς αντικομμουνιστές, αλλά δεν διστάζει να παραδίδει ακόμη και τους εραστές της, μετά τη

20. Κάσδαγλης 1995, σ.145-6.

21. Φραγκόπουλος 1977, σ. 194-6 και 200· Ρούφος 2015, σ. 201.

22. Οι υποψίες αυτές αποσιωπούνται πάντως ολοκληρωτικά από τον δημοφιλή αγογράφο του Μαλτέζου, παρόλο που το αφήγημά του ακολουθεί πιστά εκείνα των δυο μυθιστορημάτων, έχοντας μάλιστα δανειστεί ακόμη και τον τίτλο του από ένα κεφάλαιο του Ρούφου (Πέτρος Μακρής-Στάκος, *Κίτσος Μαλτέζος. Ο αγαπημένος των Θεών*, Αθήνα 2000, αναφορές στην Παπαδάτου στις σ. 170-1, 224 και 231-2).

23. Κάσδαγλης 1995, σ.100-1, 106, 110, 140 και 163-4.

σεξουαλική συνεύρεση μαζί τους, στους φονιάδες της ΟΠΛΑ.²⁴ Λιγότερο σχηματικές αλλά εξίσου δόλιες είναι και οι μορφές των αντίστοιχων γυναικών στην «πολιορκία»: η 14χρονη Μαργαρίτα, ορφανή υπηρέτρια που τα αφεντικά της διέσωσαν από το θάνατο λόγω πείνας τον πρώτο χειμώνα της Κατοχής, κάνει «διαλυτική δουλειά» στο πολιορκημένο σπίτι-φρουριο των Παπαγιώργηδων και καταδίδει τις κινήσεις τους στον ΕΛΑΣ· υπάρχει επίσης η λάγνα επονίτισσα Φιλίτσα, «τσουλάκι» κατά τον πρωταγωνιστή αξιωματικό, που κάνει για τελευταία φορά έρωτα με τον «εθνικιστή» πρώην εραστή της μόνο και μόνο για να τον παγιδεύσει, προτού τον παραδώσει προς εκτέλεση στον ΟΠΛΑτζή διάδοχό του.²⁵ Αποτύπωση λιγότερο μιας υπαρκτής πραγματικότητας του υπόγειου πολέμου των «φραξιών» στις αντίπαλες κατοχικές οργανώσεις²⁶ και περισσότερο του γενικευμένου τρόμου της τότε εθνικοφροσύνης μπροστά στη μαζική κινητοποίηση των (νέων, ιδίως) γυναικών στις γραμμές του ΕΑΜ, η γκροτέσκα έμφαση σ' αυτή την προδοτική ελευθεριότητα άλλοτε απλώς υπονοεί κι άλλοτε «νομιμοποιεί» ρητά τη συστηματική σεξουαλική βία των «εθνικιστών» σε βάρος των γυναικών του εσωτερικού εχθρού.

Εξίσου άνισες είναι οι πηγές που εξετάζουμε όσον αφορά αυτή τη βία. Φραγκόπουλος και Ρούφος αποφεύγουν οποιαδήποτε σχετική περιγραφή στα βιβλία τους, σε αντίθεση με τις παραδοχές τους για τη συνεργασία των αντιεαμικών οργανώσεων με τους Γερμανούς και κυρίως την Ειδική Ασφάλεια, ταυτότητες «χωροφυλάκων άνευ θητείας» της οποίας διέθεταν τόσο οι ίδιοι όσο και οι υπόλοιποι συμμαχητές τους, του αγιοποιημένου Κίτσου Μαλτέζου συμπεριλαμβανομένου.²⁷ Η σκιαγράφηση των εν όπλοις συντρόφων τους παραμένει έτσι στη σφαίρα του αόριστου υπαινιγμού: «παρδαλά, ύποπτα στοιχεία, συνήθως πρώην ή εν ενεργεία κακοποιού», ανάμεσά τους και κάποιος «που είχε κάνει γκάγκστερ στην Αμερι-

24. Στο ίδιο, σ. 90, 96-7 και 110.

25. Κοτζιάς 2003, σ. 177, 281-2 και 343-58.

26. Χαραλαμπίδης 2012, σ. 187-8· Ιάσων Χανδρινός, *Το τιμωρό χέρι του λαού*, Αθήνα 2012, σ. 103-7· Μάνος Ιωαννίδης, *Φάκελος Νο9745/Β. Στα χρόνια του μεγάλου αγώνα*, Αθήνα 2005, σ. 235.

27. Φραγκόπουλος 1977, σ. 190-1· Ρούφος 2015, σ. 341. Για τις ταυτότητες της «Ειδικής», βλ. επίσης Κάσδαγλης 1995, σ. 32, 87, 92 και 130.

κή»²⁸ «επικεφαλής τους ήταν ένας σεξουαλικά διεστραμμένος, καταχραστής, αξιωματικός της Χωροφυλακής και τα τσιράκια του δεν πήγαιναν πίσω [...] διεστραμμένοι σαδιστές, Αμερικάνοι γκάγκστερς, τοξικομανείς εκβιαστές».²⁹

Κοτζιάς και Κάσδαγλης τοποθετούν, απεναντίας, τη σεξουαλική βία στο κέντρο της αφήγησής τους. Στην «Πολιορκία», οι Χίτες συλλαμβάνουν την «εντυπωσιακής ομορφιάς» αδερφή ενός καταζητούμενου στελέχους της ΕΠΟΝ, μαθήτρια γυμνασίου, τη μεταφέρουν στο «φρουρίο» τους κι εκεί τη βιάζουν ομαδικά, με τελευταίο βιαστή στη σειρά ένα συφιλιδικό σύντροφό τους.³⁰ παρά την υποτιθέμενη δυσφορία του γι' αυτό, ο διοικητής τους δε θα διστάσει λίγο αργότερα να καμαρώσει για το βιασμό κατά την ανάκριση του (επίσης συλληφθέντος) αδερφού της, με μια χυδαία επίδειξη βάρβαρης σεξιστικής αυταρέσκειας: «Η αδερφή σου πάντως είναι πιο υπάκουη από την αφεντιά σου... Δεν πιστεύω να προλάβεις να δεις το ανιψάκι, θα σε ντουφεκίσουνε γρήγορα. Έννοια σου, όμως, θα το βαφτίσω εγώ το μούλικο! Χα-χα-χα!... Τη φουκαριάρα, γκάστρι κομπολόι!». ³¹ Σε καθημερινότερο επίπεδο, σεξουαλικές επιθέσεις ποικίλης έντασης δέχεται από πολιορκημένους Χίτες και η 14χρονη υπηρέτρια,³² οι δε έρευνες των Χιτών σε σπίτια υπόπτων επί εαμισμό διανθίζονται με προθέσεις -τουλάχιστον- βιασμού των νεαρών θηλέων ενοίκων τους.³³

Ακόμη κομβικότερη είναι η θέση της σεξουαλικής βίας στα «Δόντια της Μυλόπετρας», βιβλίο στο οποίο η έμφυλη διάσταση της σύγκρουσης κατέχει έτσι κι αλλιώς τα πρωτεία: την εισβολή των «εθελοντών» της Ειδικής και των «εθνικιστών» φοιτητών συμπολεμιστών τους σε μια «λέσχη» της ΕΠΟΝ ακολουθεί ο ομαδικός βιασμός της μικρότερης κι

28. Ρούφος 2015, σ. 191-2, και 1955, σ. 187-8). Στις ίδιες αυτές ομάδες, διευκρινίζεται πάντως, μετείχαν εθελοντικά και νεαροί φοιτητές «που θεωρούσαν πως κάθε μέσο ήταν καλό για την καταπολέμηση του κομμουνισμού», «μόνο και μόνο για νάχουν άδεια οπλοφορίας και την επίσημη ιδιότητα ν' ανταλλάζουν πυροβολισμούς με τον αντίπαλο».

29. Φραγκόπουλος 1976, σ. 191.

30. Κοτζιάς 2003, σ. 133-4 και 159-166.

31. Στο ίδιο, σ.192.

32. Στο ίδιο, σ.108.

33. Στο ίδιο, σ.187.

ομορφότερης από τις δυο κοπέλες που βρέθηκαν εκεί,³⁴ με προτροπή μάλιστα στους πιο διστακτικούς να «δείξουν πως είναι άντρες»³⁵ την ίδια τύχη έχει κι ένα δεκαεξάχρονο κορίτσι, το σπίτι της οικογένειας του οποίου ερευνήθηκε από την ίδια ομάδα,³⁶ η αποκάλυψη δε του διπλού ρόλου της Μύρρας επισφραγίζεται με τιμωρητικό ομαδικό βιασμό της από τα μέλη της εθνικόφρονος Λέσχης, με την εύγλωττη απόφαση του ιδεολόγου επικεφαλής της οργάνωσης πως «της άξιζαν, ήτανε σωστό και δίκαιο να πάθει».³⁷

Για τη σχέση αυτών των μυθοπλασιών με την πραγματικότητα, αποκαλυπτική είναι η προσωπική αλληλογραφία των Φραγκόπουλου και Ρούφου, αμέσως μετά την κυκλοφορία των επίμαχων βιβλίων. «Ο Νίκος Κάσδαγλης εκκυκλοφόρησε το βιβλίο του Τα δόντια της μυλόπετρας περί Ειδικής Ασφάλειας. Λέει εκεί μέσα ό,τι μήτε εσύ μήτε εγώ ετολμήσαμε. Κόντεψε να μ' αρρωστήσει και να με κάνει κουκουέ. Το εδιάβασες;», γράφει στις 8/5/1955 ο πρώτος από τη Βηρυττό, όπου εργαζόταν ως στέλεχος ναυτιλιακής εταιρείας,³⁸ για να εισπράξει μια μαζεμένη απάντηση του (διπλωμάτη τότε στη Λευκωσία) Ρούφου: «Το βιβλίο του Κάσδαγλη δε μου άρεσε. Το ότι ενθουσίασε, όπως ακούω, τον Σεφέρη δείχνει το πολύ αμφίβολο γούστο του τελευταίου στην πεζογραφία (που φαίνεται κι από το ότι δεν του άρεσε το δικό μου βιβλίο)». ³⁹ Από τη συνέχεια της αλληλογραφίας διαπιστώνεται σχετική οικειότητα με τον Κάσδαγλη, πιθανότατα από τις μέρες της Κατοχής, σε αντίθεση με τον Αλέξανδρο Κοτζιά, τον οποίο γνωρίζουν φευγαλέα μόνο,⁴⁰ κι επιμονή του μεν Ρούφου στην αρνητική άποψή του για τα «Δόντια της Μυλόπετρας» (αόριστα και δίχως να θίγει το κρίσι-

34. Κάσδαγλης 1995, σ. 41-45 και 103.

35. Στο ίδιο, σ. 45.

36. Στο ίδιο, σ. 83.

37. Στο ίδιο, σ. 159-161 (αποκάλυψη), 161-165 (βιασμός), 163 (διαπίστωση).

38. Ευαγγελία Κώστα, «Από την αλληλογραφία Ρόδη Ρούφου και Θεόφιλου Φραγκόπουλου (1946-1959)», μεταπτυχιακή εργασία στη Φιλοσοφική Σχολή ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2015, σ. 72.

39. Ρ. Ρούφος προς Θ. Φραγκόπουλο, Λευκωσία 18.8.1955, στο ίδιο, σ. 82.

40. Θ. Φραγκόπουλος προς Ρ. Ρούφο, Βηρυττός, 29.11.1955, και Ρ. Ρούφος προς Θ. Φραγκόπουλο, Λευκωσία, 3.1.1956, στο ίδιο, σ. 95 και 107.

μο ζήτημα της ειλικρίνειας του συγγραφέα τους),⁴¹ του δε Φραγκόπουλου στην ουσία του ζητήματος: «το βιβλίο του Ν. Κάσδαγλη που, κατά τη γνώμη μου είναι το ασύγκριτα καλύτερο βιβλίο από τα τρία μας. Φοβάμαι ότι το βιβλίο του Κάσδαγλη δεν κρίνεται ευνοϊκά γιατί είναι too outspoken».⁴²

Από τη σύγκριση των τριών βιβλίων, προκύπτει πως η βασική διαφορά τους, όσον αφορά το «θάρρος» αντιδημοφιλών παραδοχών, αφορά ακριβώς την κομβική θέση που η σεξουαλική βία των αθηναίων «εθνικιστών» κατέχει στα «Δόντα της μυλόπετρας». Για τη διάχυτη κοσμοαντίληψη που την υπαγόρευε, εξίσου αποκαλυπτική αποδεικνύεται ωστόσο και η δεύτερη κατηγορία πηγών μας.

Η φούντα του τσολιά

Ο λόγος για τη λαϊκή μούσα των αντίπαλων πλευρών, όπως αποτυπώνεται στα δημοφιλή πολιτικά / αγωνιστικά τραγούδια της εποχής που έχουν διασωθεί σε μια σειρά συλλογές της μεταπολιτευτικής, κυρίως, περιόδου⁴³. Η επισκόπησή τους πιστοποιεί την πλήρη απουσία σεξιστικών αναφορών, τόσο στα εαμικά όσο και στα αντάρτικα του ΕΔΕΣ· και οι δυο οργανώσεις προβάλλουν μιαν ηρωική ή μαρτυρική διάσταση, με τις γυναίκες ν' απεικονίζονται ως θύματα ή αγωνίστριες της «σωστής» πλευράς· σχετική μόνο εξαίρεση, που επιβεβαιώνει τον κανόνα, συνιστά το (μεταπελευθερωτικό) σκωπτικό «γιούπι για», για την αλλαγή πελατείας (ή ερωτικών συντρόφων) κάποιων «κοριτσιών», από τους κατοχικούς Γερμανοϊταλούς σε «Εγγλεζάκια με κοντά παντελονάκια κι ένα σύνταγμα Αραπάδες και Ινδούς».⁴⁴

Εντελώς διαφορετικό κλίμα επικρατεί στις αντίστοιχες δημιουργίες της «Χ» και των υπόλοιπων «εθνικιστών» συνοδοιπόρων της. Η έμφυλη διάσταση αποκτά εδώ πρωταρχική σημασία, με βασικό μήνυμα τη σεξουαλική ελευθεριότητα, ηθική κατάπτωση αλλά και υλική αδυναμία, ταυτόχρονα, των νεαρών γυναικών του εσωτερικού εχθρού:

41. Ρ. Ρούφος προς Θ. Φραγκόπουλο, Λευκωσία 23.12.1955 και 3.1.1956, στο ίδιο, σ.102 και 107.

42. Θ. Φραγκόπουλος προς Ρ. Ρούφο, Βηρυτιός, 12.1955, στο ίδιο, σ. 105.

43. *Τραγούδια της Αντίστασης και του Εμφυλίου. ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, ΕΔΕΣ, Εθνικιστικές οργανώσεις*, Αθήνα, Ελληνικά Θέματα, 1975.

44. Σούτζος, *Εμβατήρια*, σ. 87-88.

«Τα κορίτσια πούταν πρώτα στην ΕΠΙΟΝ [δεις]
 Παίρνουν φάρμακα, πονάνε
 Και τον Στάλιν βλαστημάνε
 Που τις έβγαλε στον δρόμο τον κακόν»⁴⁵

«Και μπεμπέδες και δώρα πολλά
 μας χαρίσαν τα ελληνικά τα βουνά.
 Φουσκωμένες οι κοιλιές, τα φυσίγγια αρμαθιές,
 Του ΕΛΑΣ ηρωίδες είν' αυτές.
 Και στους εννέα μήνες ακριβώς
 Βγαίνει ο μπέμπης ο βουνίσιος στρουμπουλός
 Μα δεν ξέρει ο φουκαράς,
 ποιος να είναι ο μπαμπάς.
 Ασφαλώς κάποιος αλήτης του ΕΛΑΣ».⁴⁶

Ανάλογοι ύφους και περιεχομένου είναι και το επιγραφόμενο «*Εις Επονίτισσαν*»:

«Τώρα πούνοι οι Γερμανοί
 η κοιλιά σου είν' αδειανή
 κι όταν έρθουνε οι Ρώσοι
 η κοιλιά σου θα φουσκώσει».⁴⁷

Το πέρασμα από τα απλά σεξιστικά στερεότυπα στην επαγγελία της σεξουαλικής βίας αποτυπώνεται, τέλος, στο δημοφιλές εθνικιστικό «Σόφια-Σόφια είναι τ' όνειρό μας», με μια σεμνότυφη παρομοίωση που δεν αφήνει την παραμικρή αμφιβολία: τη χρήση του ίδιου ακριβώς ευφημισμού διαπιστώσαμε, άλλωστε, και κατά τους σχετικά πρόσφατους πανηγυρισμούς για το Euro 2004:

«Τα Βουλγαρικά χωριά θα νιώσουν
 Την ελληνική την κατοχή
 Κι οι Βουλγάρισσες θα θυμηθούνε
 Του τσολιά τη φούντα και την αντοχή».⁴⁸

45. Στο ίδιο, σ. 93.

46. Στο ίδιο, σ. 94.

47. Στο ίδιο, σ. 93

48. Στο ίδιο, σ. 91.

Με τη στρατιωτική κατάληψη της βουλγαρικής πρωτεύουσας ν' αναβάλλεται για πρακτικούς καθαρά λόγους, η εθνική «φούντα» εκτονώθηκε κι επιβεβαιώθηκε, όπως ήταν αναμενόμενο, αποκλειστικά και μόνο πάνω στις ντόπιες «Εαμβουλγάρες». Όλη αυτή η πολιτισμική παραγωγή βρισκόταν άλλωστε σε απόλυτη συνάφεια με μια βασική συνιστώσα της ευρύτερης αντιεαμικής προπαγάνδας και φιλολογίας των ημερών – από τη διάχυτη δυσανεξία των εθνοκοφρόνων για τη συνύπαρξη και συνεργασία των δυο φύλων στις τάξεις της ΕΠΟΝ, μέχρι τα επίσημα ανακοινωθέντα των ταγματσαφαιτών, την άνοιξη του 1944, περί ανεύρεσης χρησιμοποιημένων ελαστικών προφυλακτικών στο δισκοπότηρο ενός ναού της Βοιωτίας.⁴⁹ «Τι σφαγές, πόσες τσούλες, πόση ικανοποίηση ψωροφιλοτιμίας!», συνοψίζει έτσι την εικόνα του εαμικού κινήματος ο βιομήχανος και λογοτέχνης Χρήστος Ζαλοκώστας, επιτελικό στέλεχος του εθνικόφρονος συντονιστικού επί Κατοχής,⁵⁰ στην πρώτη σφαιρική εξιστόρηση που έθεσε μεταπολεμικά τον κανόνα για την εθνικά ορθή πραγμάτευση της κοσμογονικής τετραετίας.⁵¹

Για να είμαστε πάντως αντικειμενικοί, οφείλουμε να θυμίσουμε ότι παρεμφερείς επαγγελίες σεξουαλικής βίας διατύπωνε κι ο προπαγανδιστικός μηχανισμός της εθνικόφρονος Αντίστασης, σε σχέση με το μαλακό υπογάστριο του κατακτητή. Αν η εαμική προπαγάνδα υποσχόταν στους χιτλεροφασίστες κατακτητές ένα συνοπτικό «δίκικο μαχαίρι», το (ταυτισμένο πλήρως με τη Βρετανία) παράνομο «Ελληνικόν Αίμα» οραματιζόταν γαρ πολύ γαργαλιστικότερες μορφές αντεκδίκησης: «ειδικές ομάδες από μουστακοφόρους Μεσολογγίτες και Τριπολιτσότες» θ' αναλάμβαναν λ.χ. την «ιδιαίτερη περιποίηση» των «θηλυπρεπών» Γερμανών,⁵² αντίστοιχη μοίρα

49. «Βεβήλωσις ναού εις το χωρίον Χώστια υπό των κομμουνιστών», *Ελεύθερον Βήμα*, 21.4.1944, σ. 2, *Αθηναϊκά Νέα*, 21.4.1944, σ. 2, και *Παρατηρητής* [Χανιά], 28.4./1944, σ. 1· «Ανήκουστοι βανδαλισμοί των κομμουνιστών εις μίαν εκκλησίαν ελληνικού χωρίου», *Νέα Ευρώπη* [Θεσ/νίκη], 22.4.1944, σ. 4.

50. Αναλυτικά γι' αυτό το ρόλο του: Τάσος Κωστόπουλος, «Το επιτελείο της αστικής αντεπανάστασης. Στοιχεία για τον κύκλο των Μαρκεζίνη-Ζαλοκώστα», *Αρχειοτάξιο*, 17 (2005), σ. 95-114.

51. Χρήστος Ζαλοκώστας, *Το χρονικό της σκλαβιάς*, Αθήνα 1999 [1949], σ. 177.

52. «Όταν ελευθερωθούμε θα...», *Ελληνικόν Αίμα*, 1.6.1942, σ. 3.

περίμενε δε και τις «στερημένες» Γερμανίδες στα χέρια των φαντάρων του μελλοντικού ελληνικού στρατού κατοχής. Διατυπωμένα στις πιο δύσκολες ώρες της Κατοχής, τα παραπάνω μπορούν ενδεχομένως να εξηγηθούν σαν απόπειρα ομοιοπαθητικής θεραπείας του ζωντανού συλλογικού τραύματος από την άτυπη αλλά πανταχού παρούσα εκπόρνευση πολλών Ελληνίδων στους φαντάρους των κατοχικών στρατευμάτων «για μια πανιότα».⁵³

53. Μυθιστορηματική αποτύπωση αυτού του τραύματος επίσης σε Κάσδαγλης 1995, σ. 85.

ΣΗΜΑΣΙΟΔΟΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΒΙΑΣΜΟΥ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΙΝΙΚΟ ΝΟΜΟ, 19ος-20ος ΑΙΩΝΑΣ

ΑΧΙΛΛΕΑΣ ΦΩΤΑΚΗΣ

Αν και όλοι τον λαμβάνουμε υπόψη καθημερινά, ο νόμος παραμένει για εμάς οικεία άγνωστος, συχνά ένας αφιλόξενος τόπος για τους μη-ειδικούς, προκαλεί φόβο, νευρικότητα, αγανάκτηση και ακόμη καχυποψία. Ο νόμος διατείνεται ότι διαδίδει έναν αντικειμενικό και αμερόληπτο τύπο γνώσης που προσομοιάζει με τις άλλες «αντικειμενικές» γνώσεις, αυτές των θετικών επιστημών, και διατηρεί μια ασφαλή – και αλαζονική μερικές φορές – απόσταση από τις άλλες κοινωνικές επιστήμες. Ωστόσο, θα επιμείνω σήμερα, μέσα από το παράδειγμα της νομοθεσίας για τον βιασμό στα χρόνια του ελληνικού κράτους, στην άλλη πλευρά του νόμου, τη ρευστότητα του αντί της σκληρής του φόρμας, την κοινωνικο-ιστορική του σχετικότητα αντί της δογματικής του υφής, εκθέτοντας ζητήματα που δείχνουν πόσο ο νόμος εξαρτάται από την ερμηνεία του και εξερευνώντας το εύθραυστο πίσω απ' το συμπαγές του δικαϊκού κειμένου.

Εισαγωγή στο ελληνικό νομικό τοπίο

Ο ποινικός νόμος στον ελλαδικό χώρο άλλαξε μόλις πέντε φορές τα τελευταία 200 χρόνια. Στην πρώτη μεταβατική νομοθεσία που ίσχυε για έντεκα μόλις χρόνια (1824-1835), με τίτλο «Απάνθισμα Ποινών Αμαρτημάτων», το σχετικό αδίκημα εντασσόταν στο δεύτερο μέρος του απανθίσματος με τίτλο: «Περί αμαρτημάτων εναντίον της Προσωπικής Ασφάλειας». Πρακτικά, το αδίκημα περιλαμβανόταν σε δύο άρθρα, ένα γύρω από την αρπαγή γυναικών και το άλλο γύρω από τη διαφθορά των ηθών

όπου σημειωνόταν ο ρηματικός τύπος «εβίασε». Στο άρθρο περί αρπαγής γυναικών γραφόταν:

«Όποιος αρπάση παρθένον με βίαν ή βάλη να αρπαχθεί παρθένος, να φυλακόνεται πέντε χρόνους. Οι δε συνεργάται εις τούτο να πληρώνωσιν έκαστος ανά εκατόν γρόσια εις το Ταμείον. Όποιος αρπάση με βίαν γυναίκα ύπανδρον ή βάλη να αρπαχθή γυνή ύπανδρος να φυλακόνεται εξ χρόνους. *Εάν δε η αρπαγή έγινε με συγκατάθεσιν της γυναικός*, η μεν γυνή να φυλακόνεται εξ χρόνους, ο δε άρπαξ αν είναι ύπανδρος, τέσσερας χρόνους. Οι συμπράκτορες τούτου να πληρώνωσιν έκαστος ανά εκατόν γρόσια εις το Ταμείον. Όποιος αρπάση γυναίκα χήραν με βίαν ή βάλη να αρπαχθή, να φυλακόνεται ένα χρόνον. Οι δε συμπράκτορες εις τούτο να πληρώνωσιν έκαστος ανά δέκα ως πενήντα γρόσια εις το Ταμείον».¹

Αν και μόλις μια δεκαετία αργότερα, ο Ποινικός Νόμος του 1835 εμπεριέχει σημαντικές αλλαγές. Καταρχήν το σχετικό άρθρο (273), για πρώτη φορά με τη λέξη «Βιασμός» στον τίτλο, βρίσκεται σε ένα κεφάλαιο με τίτλο «Περί βλάβης των ηθών», και μας λέει:

«Όστις αναγκάζει εις ασέλγειαν θήλυ ή άρρεν, μεταχειριζόμενος σωματικήν βίαν ή απειλάς, ηνωμένας με επικείμενον κίνδυνον σώματος ή ζωής, ή κατασταίνει τινά άνίκανον αμύνης φέρων δολίως εις απονάρκωσιν τας αισθήσεις του, και ούτως έχοντα καταχράται αυτός προς ασέλγειαν, τιμωρείται ένεκα βιασμού:

- 1) Με δεσμά διά βίου, εάν το βιασθέν πρόσωπον διά της εκτελέσεως της πράξεως, μη γενομένης μολοντούτο με σκοπόν φόνου, απωλέση την ζωήν του.
- 2) Με πρόσκαιρα δεσμά, εάν του βιασθέντος η υγεία εβλάβηθη ως εκ της πράξεως, ή εάν ο βιασθείς άνθρωπος ήτο νεώτερος των δώδεκα ετών.
- 3) Με ειρκτήν, εις πάσαν άλλην περίπτωση παρά τας ειρημένους.»²

1. Απάνθισμα Εγκληματικών, 17 Απριλίου 1823. Βλ. και Τηλέμαχος Φυλιππίδης, *Η Ποινική Νομοθεσία κατά την Εθνεγερσίαν*, Θεσσαλονίκη, 1974, σ. 87-96· Νίκος Παρασκευόπουλος και Ευτύχης Φυτράκης, *Αξίοποινες σεξουαλικές Πράξεις. Άρθρα 336-353*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκουλας, 2011, σ. 15· Βασίλης Παρλαπάνης, *Η ιατροδικαστική στην Ελλάδα μέσα από δημοσιεύματα του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα*, Αδημοσίευτη διατριβή, Τμήμα Ιατρικής, ΑΠΘ, 2014.

2. Ποινικός Νόμος 1835 (Β.Δ., 19 Απριλίου/ 1η Μαΐου 1835, Ε.τ.Κ., παράρτημα 5)· Βλ. και Κωνσταντίνος Κωστής, *Ερμηνεία του εν Ελλάδι Ισχύοντος Ποινικού Νόμου*, Αθήνα: Τυπογραφείον Παλιγγενεσίας Αγγελόπουλου, 1887.

Τι διαφορές βλέπουμε εδώ, κοιτώντας και μόνο το κείμενο; Η γλώσσα καταρχάς είναι διαφορετική. Από τη δημοτική περάσαμε στην καθαρεύουσα. Το νομικό κείμενο δηλαδή αρχίζει να δημιουργεί αυτή την απόσταση στην οποία αναφέρθηκε παραπάνω, μεταξύ αυτού που εκπροσωπεί ο ίδιος ο νόμος και αυτού που είναι το κοινωνικό σώμα. Εδώ όμως έχουμε σημαντικές διαφορές και ως προς την τυποποίηση του εγκλήματος. Το έγκλημα έχει άλλο όνομα και, όπως βλέπουμε στη συνέχεια, πρόκειται στην ουσία για άλλο έγκλημα. Αντί των λιτών περιγραφών στο Απάνθισμα, το 1835 υιοθετήθηκαν περίτεχνες διατυπώσεις: «αναγκάζει εις ασέλγειαν», «μεταχειριζόμενος σωματική βία ή απειλές, ενωμένες με επικείμενο κίνδυνο σώματος ή ζωής» κ.λπ. Επιπλέον, στον Ποινικό Νόμο, η επιμέτρηση της ποινής δεν γινόταν με βάση τις ιδιότητες του θύματος τις σχετικές με την οικογενειακή του κατάσταση ή τη σεξουαλική του εμπειρία, αλλά με βάση τα αποτελέσματα της πράξης: θάνατος, βλάβη της υγείας, βλάβη της ανηλικότητας. Εξίσου σημαντικό, αντί της γυναίκας ως αποκλειστικού θύματος –που στο Απάνθισμα διακρινόταν σε παντρεμένη, χήρα και παρθένα– το 1835 το θύμα οριζόταν ως «θήλυ ή άρρεν». Τέλος, οι ποινές διατυπώνονταν με διαφορετικό τρόπο, με μια τελείως διαφορετική κλίμακα στο ποινολόγιο. Αντί να «φυλακόνεται» κανείς ή να πληρώνει «50 ή 100 γρόσια» ως συνεργός, στον Ποινικό Νόμο τιμωρούταν με πρόσκαιρα ή με ισόβια δεσμά, ή με ειρκτή.

Ο Ποινικός Νόμος του 1835 ίσχυσε για έναν αιώνα και δεκαπέντε χρόνια. Αντικαταστάθηκε από τον πρώτο ποινικό κώδικα στην Ελλάδα, τον Ποινικό Κώδικα του 1950. Αντί σκόρπιων ποινικών νόμων, το ελληνικό κράτος απέκτησε έτσι μια συστηματοποίηση της ποινικής νομοθεσίας, μια *κωδικοποίησή* της. Το νέο άρθρο για το βιασμό (το 336, στο ΙΘ' κεφάλαιο με τίτλο και πάλι «Εγκλήματα κατά των Ηθών») είναι εύγλωττο για το τι διαφορά είχε επέλθει στα ποινικά πράγματα της χώρας:

«Ο διά σωματικής βίας ή δι' απειλής άμεσου και σπουδαίου κινδύνου εξαναγκάζων θήλυ εις εξώγαμον συνουσίαν τιμωρείται διά καθειρίζεως».³

3. Ν. 1492/1950 της 17ης Αυγούστου του 1950 (Ε.τ.Κ., αρ. φύλλου 182).

Η μετάβαση στην κωδικοποίηση οδήγησε τη νομική περιγραφή να μικρύνει. Σαν ο νόμος να μην ήθελε να μας πει παραπάνω για αυτό το έγκλημα. Στην πραγματικότητα, ο νόμος όλο και περισσότερο χρειαζόταν την ερμηνεία. Με αυτές τις λίγες λέξεις της νομικής διατύπωσης δόθηκε προτεραιότητα αφενός στη νομική θεωρία –δηλαδή κατά βάση στους καθηγητές ποινικού δικαίου, τους εισαγγελείς και τους δικηγόρους νομομαθείς– και αφετέρου στη νομολογία, κατά βάση στις αποφάσεις των δικαστών, στην εφαρμοστική διάσταση του νόμου, στα ανώτατα ακυρωτικά δικαστήρια (Άρειος Πάγος) ή τα δικαστήρια ουσίας, α' και β' βαθμού. Οι νομικοί επιστήμονες και οι καθηγητές ενώ τον 19ο αιώνα εμφανίζονταν σαν πολυπράγμονες, λίγο-πολύ ειδικοί για τον κάθε τομέα του Δημοσίου ή του Ιδιωτικού Δικαίου, στο γύρισμα του αιώνα έρχεται μια πρώτη εξειδίκευση στο Ποινικό Δίκαιο, αυτό που λέγεται «σχολές» νομικής σκέψης.

Τα παραπάνω σημαίνουν πρακτικά ότι για να ερευνήσει κανείς τη νομική ιστορία του βιασμού θα έπρεπε, πλην του νόμου, να καταφύγει στους άλλους δύο πυλώνες του ποινικού δικαίου, τη νομολογία και τη νομική θεωρία. Αμέσως ανοίγεται ένα διαφορετικό πεδίο μπροστά μας. Αντί του υποτίθεται ουδέτερου πολιτικά και άφυλου Νομοθέτη, με «ν» κεφαλαίο, που στερεοτυπικά δηλώνεται σαν η πηγή έμπνευσης των νομικών διατάξεων και του οποίου η σκέψη πρέπει να γίνει αντικείμενο ερμηνείας για να προσδιοριστεί η βούλησή του, έχοντας στα χέρια μας στην καλύτερη περίπτωση μια ολιγοσέλιδη αιτιολογική έκθεση του εκάστοτε νόμου, τώρα αλλάζουν τα πράγματα. Έχουμε να κάνουμε πλέον με μια πλειάδα δρώντων αλλά και ερωτημάτων. Από πού καταγονται οι καθηγητές του ποινικού, οι εισαγγελείς, οι δικηγόροι, οι δικαστές; Ποια η έμφυλη ταυτότητά τους, η ταξική τους καταγωγή, οι πολιτικές τους διασυνδέσεις, ο κοινωνικός τους χώρος αναπαραγωγής;

Από την άλλη, στο ερευνητικό ενδιαφέρον δεν θα έπρεπε να ενταχθεί μόνο η ανάπτυξη της ποινικής σκέψης αλλά και οι απότομες κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές που υπέστη το ελληνικό κράτος και η ελληνική κοινωνία μεταπολεμικά, τα τελευταία εβδομήντα χρόνια, οι οποίες οδήγησαν όχι σε μία αλλά δύο αναθεωρήσεις του Ποινικού Κώδικα μετά το 1950, πολύ πιο σύντομα απ' ό,τι είχαμε συνηθίσει. Ενώ χρειάστηκαν εκατόν δεκαπέντε χρόνια για να υπάρξει ο πρώτος Ποινικός Κώδικας του 1950, δύο

άλλοι ακολούθησαν, ένας το 1984 και ένας το 2019, δηλαδή κάθε τριάντα τέσσερα χρόνια. Ο Νομοθέτης του 1984 είναι πιο ομιλητικός στο άρθρο 336:

- «1. Όποιος με σωματική βία ή με απειλή άμεσου και σπουδαίου κινδύνου εξαναγκάζει άλλον σε συνουσία εξώγαμη ή σε ανοχή ή σε επιχείρηση ασελγούς πράξης, τιμωρείται με κάθειρξη.
2. Αν η πράξη της προηγούμενης παραγράφου έγινε από δύο ή περισσότερους δράστες που ενεργούσαν από κοινού επιβάλλεται κάθειρξη τουλάχιστον δέκα ετών».

Και το 2019:

- «1. Όποιος με σωματική βία ή με απειλή σοβαρού και άμεσου κινδύνου ζωής ή σωματικής ακεραιότητας εξαναγκάζει άλλον σε επιχείρηση ή ανοχή γενετήσιας πράξης τιμωρείται με κάθειρξη τουλάχιστον δέκα (10) ετών.
2. Γενετήσια πράξη είναι η συνουσία και οι ίσης βαρύτητας με αυτήν πράξεις.
3. Αν η πράξη της παρ. 1 έγινε από δύο ή περισσότερους δράστες που ενεργούσαν από κοινού ή είχε ως συνέπεια τον θάνατο του παθόντος ή αν ο παθών είναι ανήλικος, επιβάλλεται ισόβια κάθειρξη.
4. Όποιος, εκτός από την περίπτωση της παρ. 1, τελεί γενετήσια πράξη χωρίς τη συναίνεση του παθόντος, τιμωρείται με κάθειρξη έως δέκα (10) έτη».⁴

Στις δύο τελευταίες νομοθεσίες, το 1984 και το 2019, ο ίδιος ο τίτλος του κεφαλαίου του Ποινικού Κώδικα άλλαξε από «Εγκλήματα κατά των Ηθών» σε «Εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας και Εγκλήματα κατά της οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής». Συμπερασματικά, όπως καταλαβαίνουμε από όλα τα παραπάνω δεν υπάρχει κεντρικό σημείο αναφοράς του νομοθέτη σε σχέση με το έγκλημα του βιασμού. Η ερμηνευτική και εφαρμοστική ρευστότητα υπερτερεί έναντι της δογματικής διάστασης του νόμου.

Θα προσπαθήσω στη συνέχεια να καταθέσω εν συντομία κάποιους προβληματισμούς με βάση τα παραπάνω, για να αναδείξω δυσκολίες, εννοιολογικές και άλλες, γύρω απ' την έρευνα για το βιασμό. Σε κάθε περίπτωση οι προβληματισμοί δεν είναι εξαντλητικοί.

4. Ν. 1419/1984 (ΦΕΚ Α' 28/ 14 Μαρτίου 1984) και Ν. 4619/2019 (ΦΕΚ 95/ 11 Ιουνίου 2019).

Ένα έγκλημα στο όριο

Ο βιασμός, όπως και τα εγκλήματα κατά των ηθών, για ενάμιση αιώνα φαίνεται πως δεν κείται απλώς στο όριο μεταξύ ηθικής και νόμου, όπως διαπίστωνε ο Γιώργος Μαγκάκης το 1967,⁵ αλλά κείται στο όριο άλλων εγκλημάτων και αυτή του η γεινίαση ή η νομική συνάφεια αποδυναμώνει τη θέση του ή την κάνει πιο ρευστή μέσα στον ποινικό νόμο: η αρπαγή το 1835, η ασέλγεια το 1950, τα εγκλήματα οικονομικής εκμετάλλευσης της σεξουαλικότητας με τα οποία συστεγάζεται ο βιασμός το 1984 και το 2019. Ο βιασμός τοποθετείται ακόμη και σήμερα σε ένα κεφάλαιο (το 19ο) εμβόλιμο μεταξύ των εγκλημάτων κατά της προσωπικής ελευθερίας (το 18ο) και των εγκλημάτων κατά της οικογένειας (το 20ό). Δεν είναι τυχαίο νομίζω ότι στο οικείο κεφάλαιο του ποινικού νόμου από το 1835 έως σήμερα, όποιος και αν είναι ο τίτλος του, η πλειοψηφία των άρθρων που στεγάζονται εκεί, προστατεύουν την παιδική ηλικία. Βρισκόμαστε δηλ. στο όριο μεταξύ κοινωνικής και ατομικής βλάβης. Έτσι αναρωτιέται κανείς αν το παλιό πνεύμα του νόμου επιζεί παρά τις σημαντικές αλλαγές του 1984 και του 2019.

Ο βιασμός και η οικογένεια

Ο βιασμός από το 1835 έως το 2005 γίνεται νοητός μόνο εκτός γάμου και με αυτή την έννοια η σχετική νομοθεσία μπορεί να γίνει αντιληπτή όχι ως προστατευτική για τα θύματα βιασμών αλλά για την ίδια την οικογένεια, η οποία μέχρι και τη δεκαετία του 1980 είχε και με ρητή νομική διατύπωση (του Αστικού Κώδικα) αρχηγό τον σύζυγο-πατέρα. Το έγκλημα λοιπόν στη μεγάλη του ιστορία είναι αλληλένδετο με ένα είδος προστασία της ετεροσεξουαλικής οικογένειας. Όπως σχολίαζαν οι νομικοί θεωρητικοί από τον μεσοπόλεμο μέχρι και τη δεκαετία του 1990: «εν τω γάμω ο ανήρ ου μόνον έχει το δικαίωμα να αξιώσει την συνουσίαν, αλλά και το καθήκον να επιτελέσει αυτήν, αποπεμπόμενος μάλιστα εν εναντία περιπτώσει».⁶ «Η

5. Γιώργος Αλέξανδρος Μαγκάκης, *Τα εγκλήματα περί την γενεήσιν και την οικογενειακήν ζωήν*, Αθήνα, Σάκκουλας, 1967, σ. 5-11.

6. Μαγκάκης, ό.π., σ. 211.

γυνή άλλωστε διά του γάμου ανέλαβε την υποχρέωσιν προς ανοχήν της κατά φύσιν συνουσίας».⁷ Με βάση τα παραπάνω μια νομική ανάλυση του βιασμού είναι κατά τη γνώμη μου ημιτελής αν δεν συνοδευτεί με μια ιστορική, νομική ανάλυση του θεσμού της οικογένειας.

Βιασμός και σεξουαλικότητα

Ο νόμος για τον βιασμό ομιλεί το ανομολόγητο, αναπτύσσει λόγο για τη βίαιη μη συναινετική ή εξαναγκαστική σεξουαλικότητα. Το 1824 η συνουσία είτε απουσιάζει –υπονοείται εν μέσω της αρπαγής– είτε δηλώνεται με το παράγωγο της λέξης βίας: «βιάζω». Το 1835 περιγράφεται με τον όρο «εξαναγκασμός ή κατάχρηση σε ασέλγεια», παρόλα αυτά εμφανίζεται για πρώτη φορά η έννοια του βιασμού. Το 1950 στο νομικό κείμενο εμφανίζεται η «συνουσία». Το 1984 μαζί με τη «συνουσία», διατηρείται και η «ανοχή ή επιχείρηση σεαλόγους πράξης», δίχως όμως να γίνεται σαφέστερη απ' το νόμο η έννοια της ασέλγειας. Το 2019 καθώς αποσύρθηκαν και οι δύο έννοιες, ήρθε η ιατρικής προέλευσης «γενετήσια πράξη». Η νομική θεωρία νιώθει εξίσου άβολα να ορίσει τη λεγόμενη αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος που θεωρεί ότι είναι: α) το σεξ και β) η βία. Φράσεις όπως «σαρκική μείξη» ή «ερωτικός διάλογος» εμφανίστηκαν ανά τα χρόνια στη θεωρία, ενώ αλλού ο βιασμός περιγραφόταν ως «εσωτερικότατος τραυματισμός» στο πλαίσιο «απόκρυφων δραστηριοτήτων».⁸ Σκέφτεται κανείς εδώ την παλιά φεμινιστική κριτική ότι ο βιασμός δεν είναι βία ή κακό σεξ, δεν είναι καν σεξουαλική βία αλλά *σεξουαλικοποιημένη* βία, επίθεση κατά της προσωπικότητας του θύματος, με όχημα τη σεξουαλικότητα.

Αυτή η καθαρή επιβολή είναι ευκολότερα αποδεκτή κοινωνικά στις υποθέσεις βιασμών μεταξύ ανδρών (με πιο συχνά αναφερόμενο σήμερα το παράδειγμα των βιασμών στις φυλακές). Ο νόμος από την άλλη και στο

7. Εμμανουήλ Κοκολάκης, *Τα εγκλήματα κατά της γενετήσιου ελευθερίας και της οικονομικής εκμεταλλεύσεως της ζωής*, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1994, σ. 21.

8. Μαγκάκης, ό.π., 1967· Λάμπρος Μαργαρίτης, *Η δίωξη του βιασμού. Διαχρονική αντιμετώπιση του προβλήματος (άρθρο 344)*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2023.

ζήτημα του προσδιορισμού της έμφυλης ταυτότητας του θύματος, έχει τη γνωστή ρευστότητα ανά τους αιώνες. Το 1824 μόνο η γυναίκα μπορούσε να είναι θύμα. Το 1835 το θύμα βιασμού μπορούσε να είναι άρρεν ή θήλυ. Το 1950 μόνο θήλυ. Το 1984 και το 2019 τα γραμματικά γένη παρέμειναν αρσενικά στη νομική διατύπωση («όποιος εξαναγκάσει άλλον») αλλά απαλείφθηκε η ρητή αναφορά στην έμφυλη ταυτότητα του θύματος.

Μετα-νομικά περιεχόμενα I. Η αστυνόμευση

Αν μια νομική ιστορία του βιασμού είναι λειψή δίχως την ιστορική μελέτη της οικογένειας στην Ελλάδα, το ίδιο ισχύει και για άλλους παράγοντες, καταρχήν εξω-νομικούς, έξω από το νομικό κείμενο, όμως εξίσου κρίσιμους. Η υπόθεση ενός βιασμού έφτανε ανέκαθεν πρώτα στα αυτιά της αστυνομίας. Στην προανάκριση ένας αξιωματικός συνήθως αξιολογούσε το περιστατικό. Προς παροχή βοήθειας τέτοιων αξιωματικών, το 1951, ένα εγχειρίδιο Πρακτικής Αστυνομίας που διδασκόταν σε σχολές της αστυνομίας έγραφε:

«ΒΙΑΣΜΟΣ. Ούτος τελείται υπό έκφυλων νέων ανθρώπων, οι οποίοι θα είναι εκ των προτέρων γνωστοί από διάφορα επεισόδια, τα οποία θα έχουν κάμη εις το χωρίον, ή κωμόπολιν, εάν είναι χωρικοί, ή εις τους οίκους ανοχής ή καφωδεία όπου συχνάζουν, εάν είναι άνθρωποι των πόλεων».⁹ Η αστυνομία διαμεσολαβεί μεταξύ του νόμου και της εφαρμογής του. Κατευθύνει τις έρευνες, αλλά επίσης δημιουργεί και αναπαράγει εικόνες και λόγους γύρω απ' το έγκλημα. Εδώ δεν τίθεται μόνο το πολυσυζητημένο ζήτημα των αντιλήψεων (του προσωπικού) των διοικητικών αρχών για τα θύματα αλλά και αυτό των προτεραιοτήτων ελέγχου και καταστολής, οι οποίες αναλόγως της εποχής προσδιορίζουν το εγκληματικό υποκείμενο, τον θύτη.¹⁰

9. Κωνσταντίνος Δούκας, *Μαθήματα Πρακτικής Αστυνομίας*, Αθήνα: Στ. Καρατόλος, 1951, σ. 79.

10. Βλ. και Εμμανουήλ Κοκολάκης, *Η ομοφυλοφιλία ως αιτία εγκλημάτων*, Θεσσαλονίκη, 1976.

Μετα-νομικά περιεχόμενα II. Το αυτεπάγγελτο

Οι νομικοί ορισμοί του βιασμού είναι τα μισά από όσα έχει να πει ο νόμος για το θέμα. Το άλλο μισό είναι ο ορισμός της διαδικασίας της ποινικής δίωξης του εγκλήματος. Για δύο αιώνες ο βιασμός υπήρξε το μόνο έγκλημα του ποινικού κώδικα που δεν τιμωρούνταν αυτεπάγγελα. Δηλαδή ο εισαγγελέας δεν κινητοποιούταν απ' το ίδιο του το επάγγελμά να κινήσει την ποινική δίωξη. Έτσι, το κράτος διατηρούσε τον βιασμό σε ένα ειδικό στάτους σε σχέση με όλα τα κακουργήματα. Με βάση τον Ποινικό Νόμο του 1835: «Ενεκα βιασμού δεν γίνεται ανάκρισις, ουδέ καταγιγνώσκειται ποινή ειμή μόνον κατ' αίτησιν ή καταμήνυσιν της βιασθείσης, των γονέων ή των επιμελητών αυτής, του επιτρόπου, κηδεμόνος ή συζύγου μόνον, παρεκτός εάν αι πράξεις αυτά εξετέλεσθησαν παρά των εις τα άρθρα 275 και 276 αναφερόμενων ή υπό περιστάσεις, αι οποίαι διήγειραν την κοινήν περιέργειαν και επροξένησαν σκάνδαλον».¹¹

Μετά το 1984 το αδίκημα διωκόταν αυτεπάγγελα, ωστόσο συνεχίζει να υπάρχει ένα «παραθυράκι». Η διαφορά είναι ότι αν μέχρι τον Ποινικό Κώδικα του 1984 η κατ' έγκληση, δηλαδή με μήνυση του θύματος, δίωξη του δράστη ήταν ο κανόνας και η αυτεπάγγελτη δίωξη το παραθυράκι στο νόμο, από το 1984 και έπειτα η αυτεπάγγελτη δίωξη έγινε ο κανόνας, ωστόσο ακόμα και με τον ΠΚ του 2019 (αρ. 344) υπάρχει το «παραθυράκι» της παύσης της ποινικής δίωξης λόγω ψυχικού τραυματισμού του θύματος.¹² Τόσο παλιότερα όσο και σήμερα η ασφαλιστική αυτή δικλείδα υπήρχε για να προστατεύει το θύμα από το να υποστεί ψυχικό τραυματισμό κατά την ανάκριση ή τη δίκη ή για το σκάνδαλο που θα προκαλούσε η δημοσιοποίηση του εγκλήματος.¹³ Είναι ένα ζήτημα για το οποίο, στις δεκαετίες του 1950 και του 1960, η ελληνική ποινική θεωρία χωρίστηκε σε

11. Άγγελος Μπουρόπουλος (επιμ.), *Ποινικός Κώδιξ*, Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Δημητράκου, 1936, σ. 80.

12. Λάμπρος Μαργαρίτης, «Η δίωξη του βιασμού (αρ. 344). Διαχρονική αντιμετώπιση του προβλήματος από τον ΠΝ ως τον Ν. 4855/2021» Μέρος Β', *Ποινική Δικαιοσύνη* 257 (Ιανουάριος 2022), σ. 53-60.

13. Υπουργείο Δικαιοσύνης, *Σχέδιον Ελληνικού Ποινικού Κώδικος*, Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο, 1924, σ. 511· Κωνσταντίνος Σιφναίος και Θεμιστοκλής Χαλκιάς, *Ο Νέος Ποινικός Κώδιξ*, Αθήνα: Σάκκουλα, 1955, σ. 749.

δύο στρατόπεδα με τους Βουγιούκα και Γαρδίκας να τίθενται εναντίον της εν λόγω ρύθμισης και τους Γάφο και Χωραφά υπέρ.¹⁴ Κατά την αντιπαράθεση αυτή, ο Γαρδίκας, ανήκοντας σε αυτούς που έβλεπαν το κράτος ως έναν τόπο ουδετερότητας, αμεροληψίας και συλλογικής ισχύος, προτιμούσε την άνευ όρων ποινική καταστολή του βιασμού έναντι του περιθωρίου οικονομικού συμβιβασμού των δύο εμπλεκόμενων πλευρών ή της συγκάλυψης του εγκλήματος, συνήθως υπέρ των ισχυρότερων οικονομικά.¹⁵ Η ειδική αυτή ρύθμιση για την φεμινίστρια νομικό Καίτη Παπαρήγα-Κωσταβάρα εξηγούταν μόνο με την παραδοχή ότι «το έγκλημα του βιασμού δεν έχει την ίδια βαρύτητα με τα άλλα εγκλήματα και συνεπώς δεν προσβάλλει το κοινωνικό σύνολο, αλλά αποτελεί ατομική υπόθεση του θύματος και της οικογένειάς του».¹⁶ Σε όλα τα άλλα κακουργήματα (π.χ. ληστεία) δεν υπήρχε πρόβλεψη παύσης της δίωξης αν ο δράστης ζητούσε ειλικρινώς συγγνώμη ή το συμβάν δεν διέγειρε την κοινή περιέργεια.

Κλείνοντας, τα παραπάνω, νομίζω ότι μας λένε πως μια ιστορία των νόμων του βιασμού δεν θα ήταν ωφέλιμο να συζητείται απλώς με γενικούς όρους προοδευτικότητας και συντηρητισμού, κατακτήσεων και κατάργησής τους. Η νομικο-ιστορική συζήτηση για τον βιασμό τοποθετείται στο όριο ευρύτερων αλλαγών σε αυτούς τους δύο αιώνες και αναγκαστικά μας ωθεί να εμπλακούμε με ιστορίες μεγαλύτερες, σαν αυτές που προηγήθηκαν και συνόδευσαν τις αντίστοιχες νομικές κατασκευές: της νομικής επιστήμης και της ποινικής θεωρίας, της οικογένειας και της γυναικείας εργασίας, της ρητορικής περί ηθών και των κινημάτων κ.λπ. Ο νόμος είναι μια γλώσσα ρύθμισης όλων των παραπάνω, αποκρυσταλλωμένων σε ένα κείμενο που καλείται να διαφεντεύσει τη ζωή των επόμενων γενεών, «εκ-

14. Ηλίας Γάφος, *Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος*, Ε', 1965, σ. 17· Ηλίας Γάφος, «Το έγκλημα του βιασμού», *Ποινικά Χρονικά 1965*, σ. 10· Ιωάννης Ζαγκαρόλας, «Η κατ' έγκλησιν δίωξις εις τον νέον Ποινικόν Κώδικα», *Ποινικά Χρονικά 1955*, σ. 329· Κωνσταντίνος Βουγιούκας, «Έγκλησις και επικίνδυνοι εγκληματίαι», *Ποινικά Χρονικά 1956*, σ. 217· Κωνσταντίνος Γαρδίκας, «Έγκλήματα κατά των Ηθών», *Ποινικά Χρονικά 1952*, 49 επ· Μαγκάκης, *ό.π.*, σ. 33.

15. Γαρδίκας, *ό.π.*, σ. 53.

16. Καίτη Κωσταβάρα-Παπαρήγα, *Βιασμός. Το έγκλημα, η δίκη, ο νόμος και οι κοινωνικές αντιλήψεις*, Αθήνα: Μεταίχμιο, 2007, σ. 170.

φράζει μια κυρίαρχη ιδεολογία και συνάμα την επιβάλλει στον κοινωνικό χώρο». ¹⁷ Θεωρώ ότι το να τον βλέπουμε έτσι είναι πολύτιμο, γιατί καταλαβαίνουμε καλύτερα ότι πέρα από τα νομοθετικά σώματα, τους νομικούς και τα δικαστήρια, υπάρχουν τα ίχνη μιας συζήτησης για τις νόρμες, την ερμηνεία τους και τον κοινωνικό μετασχηματισμό.

17. Ιωάννης Μανωλεδάκης, *Μελέτες για εμβάθυνση στο ποινικό δίκαιο 1978-2005*, 2005, σ. 25.

ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ:
ΙΑΤΡΟΔΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΕΣ ΠΡΟΣΛΗΨΕΙΣ
ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΒΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (1900-1950)

ΔΕΣΠΩ ΚΡΙΤΣΩΤΑΚΗ

Στο κείμενό μου διερευνώ πώς οι ιατροδικαστές και οι ψυχίατροι του πρώτου μισού του 20ού αιώνα αντιλαμβάνονταν και αναπαριστούσαν τους δράστες και τα θύματα σεξουαλικής βίας. Βέβαια, ο όρος «σεξουαλική βία» δεν χρησιμοποιούνταν την εποχή αυτή. Εντούτοις, η ψυχιατρική και κυρίως η ιατροδικαστική βιβλιογραφία του πρώτου μισού του 20ού αιώνα περιέχει συζητήσεις για πράξεις σεξουαλικής βίας. Η ψυχιατρική στο πλαίσιο μιας σειράς διαγνωστικών κατηγοριών, όπως η μανία, ο εκφυλισμός,¹ οι γενετήσιες διαστροφές και οι διαταραχές χαρακτήρα² ή προσωπικότητας, και η ιατροδικαστική στα ζητήματα «γενετήσιας λειτουργίας» και συγκεκριμένα στα «εγκλήματα κατά των ηθών» και στα «γενετήσια» εγκλήματα: βιασμό και απαγωγή, εξαναγκασμό και αποπλάνηση σε ασέλγεια κ.λπ. Όπως έχει αναδείξει η ιστορική έρευνα, τα νοήματα και τα όρια αυτών των κατηγοριών αυτών δεν ήταν είναι ούτε ξεκάθαρα ούτε παγιωμένα. Η δική μου ανάγνωση δεν στέκεται τόσο στις διαφορές μεταξύ τους, όσο στην συνολική εικόνα που σκιαγραφούν μέσα από αυτές οι ιατροδικαστικοί και ψυχιατρικοί λόγοι για το προφίλ των θυτών και των θυμάτων σεξουαλικής βίας.

1. Μιχαήλ Κατσαράς, *Παθολογία των Νεύρων και Ψυχιατρική*, τ. 2, Αθήνα, 1898.

2. Φώτης Σκούρας, *Σύγχρονος Ψυχιατρική*, Αθήνα, 1952.

Ιατροδικαστική και ψυχιατρική

Δυο λόγια όμως πρώτα για τις δύο βασικές ιατρικές ειδικότητες που εξετάζω. Η ιατροδικαστική έπαιξε διεθνώς κεντρικό ρόλο στον ορισμό της σεξουαλικής βίας κατά τον 19ο και 20ό αιώνα, εκφράζοντας και ενισχύοντας τις κοινωνικές ανησυχίες για τη σεξουαλικότητα και τον έλεγό της. Στην Ελλάδα του πρώτου μισού του 20ού αιώνα η ιατροδικαστική βρισκόταν σε διαδικασία εξέλιξης. Στην αρχή του αιώνα, τα περιστατικά που αναφέρονταν στα εγχειρίδια προέρχονται είτε από ξένες δημοσιεύσεις είτε από εφημερίδες, ενώ το ύφος τους ήταν ανεκδοτολογικό και ενίοτε χιουμοριστικό. Αντίθετα, στα μέσα του αιώνα, τα εγχειρίδια αποκτούν πιο «επιστημονικό» χαρακτήρα και αντλούν περιστατικά από άρθρα δημοσιευμένα σε ιατρικά περιοδικά και από τις ιατροδικαστικές υπηρεσίες που είχαν πλέον ιδρυθεί.

Η ψυχιατρική από την άλλη, αν και ασχολούνταν μόνο περιστασιακά με τη σεξουαλική βία, επικοινωνούσε με την ιατροδικαστική και στο πρώτο μισό του 20ού αιώνα αυξάνονταν οι ιατροδικαστές που ήταν ψυχίατροι, ώστε σταδιακά να δημιουργηθεί ο κλάδος της ψυχιατροδικαστικής. Οι ψυχιατροδικαστές ζητούσαν να οργανωθούν ειδικές υπηρεσίες για φρενοπαθείς εγκληματίες, να αλλάξει η νομοθεσία και να προσληφθούν «φρενολόγοι» στις φυλακές και στις ιατροδικαστικές υπηρεσίες. Παράλληλα, οι ψυχιατροδικαστές αναδείκνυαν τις ιδιαιτερότητες των φρενοπαθών εγκληματιών, των εγκληματιών φρενοπαθών και των επικίνδυνων φρενοπαθών.³ Ήταν όμως οι δράστες σεξουαλικής βίας φρενοπαθείς; Τι υποστήριζαν οι ψυχίατροι και οι ιατροδικαστές;

Θύτες

Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, σε όλο τον 19ο και τον 20ό αιώνα η βίαιη σεξουαλική συμπεριφορά θεωρούνταν κάτι φυσιολογικό για τους άνδρες. Ωστόσο, προοδευτικά στη διάρκεια του 20ού αιώνα, δόθηκε σε πολλές δυτικές χώρες μεγαλύτερη σημασία στον έλεγχο της ανδρικής σεξουαλικότητας. Ιδιαίτερη προσοχή προσέκλυαν ασφαλώς τα κατά συρροή και τα «ειδεχθή» εγκλήματα (συνήθως σεξουαλικά εγκλήματα μαζί

3. Ηλίας Μακρής, *Παρθενία και βιασμός*, Αθήνα, 1911.

με δολοφονία ή σοβαρό τραυματισμό των θυμάτων). Τα εγκλήματα αυτά ήταν πιο πιθανό να λάβουν το νόημα της παθολογίας και νέες κατηγορίες συγκροτήθηκαν για την περιγραφή και κατανόησή τους. Η πιο σημαντική από αυτές ήταν η «σεξουαλική ψυχοπάθεια», που έχει ερμηνευτεί ως ένδειξη της εντεινόμενης ανησυχίας κατά τον Μεσοπόλεμο για τα σεξουαλικά εγκλήματα καθώς και της διαδικασίας ψυχιατροποίησης της σεξουαλικής βίας. Η διαδικασία αυτή όμως δεν είχε ακριβή αφετηρία ούτε ήταν ευθύγραμμη ή απόλυτη. Προηγούμενα μοντέλα κατανόησης του σεξουαλικά βίαιου άνδρα, ως φυσιολογικού άνδρα και ως τέρατος ή κτήνους χρησιμοποιούνταν εναλλακτικά ή συνδυαστικά με το μοντέλου του «ασθενή».

Αυτή την τριπλή νοσηματοδότηση του δράστη -ως φυσιολογικού άνδρα, κτήνους ή/και αρρώστου (πάσχοντα από σεξουαλικές διαστροφές, σεξουαλική ψυχοπάθεια ή/και εκφυλισμό)-, εντοπίζουμε στην περίπτωση της ελληνικής ιατροδικαστικής και ψυχιατρικής, τόσο για τους βιαστές όσο και για άλλους δράστες, κατά κύριο λόγο άνδρες⁴ που έπιαναν τα γεννητικά τους όργανα ή τα έδειχναν, ή έβαζαν παιδιά να τους τα πιάνουν, ή αυνανίζονταν δημόσια ή επιχειρούσαν «κτηνωδώς επιτιθέμενοι επί των γυναικών», να τις πιάσουν ή και να τις κακοποιήσουν με διάφορους τρόπους.⁵ Αν και η κυρίαρχη εικόνα είναι αυτή του κτήνους, του άγριου, με μέγιστα διεγερμένη ορμή για συνουσία, απαίσια αναίδεια, «πρωτογονισμό», άγρια ένστικτα και σαδιστικές τάσεις, συγχρόνως αναγνωριζόταν ότι βιασμοί γίνονταν επειδή οι δράστες είχαν τρωθεί «υπό θεληγέτρων κόρης ή γυναικός»,⁶ από έρωτα και λόγω «γενετήσιας αποχής»⁷ ή «στερήσεως γυναικός». Σε αυτές τις περιπτώσεις η βία, ακόμα κι όταν καταδικαζόταν ως «κακοήθεια» ή κτηνωδία, νοούνταν ως επακόλουθο φυσιολογικών ανδρικών αναγκών που όμως δεν είχαν ικανοποιηθεί με φυσιολογικό τρόπο. Τέλος, ενώ κάποιοι βιασμοί γίνονταν βάση σχεδίου, για παράδειγμα για εκδίκηση,⁸ άλλοι γίνονταν από «ολιγοφρενικούς», ανίκανους να «κατα-

4. Γεώργιος Βάφας, *Μαθήματα ιατροδικαστικής*, τ. 2, Αθήνα, 1903.

5. Βάφας, ό.π., Γρηγόριος Κατσάς, *Στοιχεία ιατροδικαστικής*, τ. 2, Αθήνα, 1951.

6. Βάφας, ό.π.

7. Μιχαήλ Στριγγάρης, *Ψυχιατροδικαστική. Ψυχοβιολογική και ψυχοπαθολογική εγκληματολογία*, Αθήνα, 1947.

8. Βάφας, ό.π.

κτήσουν» μια γυναίκα με «κανονικό τρόπο» ή από ψυχωτικούς, για παράδειγμα, σχιζοφρενικούς και μανιακούς.⁹ Σε όλα τα γενετήσια εγκλήματα εντοπίζονταν δράστες που ενεργούσαν υπό την επίδραση ψυχικών, αλλά και σωματικών νόσων.¹⁰

Χρειάζοταν λοιπόν ιατρική εξέταση για να κριθεί αν ο δράστης ήταν ασθενής και ειδική ψυχιατρική εξέταση για να κριθεί αν είχε σώας τας φρένας ή αν ήταν «εκπεφυλισμένος», ή πάσχων από χρόνιο αλκοολισμό και άλλες τοξικομανίες,¹¹ ή από φρενικά νοσήματα.¹² Οι ψυχιατρικές νοσολογίες της εποχής περιλάμβαναν συμπτώματα διέγερσης «της γενετησί-ου ορμής», με διάφορες εκφάνσεις, όπως επίδειξη γεννητικών οργάνων ή δημόσιο αυνανισμό.¹³ Το βασικό εξηγητικό πλαίσιο της σεξουαλικής βίας στο επίπεδο της ψυχιατρικής παθολογίας ήταν ο εκφυλισμός, ένα ευρύ ερμηνευτικό σχήμα που περιέγραφε μια νοσηρή απόκλιση και ανισορροπία, η οποία μεταφερόταν κληρονομικά, εντεινόταν και συχνά μεταλλάσσόταν από γενιά σε γενιά και προκαλούσε ποικίλες σωματικές, νοητικές και ψυχικές διαταραχές. Σε ένα τέτοιο τεράστιο σχήμα παθολογίας ήταν πολύ εύκολο να ενταχθεί και η σεξουαλική βία. Οι «εκπεφυλισμένοι», σύμφωνα με ψυχιάτρους και ιατροδικαστές, έπασχαν συχνά από «διαστροφές και ανωμαλίες της γενετησίου λειτουργίας», ορισμένες από τις οποίες, όπως ο σαδισμός, κατέληγαν σε βίαια σεξουαλικά εγκλήματα. Αν και οι διεστραμμένοι δράστες περιγράφονταν ως αποκτηνωμένοι και κακούργοι, παράλληλα θεωρούσαν δεδομένο ότι ήταν άρρωστοι – εκφυλισμένοι ή πάσχοντες από κάποια νευροψυχιατρική διαταραχή.¹⁴

Σε αντίθεση με τον σαδισμό, οι θεωρούμενες «ήπιες» και συχνότερες μορφές σεξουαλικών διαστροφών, δεν γίνονταν αποκλειστικά αντιληπτές ως αποτέλεσμα ψυχιατρικής παθολογίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, οι προστριβόμενοι ή εφαιψίες και οι επιδεικτικοί, που δεν νοούνταν πάντα

9. Στριγγάρης, ό.π.

10. Στριγγάρης, ό.π.

11. Κατσάς, ό.π.

12. Βάφας, ό.π.

13. Γιαννήρης, *Αι φρενοπάθειαι εν Ελλάδι. Μελέτη επί στατιστικών και κλινικών παρατηρήσεων*, Σύρος, 1898» Κατσαράς, ό.π.

14. Κατσάς, ό.π.

ως φρενοβλαβείς. Μπορούσαν να είναι απλώς άνθρωποι κακοήθεις, συνήθως «κατωτάτης κοινωνικής υποστάθμης», «επαίτες ελεεινοί» που «διαπρωχείαν ή φυσικά ελαττώματα» ήταν «ηναγκασμένοι να απέχωσι των εκ της συνουσίας ηδονών». Αντίθετα οι «εκπεφυλισμένοι» εφαιρίες και επιδεικτικοί¹⁵ είχαν και συμπτώματα βαθύτερης εγκεφαλικής πάθησης, όπως παραλήρημα καταδίωξης ή μελαγχολία ή ήταν αλκοολικοί.¹⁶ Ασθενείς ή μη, οι προστριβόμενοι και οι επιδεικτικοί, αν και ήταν πολύ συνήθεις στις ελληνικές πόλεις, και δη στην Αθήνα και παρόλο που διέπρattαν αδίκημα προβλεπόμενο από τον Ποινικό Κώδικα, δεν απασχολούσαν τις αρχές. Η Αρχή «δεν σκοτίζεται πολύ», σημείωνε ο ιατροδικαστής Γεώργιος Βάφας το 1903, με «τοσούτω μηδαμινάς υποθέσεις», όπως των νέων που περιέμεναν να βγουν τα κορίτσια από το σχολείο και μόλις απομακρύνονταν από τις πολυσύχναστες οδούς τους έδειχναν τα μόριά τους. Οι καταγγελίες, άλλωστε, ήταν λίγες και οι καταδικές ακόμη λιγότερες, γιατί οι δράστες διάλεγαν γυναίκες που «πτοούνται τόσο ώστε μόνο περί φυγής σκέπτονται». Εμείς, βέβαια, σήμερα μπορούμε να διακρίνουμε την ένταση της βίας ακόμα και σε αυτές τις «μηδαμινές» υποθέσεις. Ο Βάφας παραθέτει πώς μια νέα γυναίκα, πήγε στο γραφείο του λίγο μετά το μεσημέρι «κάτωχρος» και «έχουσα ανάγκη ιατρικής συνδρομής». Καθώς περπατούσε σε έρημο δρόμο, «συνήντησεν ανθρώπω κακώς ενδεδυμένω και ρυπαρώ, όστις άμα τη θέα αυτής εξήγαγε το πέος και ήρξατο αυνανιζόμενος, ενώ το πρόσωπον αυτού εμαρτύρει τοιαύτας σατυρικές διαθέσεις, ώστε η γυνή, φοβηθείσα και μέχρι λιποψυχίας αηδιάσασα, μόλις ηδυνήθη να μη πέση και να σωθή φεύγουσα προτροπάδην».¹⁷

Θύματα

Αν και η συγκεκριμένη γυναίκα απέφυγε τα χειρότερα βάζοντάς το στα πόδια, αναγνωρίστηκε ως θύμα από τον ιατροδικαστή. Δεν γινόταν όμως πάντα το ίδιο. Οι ιατροδικαστές εξετάζοντας τα *σημεία* και τις *συνέπειες*

15. Κατσάς, ό.π.

16. Βάφας, ό.π.

17. Βάφας, ό.π.

της σεξουαλικής βίας, επιχειρούσαν να εξακριβώσουν αν αυτή ασκήθηκε και κατέληγαν να περιγράφουν πολλά περιστατικά στα οποία τα θύματα δεν ήταν αληθινά: έλεγαν ψέματα ότι δέχτηκαν επίθεση ή είχαν προκάλεσαν τα ίδια την επίθεση ή δεν είχαν αντιστάθηκαν όπως όφειλαν. Γίνονταν, υπογράμμιζαν οι ιατροδικαστές και οι ψυχιατροδικαστές, πολλές ψευδείς καταγγελίες και σκηνοθετημένες επιθέσεις, που οδηγούσαν αθώους στη φυλακή και κατέστρεφαν οικογένειες.

Όπως έχουν τονίσει οι ιστορικοί, η δυσπιστία απέναντι στα θύματα είναι σταθερή διάσταση στις υποθέσεις βιασμού, αλλά εκφράζεται με διαφορετικούς τρόπους και εντάσεις σε κάθε χρονική περίοδο. Στα ελληνικά ιατροδικαστικά και ψυχιατρικά κείμενα του πρώτου μισού του 20ού αιώνα η δυσπιστία είναι πανταχού παρούσα και έντονη. Κάθε είδους περιγραφή σεξουαλικής βίας κατέληγε με περιστατικά στα οποία τα θύματα, συνήθως γυναίκες ή παιδιά, και οι οικείοι τους έλεγαν ψέματα, εθελούσια ή μη.

Η δυσπιστία βασιζόταν στο κυρίαρχο έμφυλο μοντέλο σεξουαλικότητας της εποχής, σύμφωνα το οποίο η ανδρική φύση ήταν ενεργητική, επιθετική και βίαιη:¹⁸ όπως είδαμε, οι ιατροδικαστές και οι ψυχίατροι αποδέχονταν ότι ο άνδρας που βίαζε μερικές φορές δεν μπορούσε να κάνει κι αλλιώς λόγω της φύσης του ή και λόγω των περιστάσεων, για παράδειγμα, «τρωθείς υπό θελήτρων κόρης ή γυναικός» ή λόγω «στερήσεως γυναικός».¹⁹ Αντίθετα, θεωρούσαν ότι οι γυναίκες ήταν παθητικές και, ακόμα κι αν επιθυμούσαν έναν άνδρα, τον απέφευγαν – έστω και για τα προσχήματα. Ο ψυχιατροδικαστής Μιχαήλ Στριγγάρης σημείωνε το 1947 ότι «πάντα χρειάζεται κάποια προσπάθεια από τον άνδρα να ‘κατακτήσει’ τη γυναίκα και αυτός ο κανονικός τρόπος για τη γενετήσια προσέγγιση των φύλων, που πραγματοποιείται κατά την κοινωνική ανάπτυξη του ατόμου με περισσότερη ή λιγότερη βιαιότητα και πρωτογονισμό, επιβάλλει ιδιαίτερη επιφυλακτικότητα στο χαρακτηρισμό του βιασμού σε πράξεις συνουσίας».²⁰

Στον καθορισμό αν το θύμα έλεγε αλήθεια ή ψέματα έπαιζαν ιδιαίτερο

18. Δρακουλίδης, 1930 στο Δήμητρα Βασιλειάδου, «Κατεστραμμένα’ κορίτσια. Ηθική, γαμηλιότητα και δικαστική πρακτική στη νησιωτική Ελλάδα, 1914-1940», στο Δ. Βασιλειάδου, Γλ. Γκότση (επιμ.), *Ιστορίες για τη σεξουαλικότητα*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2020.

19. Βάφας, ό.π.

20. Στριγγάρης, ό.π., Κατσάς, ό.π.

ρόλο τα κοινωνικά του χαρακτηριστικά –φύλο, ηλικία και κοινωνική τάξη– και η –αλληλένδετη με αυτά τα χαρακτηριστικά– εκτίμηση της ηθικής του. Τα αληθινά θύματα ήταν «χαριτωμένα» παιδάκια²¹ ή γυναίκες συνήθως νεαρής ηλικίας, αγνές και τίμιες. Πολύ σπάνια και ως εξαιρέσεις αναφέρονταν άνδρες θύματα.²² Οι ενήλικες γυναίκες θεωρούνταν γενικά ότι είχαν επίγνωση των κινδύνων που έθεταν οι άνδρες και ότι ήταν ικανές να τους αποφύγουν ή να τους αποκρούσουν. Επομένως, χρειαζόταν προσοχή στις κατηγορίες των ενήλικων γυναικών, καθώς «μύρια» ήταν τα αίτια που τις εξωθούσαν στην προσποίηση και το ψεύδος.²³ Μπορεί να ήθελαν να συγκαλύψουν πραγματικά περιστατικά επειδή ντρέπονταν, ή με σκοπό να εκβιάσουν,²⁴ εκδικηθούν, συκοφαντήσουν ή να αναγκάσουν κάποιον να τις παντρευτεί. Το τελευταίο επιχειρούσαν, για παράδειγμα νέες μη παρθένες, ιδίως υπηρέτριες, που κατηγορούσαν νέους από τους οποίους είχαν εγκαταλειφθεί, αφού είχαν σεξουαλικές σχέσεις μαζί τους με τη θέλησή τους με την υπόσχεση γάμου.²⁵ Επίσης, η δυσπιστία ήταν αναγκαία απέναντι σε γυναίκες που ισχυρίζονταν ότι είχαν βιαστεί ενώ κοιμόνταν ή βρίσκονταν σε αναισθησία, ή ότι τις είχαν υπνωτίσει ή μεθύσει.

Όσον αφορά τις μικρότερες γυναίκες και τα παιδιά, συχνά η ευθύνη για τις ψευδείς κατηγορίες αποδιδόταν στην οικογένειά τους. Οι ιατροδικαστές μιλούσαν για «σατανικές επινοήσεις» των μητέρων και ανέφεραν ποικίλα παραδείγματα όπου συνήθως οι μητέρες διατύπωναν ψευδείς κατηγορίες βιασμού της κόρης τους με σκοπό είτε την αποκατάστασή της είτε την εκδίκηση ή τον εκβιασμό του συζύγου ή εραστή των ιδίων, τον οποίο κατηγορούσαν.²⁶ Αναφέρονταν γονείς που προκαλούσαν οι ίδιοι ρήξη του παρθενικού υμένα ή φλεγμονή στα γεννητικά όργανα της κόρης τους ή έβαζαν στο μυαλό της την ψευδή κατηγορία (εσκεμμένα ή μη). Όμως και κορίτσια ή αγόρια από μόνα τους έλεγαν παρόμοια ψέματα,²⁷

21. Βάφας, ό.π.

22. Κατσάς, ό.π.

23. Κατσάς, ό.π.

24. Στριγγάρης, ό.π.

25. Βάφας, ό.π.

26. Κατσάς, ό.π., Βάφας, ό.π.

27. Κατσάς, ό.π.

επειδή στις μικρές ηλικίες η διανοητική κατάσταση ήταν τέτοια που δεν διέκρινε μεταξύ ψεύδους και αλήθειας και η υποβολή ήταν εύκολη. Άλλα παιδιά ψεύδονταν για να αποφύγουν την τιμωρία είτε για να κερδίσουν κάτι²⁸ ή επειδή ήταν ψυχικά ανισόρροπα και μυθομανή.²⁹ Πάντως η δυσπιστία ήταν ο πρώτος κανόνας της πραγματογνωμοσύνης στις υποθέσεις των παιδιών, ιδιαίτερα απέναντι σε καταγγελίες μητέρων «με αμφίβολη ηθική υπεροχή».³⁰

Όλα λοιπόν συνηγορούσαν στη συμβουλή του ιατροδικαστή Βάφα στους φοιτητές του: «να κλείητε τα ότα και να ανοίγητε τους οφθαλμούς» και να χρησιμοποιούν τις επιστημονικές μεθόδους που είχαν στη διάθεσή τους: την ανατομική εξέταση του σώματος και τη μικροσκοπική και βιολογική εξέταση του αίματος.³¹ Πρώτο και κυριότερο σημάδι ότι είχε γίνει βιασμός ήταν η διάρρηξη του παρθενικού υμένα. Η ένδειξη αυτή βέβαια, όπως αναγνώριζαν οι ιατροδικαστές του πρώτου μισού του 20ού αιώνα, αφορούσε μόνο παρθένες θύματα. Αυτό όμως δεν το θεωρούσαν ιδιαίτερο πρόβλημα, καθώς, όπως υποστήριζαν οι ιατροδικαστές, κατά βάση τα θύματα –ή καλύτερα οι καταγγέλλουσες– ήταν παρθένες και όχι πάνω από 12 ετών.³² Ήταν βέβαια η κεντρική διαγνωστική, κοινωνική και πολιτισμική σημασία του παρθενικού υμένα που περιόριζε τη διάγνωση του βιασμού στις παρθένες, αποθαρρύνοντας άλλες γυναίκες από το να προβούν σε καταγγελίες ή οδηγώντας στη γρήγορη απόρριψη των καταγγελιών. Και, ενώ οι ιατροδικαστές και οι ψυχιατροδικαστές περιέγραφαν επί μακρόν στα ιατροδικαστικά εγχειρίδια τις πολλές αβεβαιότητες, δυσκολίες και «πλάνες» γύρω από τον καθορισμό της κατάστασης του παρθενικού υμένα, επέμεναν στη διαγνωστική του σημασία, γεγονός που αναδεικνύει ότι αυτή η σημασία βασιζόταν κύριο λόγο στην κοινωνική και πολιτισμική κεντρικότητα της παρθενίας.

Λιγότερο ασφαλή σημεία σεξουαλικής βίας ήταν οι φλεγμονές, κακώσεις και βλάβες στα γεννητικά όργανα, η εγκυμοσύνη και τα αφροδίσια

28. Βάφας, ό.π.

29. Κατσάς, ό.π.

30. Βάφας, ό.π.

31. Βάφας, ό.π.

32. Βάφας, ό.π.

νοσήματα. Κι εδώ όμως υπήρχε κίνδυνος παραπλάνησης: πολλές από τις βλάβες στα γεννητικά μόρια των κορασίδων χαρακτηρίζονταν «σκοτεινά», ενώ τα αφοροδίσια μπορούσαν να προκαλούνται από οποιαδήποτε άλλη επαφή³³ ή από χρήση κοινού αντικειμένου, για παράδειγμα σφουγγαριού.³⁴ Επίσης, σε ορισμένες περιπτώσεις οι μητέρες παραπλανούνταν από κάποια φλεγμονή –που δεν οφειλόταν σε σεξουαλική κακοποίηση– και με τις ερωτήσεις τους έβαζαν στο μυαλό των κορών τους την κατηγορία.³⁵

Άλλη ένδειξη ήταν τα σημάδια βίας στο υπόλοιπο σώμα. Ωστόσο, στις μικρότερες ηλικίες τα σεξουαλικά εγκλήματα δεν προϋπέθεταν απαραίτητα βία. Οι δράστες χρησιμοποιούσαν και πειθώ, χάρια ή δώρα.³⁶ Παράλληλα, τόσο σε μικρές όσο και σε μεγαλύτερες ηλικίες ήταν αποδεκτό ότι η ψυχολογική βία μπορούσε να κάμψει την αντίσταση των θυμάτων. Οι ιατροδικαστές ανέφεραν τις απειλές τραυματισμού ή φόνου των θυμάτων ή προσφιλών τους προσώπων και τον φόβο από τη θέα όπλου ή αίματος. Επισήμαιναν επίσης ότι «η ψυχολογική κατάσταση της ώρας εκείνης παραλύει παρά τη γυναικί πάσαν προς αντίστασιν δύναμιν». Μέσα από αυτές τις περιγραφές, οι ιατροδικαστές μιλούσαν για τον «φόβο του αγνώστου» και την «σκέψη ότι πρόκειται να ατιμασθή» κατά τη διάρκεια του βιασμού,³⁷ αλλά και για μακροπρόθεσμες ψυχολογικές συνέπειες της σεξουαλικής βίας –ειδικά στον βιασμό– που μπορούσαν ενίοτε να χρησιμεύσουν ως αποδεικτικά στοιχεία του εγκλήματος:³⁸ λιποθυμίες και σπασμοί, μελαγχολία με συναισθήματα απώλειας των δυνάμεων και κόπωσης, και σπανιότερα, ιδέες επικείμενης καταστροφής, παραλήρημα καταδίωξης, συναίσθημα φόβου με παραισθήσεις. Επίσης, διαταράξεις στην έμμηνου ρύση, γαστραλγίες και παλμοί ερμηνεύονταν ως νευρικά φαινόμενα (υστερίας), ενώ σε γυναίκες φρενοπαθείς, η «κτηνωδώς επιτελεσθείσα συνουσία» μπορούσε να επιδεινώσει την ψυχική νόσο. Τελικά, ορισμένες

33. Βάφας, ό.π.

34. Κατσάς, ό.π.

35. Κατσάς, ό.π.

36. Βάφας, ό.π.

37. Βάφας, ό.π., Κάτσας, ό.π.

38. Κατσάς, ό.π.

γυναίκες αυτοκτονούσαν επειδή δεν μπορούσαν να αντέξουν την ατίμωση ή επειδή η υγεία τους είχε καταστραφεί.³⁹

Στο παρακάτω απόσπασμα του 1903, ο ιατροδικαστής Γεώργιος Βάφας επιχειρεί να ερμηνεύσει τις ψυχολογικές αυτές επιπτώσεις του βιασμού στα θύματα, δίνοντας και πάλι ειδικό βάρος στην απώλεια της παρθενίας:

«Διότι η εξανάγκασις της γυναικός να υποκύψη εις τας αισχράς περιπτώξεις κακοηθεστάτου, ίσως δε και ρυπαρωτάτου και κτηνώδους βιαστού, –η φοβερὰ εντύπωσις της υπό παρομοίους όρους απωλείας της παρθενίας, ήτις θα καταδικάση την νεάνιδα εις διάφορον εκείνης ην εμφαντάζετο βίωσιν– η αισχρή, ήτις θα περιβάλλη τον μετέπειτα βίον, και το στίγμα, όπερ θ’ απομείνη αυτή, ταύτα και μόνα βεβαίως μετά της αγωνίας και του φόβου, των επελθόντων κατά την πάλην, θα ήρκουν να επιφέρωσι τοιαύτην διατάραξιν του νευρικού παρά τη βιασθείση συστήματος, ώστε ασφαλώς αυτή να καταλήξη εις εκδήλωσιν νευρικού τινός νοσήματος».⁴⁰

Συμπεράσματα

Καταληκτικά, οι ιατροδικαστές και ψυχίατροι στην Ελλάδα του πρώτου μισού του 20ού αιώνα εισήγαγαν νέα σχήματα κατανόησης της σεξουαλικής βίας: τις ψυχολογικές συνέπειες στα θύματα κατά τη διάρκεια του εγκλήματος και μετά από αυτό, και την πρόσληψη των δραστών ως ψυχικά ασθενών. Φαίνεται, δηλαδή, ότι στο πρώτο μισό του 20ού αιώνα η ανδρική σεξουαλική βία άρχιζε να παθολογικοποιείται και αναδυόταν η έννοια του τραύματος, η οποία στον 19ο αιώνα υπήρχε μόνο έμμεσα – μέσα από βλάβες ηθικές, σωματικές και οικονομικές. Ωστόσο, αυτές οι νέες προσλήψεις δεν αναιρούσαν αλλά συνυπήρχαν με παλιότερες ιατρικές περιγραφές και ερμηνείες, που αναπαρήγαγαν μια σειρά από σεξουαλικά, έμφυλα, ταξικά κι ηλικιακά στερεότυπα: ο κατακτητής και φύσει επιθετικός άνδρας, το κτήνος, ο ρυπαρός επαίτης, η αγνή παρθένος, το αθώο παιδάκι, η ψεύτρα γυναίκα –και ειδικά η σατανική μητέρα και η πονηρή υπηρέτρια. Αυτά τα κοινωνικά στερεότυπα, που οι ψυχίατροι και ιατροδικαστές επικύρωναν

39. Βάφας, ό.π.

40. Βάφας, ό.π., Κατσάς, ό.π.

επιστημονικά και στο πρώτο μισό του 20ού αιώνα, ήταν εμφανή σε κάθε περιγραφή και ερμηνεία της σεξουαλικής βίας. Μάλιστα θα έτεινα να υποστηρίξω ότι αυτά καθόριζαν τελικά σε μεγάλο βαθμό το αποτέλεσμα της συνάντησης των θυμάτων και των θυτών με τη δικαιοσύνη. Αυτό όμως είναι το θέμα μιας άλλης έρευνας.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΠΡΟΣΛΗΨΕΩΝ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΒΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗ ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ (1970-1985)¹

ΒΙΚΤΩΡΙΑ ΔΕΛΑΚΟΒΙΑ

Πηγές- Μεθοδολογία

Το υλικό που χρησιμοποιήθηκε για την παρούσα μελέτη αντλείται από τον αθηναϊκό Τύπο, από τις εφημερίδες ευρείας κυκλοφορίας. Αποδελτιώθηκαν κυρίως φύλλα από τις εφημερίδες: *Τα Νέα*, *Ακρόπολις*, *Βραδυνή*, *Απογευματινή* για τα έτη 1970-1980, ενώ από το 1980 -1985 αξιοποιήθηκαν συγκεκριμένα φύλλα και από τις εφημερίδες *Αυγή*, *Έθνος*, *Ελευθεροτυπία* και *Μεσημβρινή*. Μελετήθηκαν επίσης φεμινιστικά έντυπα- *Δίνη*, *Σκούπα Για το γυναικείο ζήτημα*, *Σφίγγα*, *Ο αγώνας της γυναίκας*, *Κατίνα*, *Ανοιχτό Παράθυρο* και το έντυπο *Για την απελευθέρωση των γυναικών*. Η μελέτη των εντύπων δεν είναι, προφανώς, εξαντλητική. Η επιλογή των συγκεκριμένων εντύπων και ορισμένων άρθρων έγινε με κριτήριο αφενός τη συχνή ή μη- παρουσίαση των σεξουαλικών εγκλημάτων και αφετέρου επειδή αυτά τα έντυπα ανέδειξαν με τρόπο προκλητικό το έγκλημα του βιασμού. Τέμνοντας τον ιστορικό χρόνο σε 3 περιόδους, 1970-1974, 1975-1980, 1980-1985, παρακολούθησα τη σκιαγράφηση, από τον έντυπο Τύπο του προφίλ του κατά περίπτωση βιαστή και του βιαστή κατ' εξακολούθηση, τα χαρακτηριστικά που προσδίδουν οι δημοσιογράφοι στους «δράκους», και οι περιπτώσεις που ένας εγκληματίας ταυτολογείται ως τέτοιος από

1. Το παρόν κείμενο βασίζεται στην διπλωματική μου εργασία που έχει τίτλο «Αναπαράστασεις βιασμών στον αθηναϊκό Τύπο 1970-1985» στην οποία εξετάζω το ρόλο του αθηναϊκού Τύπου στη διαμόρφωση και τον μετασχηματισμό των τρόπων πρόσληψης των βιασμών και της σεξουαλικής βίας από τη κοινή γνώμη για το προαναφερθέν διάστημα.

τις εφημερίδες, τα στερεότυπα που παράγονται και αναπαράγονται από τον Τύπο και την επίδραση τους, τις συνέχειες και ασυνέχειες στον τρόπο παρουσίασης στην προαναφερθείσα χρονική περίοδο.

Γιατί επιλέχθηκε η συγκεκριμένη χρονική περίοδος;

Η συγκεκριμένη χρονική περίοδος επιλέχθηκε καταρχάς εξαιτίας της ιστορικής συγκυρίας ή μετάβαση από το δικτατορικό καθεστώς και το συντηρητισμό στη δημοκρατία και την ελευθερία ήταν καθοριστικής σημασίας για την ελληνική κοινωνία και αυτό αντανακλάται σε διάφορες εκφάνσεις του δημόσιου και του ιδιωτικού βίου. Έχει νόημα να εξετάσει κανείς τις αναπαραστάσεις της σεξουαλικής βίας και σε μια περίοδο όχι μόνο πολιτικής αλλά και κοινωνικής μεταβολής, τη Μεταπολίτευση. Οι αλλαγές στον τρόπο πρόσληψης των έμφυλων ρόλων, η δυναμικότερη παρουσία των γυναικών στον δημόσιο χώρο, οι διεκδικήσεις του φεμινιστικών ομάδων και οργανώσεων της εποχής είναι ενδεικτικές αυτής της κοινωνικής μεταβολής. Επιπλέον, παρατηρείται αυξανόμενη παρουσία περιστατικών βιασμού στον Τύπο, συγκριτικά με το προηγούμενο διάστημα –με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1980. Ένας εξίσου σημαντικός λόγος για τον οποίο επιλέγεται η συγκεκριμένη χρονική περίοδος είναι η αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου για τα σεξουαλικά εγκλήματα το 1984.

Νομοθεσία

Να σημειώσω επιγραμματικά εδώ ότι ο βιασμός πριν από το 1984 συγκαταλεγόταν στα «Εγκλήματα κατά των ηθών», οπότε και το βάρος δινόταν στη βλάβη που υφίστατο η κρατούσα κοινωνική ηθική, το δημόσιο συμφέρον και η έννομη τάξη. Από το 1984 και εξής ο βιασμός συγκαταλέγεται στα εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας του ατόμου, άρα το έννομο αγαθό που προστάτευε το νομικό πλαίσιο ήταν πλέον η γενετήσια ελευθερία του ατόμου. Από το 1976 έως το 1984 ο βιασμός ορίστηκε εκ νέου, έπειτα από τροποποίηση του νόμου, ως έγκλημα που διωκόταν μόνο κατ' έγκληση, με τη λογική ότι αν προκαλούνταν σκάνδαλο και η κοινή

γνώμη ασχολείται με το έγκλημα, το θύμα θα βίωνε εκ νέου, μέσω της δημοσιοποίησης, τον ψυχικό τραυματισμό, την κοινωνική περιθωριοποίηση και αποδοκιμασία. Αυτή η διαδικασία συναντάται στη σύγχρονη βιβλιογραφία ως «δεύτερη θυματοποίηση». Η τροποποίηση του νόμου, η οποία οφείλεται στην πίεση που ασκεί στο θύμα και συνακόλουθα και στο νομοθέτη η δημοσιοποίηση της είδησης και ο κοινωνικός στιγματισμός που έπεται, είναι κομβικής σημασίας για την παρούσα μελέτη, ακριβώς επειδή η δημοσιοποίηση και τα παρεπόμενά της αναδεικνύουν τη δύναμη και την επίδραση που ασκεί ο Τύπος, τόσο στην παρουσίαση των εγκλημάτων και τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης όσο και στο ίδιο το νομοθετικό πλαίσιο.

Η σεξουαλική βία στον Τύπο

Τα ΜΜΕ αποτελούν τη βασική πηγή πληροφόρησης του κοινού για το έγκλημα. Οι εφημερίδες δεν μεταφέρουν απλώς μια είδηση, την κατασκευάζουν, τη συγκροτούν και υπό αυτή την έννοια ο Τύπος αποτελεί πολιτισμικό προϊόν της εκάστοτε εποχής. Το ύφος, η επιλογή των δόκιμων όρων, η μορφή και η έκταση της παρουσίασης μιας είδησης, οι ρητοί και υπόρρητοι κώδικες, οι κειμενικές συμβάσεις αντανακλούν ή σωστότερα δημιουργούν ένα πλέγμα νοημάτων το οποίο είναι διαρκώς μεταβαλλόμενο και άμεσα εξαρτημένο από το περιβάλλον στο οποίο παράγεται και χρησιμοποιείται. Επομένως, στόχος της παρούσας έρευνας δεν είναι να ανασυστήσει την ιστορική πραγματικότητα αναφορικά με το βιασμό και τη σεξουαλική βία αλλά να ανιχνεύσει τις κυρίαρχες αντιλήψεις γύρω από το φαινόμενο αυτό.

Οι βιασμοί που παρουσιάζονται ως ειδήσεις στον εγχώριο τύπο δεν είναι φυσικά όλοι οι βιασμοί που συμβαίνουν σε ένα συγκεκριμένο τόπο για ένα συγκεκριμένο διάστημα. Οι βιασμοί και εν γένει τα περιστατικά σεξουαλικής βίας που παρουσιάζονται ως ειδήσεις, δεν είναι ούτε όλα όσα καταγγέλλονται, αλλά μόνο εκείνα που έχουν δημοσιογραφικό ενδιαφέρον και γι' αυτό και δημοσιοποιούνται. Επομένως, η εικόνα του βιασμού και της σεξουαλικής βίας, όπως αναπαρίσταται μέσα από τον Τύπο, είναι παραμορφωτική και διαστρεβλωμένη μορφή παρουσίασης του φαινομένου: δεν αναδεικνύονται τα ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά του

εγκλήματος αλλά μεμονωμένων, κραυγαλέων περιστατικών. Οι εφημερίδες τείνουν να δίνουν μεγαλύτερη έμφαση σε συγκεκριμένες μορφές βιασμών, δηλαδή στους βιασμούς που συρρέουν και άλλα ποινικά αδικήματα, όπως, η ανθρωποκτονία και η αιμομιξία, και στους βιασμούς που έχουν «ιδιαιτέρα» χαρακτηριστικά, όπως, για παράδειγμα, τους κατ' εξακολούθηση και τους ομαδικούς βιασμούς. Υπάρχουν άλλωστε χαρακτηριστικά που πρέπει να έχει κάποιος βιασμός για να θεωρείται από τα ΜΜΕ «πραγματικός βιασμός».² Η αναγνώριση ενός βιασμού ως «πραγματικού βιασμού» από τις εφημερίδες, εξαρτάται από τα αδιάσειστα αποδεικτικά στοιχεία (τραυματισμός ή θάνατος θύματος), τον τρόπο και τον χρόνο τέλεσης του εγκλήματος, το εγκληματικό παρελθόν του δράστη και το αν ο δράστης είναι γνωστός ή όχι του θύματος. «Πουλάει» προφανώς περισσότερο όταν ο δράστης είναι άγνωστος του θύματος, καθώς έτσι διεγείρεται το αίσθημα φόβου και ανασφάλειας στην κοινή γνώμη και συνακόλουθα αυξάνεται και η περιέργεια για το έγκλημα. Η παρούσα έρευνα επομένως, και επειδή ο Τύπος «διηγείται πολλές πραγματικές ιστορίες αλλά όχι την πραγματική ιστορία»,³ επιχειρεί μέσα από τη μελέτη του αρχαικού υλικού να αναδείξει όψεις και εκδοχές της πραγματικότητας, αλλά κυρίως τις κοινωνικές αντιλήψεις και τα συστήματα αξιών μιας κοινωνίας για τα σεξουαλικά εγκλήματα.

Στερεότυπα, νοητά νήματα και διαφοροποιήσεις

Τα περιστατικά των βιασμών που αναπαρίστανται στον Τύπο, σε όλη την περίοδο που εξετάζω φαίνεται να έχουν αυξητική τάση με το πέρασ του χρόνου, με αποκορύφωμα το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1980. Τα έτη 1982 και 1983 είναι τα έτη των «δράκων». Η αύξηση των περιστατικών

2. Βάσω Αρτινοπούλου, «Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις του βιασμού στον τύπο. Τα προλεγόμενα μιας έρευνας», *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας* 11-16 (1993-1995), Ελληνική Εταιρία Εγκληματολογίας, σ. 294.

3. Δέσποινα Παπαδημητρίου, «Ο Αθηναϊκός τύπος στον 20ό αιώνα. Συνέχειες και νέες τάσεις. 1922-

1974» στο Λουκία Δρούλια (επιμ), *Ο ελληνικός τύπος 1784 έως σήμερα*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών\ (Ε.Ι.Ε.)/Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα 2005, σ. 71.

βιασμού που συναντώνται στον Τύπο, είναι πιθανό ότι δεν σχετίζεται μόνο με την αύξηση των καταγγελλόμενων περιστατικών. Τα ΜΜΕ επιθυμούν να παρουσιάσουν επίκαιρες ειδήσεις αλλά και να φέρνουν στο προσκήνιο παρόμοιες ειδήσεις, δημιουργώντας μια «ανακύκλωση» ειδήσεων με συναφές περιεχόμενο. Έτσι δημιουργούνται και τα επονομαζόμενα «κύματα εγκληματικότητας», οι δράστες και τα θύματα των οποίων παρουσιάζονται με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Δημιουργείται στην ουσία ένας φαύλος κύκλος αφού η προσπάθεια των εντύπων να δημιουργήσουν επίκαιρα θέματα προκαλεί αυτά τα κύματα εγκληματικότητας.

Παρά τις μεταξύ τους διαφορές, τα αναπαριστώμενα περιστατικά τα ενώνει ένα νοητό νήμα: η υιοθέτηση στερεοτύπων και οι κοινοί λεκτικοί κώδικες παρουσίασης. Τα στερεότυπα γύρω από το έγκλημα του βιασμού, δεικνύουν την κουλτούρα του βιασμού και εν πολλοίς διαμορφώνουν τις κυρίαρχες κοινωνικές αντιλήψεις γύρω από το έγκλημα. Η κουλτούρα του βιασμού είναι αυτή που κανονικοποιεί ή και δικαιολογεί τη σεξουαλική επίθεση εναντίον των γυναικών, που αντικειμενοποιεί το γυναικείο σώμα, που σεξουαλικοποιεί οποιαδήποτε γυναικεία συμπεριφορά και αποδέχεται ως θέσφατο την τοξική αρρενωπότητα. Η κουλτούρα του βιασμού είναι εν τη γενέσει της συστημική και προάγεται τόσο από τους δημόσιους όσο και από ιδιωτικούς φορείς όπως είναι τα ΜΜΕ.⁴

Τα στερεότυπα που αναπτύσσονται γύρω από τα σεξουαλικά εγκλήματα και ιδιαίτερα τον βιασμό, δημιουργούν στην κοινή γνώμη την αίσθηση ότι ο βιασμός είναι μια ιδιαίτερος άγρια σεξουαλική επίθεση που συμβαίνει σπάνια. Οι σεξουαλικές επιθέσεις παρουσιάζονται σαν ένα σποραδικό εγκληματικό φαινόμενο, που εμφανίζεται κατά κύματα. Έτσι, σε ορισμένες περιόδους, για τις εφημερίδες, το έγκλημα βρίσκεται σε έξαρση, ενώ σε άλλες η δυναμική του περιορίζεται και εμφανίζονται μεμονωμένα περιστατικά. Μάλιστα, δημοσιεύματα συνδέουν την αύξηση των βιασμών με ορισμένες εποχές του χρόνου. Ενδεικτικά αναφέρω: «Κύμα βιασμών στην Αθήνα και στην επαρχία [...] αν και ψυχρός ο Μάης βάζει φωτιές

4. Ann Burnett, «Rape Culture», *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies*, 2016, διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/316363983_Rape_Culture (τελευταία πρόσβαση 30.05.22)

και ανάβει τα αίματα». ⁵ Σε ένα άρθρο που δημοσιεύεται στην εφημερίδα *Ακρόπολις* με τίτλο «Οι βιαστές των διακοπών» γίνεται μια προσπάθεια να εξηγηθεί η ραγδαία αύξηση των βιασμών τονίζοντας ότι «οι βιαστές, ανάβουν κάθε χρόνο τέτοια εποχή (καλοκαίρι)». ⁶

Ένα άλλο στερεότυπο που αναπτύσσεται γύρω από το έγκλημα του βιασμού και προβάλλεται από τον Τύπο σχετίζεται με τον τόπο και το χρόνο που αυτό συμβαίνει. Πολλά από τα αναπαριστώμενα περιστατικά βιασμών φαίνεται ότι γίνονται τις νυχτερινές ώρες ή τις πολύ πρωινές ώρες και σε περιοχές απομακρυσμένες αλλά και ότι γίνονται με τη χρήση όπλου ή μαχαιριού. Χαρακτηριστικός είναι ο τίτλος του άρθρου που δημοσιεύεται σε ένα φύλλο της εφημερίδας *Τα Νέα* «Αν βγεις βράδυ πάρε μαζί σου και το πιστόλι» ⁷ θέλοντας προφανώς να καταδείξει ότι η έξοδος τη νύχτα είναι επικίνδυνη.

Τα στερεότυπα που αναπτύσσονται για το δράστη –ο οποίος είναι άνδρας στην συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων– και που διατρέχουν όλη την περίοδο που μας ενδιαφέρει, άλλοτε εμφανέστερα και άλλοτε όχι, προσπαθούν να εξηγήσουν και να δικαιολογήσουν την εγκληματική του δραστηριότητα συσχετίζοντας την με την ακατανίκητη ερωτική επιθυμία, η οποία είναι πρέπει πάση θυσία να εκτονωθεί. Η αχαλίνωτη ανδρική επιθετικότητα, παρουσιάζεται ως «ερωτικό αμόκ», «εξουσιαστική δύναμη» ⁸ ως «σεξουαλική έξαρση». ⁹ Οι ταινίες πορνό φαίνεται επίσης, σύμφωνα με τις εφημερίδες, ότι διέγειραν τους δράστες οι οποίοι βιάζοντας, εκτόνωναν την ερωτική τους επιθυμία.

Ως αιτία βιασμού από τις εφημερίδες προβάλλεται επίσης η διαταραχή στο ψυχισμό ή στην προσωπικότητα του δράστη, την οποία οι εφημερίδες αποκαλούν «ψυχοπάθεια» αλλά και η «δυσπλασία» των γεννητικών οργάνων και η σεξουαλική ανικανότητα. Η χρήση αλκοόλ και ναρκωτικών ουσιών φαίνεται να δικαιολογεί την βία του δράστη σύμφωνα με τον Τύπο. Ο

5. Ταυτόσημος τίτλος, *Ακρόπολις*, 19.05.1982.

6. Ταυτόσημος τίτλος, *Ακρόπολις*, 31.07.1983.

7. Ταυτόσημος τίτλος, *Τα Νέα*, 21.05.1970.

8. Ο κατά συρροή βιαστής και δολοφόνος γυναικών Σ.Μ. Λέει: «Ήταν κάτι που δεν εξούσιαζα», *Έθνος*, 10.10.1983.

9. «Θύμα ερωτικού αμόκ και σεξουαλικής έξαρσης» *Απογευματινή* 27.02.1982.

δράστη παρουσιάζεται ως ένας άνθρωπος που κατά κανόνα διαφέρει από τον μέσο άνθρωπο και ο Τύπος προκειμένου να αναδείξει αυτή τη διαφορά αλλά και να καταδείξει τη σοβαρότητα της εγκληματικής δράσης ορισμένων δραστών, δημιουργεί δύο «αναλυτικές κατηγορίες»: τους «σάτυρους» και τους «δράκους». Τα χαρακτηριστικά των δραστών δεν τίθεται ρητά, όμως ο όρος «σάτυρος» χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει τον ενήλικο άνδρα ο οποίος επιτίθεται σεξουαλικά, ή και βιάζει ανήλικα κορίτσια και αγόρια. Ο χαρακτηρισμός αυτός φαίνεται ότι χρησιμοποιείται περισσότερο τη δεκαετία του 1970 παρά στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 1980, χωρίς φυσικά αυτό να σημαίνει ότι η χρήση του όρου σταματά απλώς περιορίζεται, τουλάχιστον στα υπό εξέταση έντυπα.

Ο όρος «δράκος» χρησιμοποιείται για να χαρακτηρίσει δράστες σεξουαλικών εγκλημάτων σε όλη την περίοδο που εξετάζω εδώ, με τη διαφορά ότι τη δεκαετία του 1980 αποκτά ριζικά διαφορετική δυναμική. Μελετώντας το αρχειακό υλικό σε όλη την χρονική του έκταση, διαπιστώνονται τα εξής αναφορικά με τη χρήση του εν λόγω όρου: πρώτον, ότι στην περιγραφή των «δράκων» χρησιμοποιείται σχεδόν πάντα ένας προσδιοριστικός όρος ο οποίος καθιστά σαφές σε ποιον εγκληματία γίνεται η αναφορά, για την περίπτωση που υπήρχαν δράστες με παρόμοια δράση, π.χ., «ο δράκος της Δράμας», «ο δράκος της παραλίας». Οι εφημερίδες, σε μια προσπάθεια να ονοματίσουν και να προσδιορίσουν την εγκληματική δράση του εκάστοτε «δράκου» δημιουργούν μια ταυτότητα η οποία σχετίζεται με τον τρόπο και το χώρο δράσης του. Αυτή η σκιαγράφηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του εκάστοτε «δράκου» και της δράσης του, τον διαφοροποιεί από τους υπόλοιπους με παρόμοια δράση. Με αυτόν τρόπο οι εφημερίδες χρησιμοποιώντας μαζί με τον όρο «δράκος» έναν άλλο προσδιοριστικό όρο, δημιουργούν στη συνείδηση των αναγνωστών ταυτότητα για το κάθε δράστη ξεχωριστά, τον προβάλλουν έτσι ως μια ξεχωριστή περίπτωση από το μέσο άνθρωπο, αλλά και από τους άλλους εγκληματίες. Οι εφημερίδες όμως, δίνοντας ταυτότητα στον εκάστοτε «δράκο», έδιναν ταυτότητα και στη δράση του, στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της επίθεσής του γι' αυτό τον λόγο υπάρχουν δημοσιεύματα στον Τύπο όπως: «επίθεση τύπου δράκου Σείχ Σου». Γίνεται επομένως αντιληπτό, ότι ο Τύπος δεν λειτουργεί απλώς ως μεταδότης της είδησης αλλά αξιολογεί, κατηγοριοποιεί και επι-

χειρεί να ταυτίσει την είδηση με ένα συγκεκριμένο δράστη, εγγράφοντας τον μάλιστα με συγκεκριμένο τρόπο στη συνείδηση της κοινής γνώμης.

Στην συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων –εκτός από τους βιασμούς ανηλίκων– τα θύματα είναι γυναίκες. Σε όλη την περίοδο που εξετάζεται, τα στερεότυπα που αναπτύσσονται γύρω από το θύμα, επιρρίπτουν σε αυτό ευθύνη για την σεξουαλική επίθεση που δέχτηκε. Το θύμα, σύμφωνα με τα δημοσιεύματα, είτε θα προκαλούσε είτε – χειρότερα– θα επιθυμούσε το βιασμό του. Η «πρόκληση» του θύματος καταγράφεται ως αιτία βιασμού από τις εφημερίδες: «Το κορίτσι που φορά ένα διαφανές φόρεμα και δεν αφήνει καθόλου την φαντασία του άνδρα να δουλέψει, είναι σαν να επιζητά τις κακοτοπιές που θα αντιμετωπίσει», αναφέρουν Τα Νέα σε άρθρο τους το 1975.¹⁰ Η δαιμονοποίηση της θηλυκότητας και του γυναικείου σώματος είναι προφανής, όπως προφανής είναι η απόδοση της ευθύνης στις γυναίκες σε περίπτωση που υποστούν κάποιου είδους, «κακοτοπιά». Σύμφωνα με την εφημερίδα Τα Νέα, σε είδηση που δημοσιεύεται το 1975, μια «μισόγυμη Αγγλίδα ερέθισε το γείτονά της ο οποίος της επιτέθηκε».¹¹ Και μερικά χρόνια αργότερα, φιγουράρει ως τίτλος στην ίδια εφημερίδα ότι ο δράστης «Έκανε τρεις βιασμούς και δώδεκα απόπειρες. Αιτία; Τα ντεκολτέ».¹²

Σύμφωνα με τον Τύπο, όταν το θύμα δεν προκαλούσε με το ντύσιμο, προκαλούσε με τη συμπεριφορά και τις επιλογές του. Το να κάνει μια νεαρή γυναίκα ωτοστόπ, το να καταναλώσει αλκοόλ, το να βγαίνει μόνη της τη νύχτα, το να εγκαταλείψει το σπίτι της πριν την ενηλικίωση της, αποτελούσαν σημαντικές αιτίες, σύμφωνα με τις εφημερίδες, του βιασμού του. Υπάρχουν ειδήσεις, την υπό μελέτη περίοδο, που επισημαίνουν ότι το θύμα δεν αντιστάθηκε αρκετά στο βιασμό του ώστε να έχει εμφανή σημάδια που να «πιστοποιούν» την αντίστασή του. Για τον Τύπο, φαίνεται ότι μόνο στις περιπτώσεις που υπάρχουν εμφανή σημάδια αντίστασης ή θάνατος του θύματος, το θύμα αντιστάθηκε αρκετά στο βιασμό του. Ο Τύπος αναγνωρίζει μάλιστα σε κάποιες περιπτώσεις το θάνατο του θύματος

10. «Το καλό κορίτσι και οι παγίδες», *Τα Νέα*, 15.03.1975.

11. «Θερμόαιμος νέος επετέθη με μαχαίρι σε Αγγλίδα», *Τα Νέα*, 21.07.1975.

12. Ταυτόσημος τίτλος, *Τα Νέα*, 12.01.1983.

ως την ισχυρότερη και αδιάσειστη απόδειξη αντίστασης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η δολοφονία μιας νεαρής κοπέλας από τον πατέρα της ο οποίος της επιτέθηκε με σκοπό να την παρενοχλήσει σεξουαλικά. Η αντίσταση της κοπέλας και η «υπεράσπιση» της παρθενίας της μέχρι τον θάνατο της, παρουσιάζεται από τη Βραδυνή ως μεγάλο κατόρθωμα, ως υπεράσπιση της τιμής της,¹³ την οποία «επλήρωσεν τόσον ακριβά την προσπάθεια να μείνει αμόλυντη και άθικτη στις ανομολόγητες ορέξεις του πατέρα».¹⁴

Η κοινή γνώμη, παρουσιάζεται από τα έντυπα ως ενιαίο, αδιάσπαστο σύνολο, το οποίο είναι, φαινομενικά τουλάχιστον, αμέτοχο στα γεγονότα αλλά ταυτόχρονα έμμεσα παρόν, «συνοδεύοντας» την είδηση του εγκλήματος μέχρι την εκδίκηση της υπόθεσης. Οι εφημερίδες, χρησιμοποιούν την κοινή γνώμη με έναν ιδιάζοντα, διττό, τρόπο: από τη μια εικάζουν τα συναισθήματα και τον τρόπο αντίδρασης των αναγνωστών για ένα έγκλημα, παράγοντάς τα στην πραγματικότητα, ενώ από την άλλη, διασπείρουν ηθικό πανικό γύρω από το έγκλημα, παραμορφώνοντας τις πραγματικές του διαστάσεις. Μερικοί χαρακτηριστικοί τίτλοι: «Τρόμος στο Καλαμάκι»,¹⁵ «Οι κάτοικοι ξύπνησαν με το φόβο του δράκου», ή «το πλήθος αποπειράθηκε δύο φορές να τον λιντσάρει» φωνάζοντας «θάνατος-θάνατος». Στις περιπτώσεις που δεν δημιουργείται ηθικός πανικός γύρω από το έγκλημα, τότε δημιουργείται σύγχυση της κοινής γνώμης καθώς από τη μια το έγκλημα παρουσιάζεται ως σπάνιο και εξοβελιστέο γεγονός ενώ από την άλλη ως καθημερινό φαινόμενο εξαιτίας του οποίου οι ευάλωτες ομάδες κινδυνεύουν να θυματοποιηθούν.

Τα στερεότυπα στην παρουσίαση του εγκλήματος, του δράστη και του θύματος, όπως και οι λεκτικοί κώδικες είναι κοινά χαρακτηριστικά τα οποία συναντώνται σε όλο το διάστημα της περιόδου που εξετάζεται.

Υπάρχουν όμως και διαφοροποιήσεις ή σωστότερα διαφορετικά γνω-

13. Η υπεράσπιση της παρθενίας και η προστασία της τιμής της κόρης από την οικογένεια και το πως αυτό παρουσιάζεται στον Τύπο βλ., Έφη Αβδελά, *Δια λόγους τιμής*, ό.π., σ. 40-54.

14. «Μαχαίρωσε την 20χρονη κόρη του» *Βραδυνή*, 07.07.1970.

15. Ο συγκεκριμένος τίτλος συνοδεύεται από το νεκρό και κακοποιημένο σώμα μιας γυναίκας, *Ακρόπολις*, 29.06.1983.

ρίσματα στον τρόπο παρουσίασης που χαρακτηρίζουν την κάθε περίοδο. Πιο συγκεκριμένα από το 1970 -1974 οι ειδήσεις έχουν απλή μορφή και λιτή δομή. Οι σχετικές με τον βιασμό παρουσιάζουν κυρίως συναφή εγκλήματα που συνέβησαν στο εξωτερικό. Όμως ακόμη και αν το έγκλημα συνέβη στην Ελλάδα οι δράστες –όπως προβάλλονται από τον Τύπο– είναι κατά κανόνα αλλοδαποί και τα θύματα στην συντριπτική τους πλειοψηφία τουρίστριες. Οι εφημερίδες, χωρίς να δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα παρουσιάζαν εγκλήματα βιασμού με δράστες Έλληνες και θύματα Ελληνίδες κυρίως όταν επρόκειτο για κατ' εξακολούθηση εγκλήματα από «δράκους». Το έγκλημα του βιασμού, παρουσιάζεται ως κάτι ξένο στην ελληνική κοινωνία, ως κάτι εισαγόμενο την περίοδο της δικτατορίας. Είναι προφανές ότι ο βιασμός ως έγκλημα κατά των ηθών δεν έπρεπε να προβάλλεται ιδιαίτερα –από τον ελεγχόμενο– Τύπο καθότι αυτό θα προσέκρουε στις συντηρητικές αξίες του δικτατορικού καθεστώτος.

Το διάστημα 1975-1980 δεν παρουσιάζονται σοβαρές διαφοροποιήσεις. Αυξάνεται όμως, η συχνότητα παρουσίασης των σχετικών με το βιασμό ειδήσεων. Η ανανέωση του εγχώριου φεμινιστικού κινήματος μετά την πτώση της χούντας έδωσε πρόσφορο έδαφος στην ανάδειξη ειδήσεων σχετικών με τη δράση των γυναικών εναντίον των βιασμών σε διεθνές επίπεδο.

Η τομή στην παρουσίαση του εγκλήματος του βιασμού συμβαίνει από το 1980 και εξής οπότε και οι εφημερίδες ασχολούνται συστηματικά με την εγκληματική δράση των «δράκων» και τη σκιαγράφηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της προσωπικότητάς τους. Δύο είναι οι γνωστότεροι «δράκου» που απασχολούν τον Τύπο, ο Δράκος της Δράμας και ο Δράκος με το ωτομπιάνκι. Αφιερώματα, ολοσέλιδα ρεπορτάζ, μαρτυρίες συγγενών, φωτογραφίες θυμάτων και δραστών συναντώνται στις εφημερίδες της περιόδου. Την περίοδο αυτή ουσιαστικά, συναντάται για πρώτη φορά ένα είδος μυθοποίησης αν όχι ηρωοποίησης των δραστών. Αυτό επιτυγχάνεται με τους εξής τρόπους: Πρώτον, επειδή δίπλα στους τίτλους: «στραγγαλιστής», «δράκος σε μορφή κακού παραμυθιού», «αδίστακτος φονιάς»,¹⁶ «στυγνός δολοφόνος», υπήρχαν τίτλοι, όπως: «Ο δράκος γελάει

16. «Ο δράκος με το αγγελικό πρόσωπο», *Έθνος*, 15.12.1982.

σαν σταρ»,¹⁷ «άριστος σύζυγος, αγαπητός και εξυπηρετικός, καλοκάγαθος και σεβαστικός».¹⁸ Η εφημερίδα *Ακρόπολις* χαρακτηρίζει το «δράκο της παραλιακής» ως «εμφανισίμο, καλοκάγαθο, ευγενικό, οικογενειάρχη, οικονομικά ευκατάστατο»¹⁹ και ως «ήσυχο και φυσιολογικό» η *Απογευματινή*.²⁰ Συνυπάρχουν, λοιπόν, στους τίτλους αντίθετες όψεις της προσωπικότητας των δραστών δημιουργώντας έτσι ένα μυστήριο γύρω από αυτούς και τη δράση τους. Δεύτερον, μέσω της δημοσιοποίησης πολλών φωτογραφιών τους στα έντυπα. Τρίτον, σχεδόν σε όλες τις εφημερίδες που εξετάστηκαν, γίνονται αφιερώματα στη ζωή τους, στα παιδικά τους χρόνια, στα χόμπυ αλλά και στο «δράμα» που βιώνουν αυτοί και οι συγγενείς τους επειδή είναι προφυλακισμένοι. Τέταρτον, μέσω της δημοσιογραφικής πέννας: Ερωτήσεις των δημοσιογράφων όπως: «Είχες διεγερθεί όταν είχες το σκοινί στο λαιμό της;»²¹ «γιατί να βιάσεις; Σου έλειπε το σεξ;»²² εξυπηρετούν την προσπάθεια «δικαιολόγησης» του εγκλήματος από πλευράς του Τύπου. Αποκορύφωμα, κατά τη γνώμη μου, στην μυθοποίηση του δράκου είναι η δημοσιοποίηση της εμπειρίας μιας δημοσιογράφου που πήρε συνέντευξη από το «δράκο της παραλίας» και δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Ακρόπολις* το καλοκαίρι του 1983. Γράφει λοιπόν η δημοσιογράφος για την εμπειρία της: «ένιωσα μια περίεργη έλξη και μια έντονη επιθυμία να δω από κοντά το δράκο, να ψάξω τον άνθρωπο που κρύβει μέσα του ... ένιωσα το επίμονο γατίσιο βλέμμα του να με καρφώνει στο άγγιγμα της χειραψίας του ανατρίχιασα ... ένα αγρίμι, ένα περίεργο πλάσμα κάθεται απέναντί μου και το τρακ μεγαλώνει ... Συναντήθηκα με το δράκο ... τον συμπάθησα. Όμως θα έβγαινα ραντεβού μαζί του;».²³ Η παρουσίαση του δράκου ως απόκοσμου μυστήριου και μυστήριου εγκληματία και συνάμα ως γοητευτικού άνδρα που «έλκει» τις γυναίκες συνέβαλαν στη μυθοποίηση του.

17. «Διψούσα για αίμα», *Απογευματινή* 16.12.1982.

18. *Εθνος*, 10.10.1983.

19. «Γιατί έγινα δράκος;», *Ακρόπολις*, 16.10.1983.

20. «Ξεπέρασε τον Π. ο δράκος», *Απογευματινή*, 10.10.1983.

21. «Ξεπέρασε τον Π. ο δράκος της Αθήνας», *Απογευματινή*, 10.10.1983.

22. *Ακρόπολις*, 16.10.1983.

23. «Όταν βλέπω γυναίκες γίνομαι ένα κτήνος αλλά δεν είμαι φονιάς», *Ακρόπολις*, 20.07.1983.

Οι περισσότερες εφημερίδες που μελετήθηκαν εμπορευματοποίησαν το θάνατο και το τραυματικό σωματικό και ψυχικό βίωμα των θυμάτων και «ξέπλυναν» βιαστές προκειμένου να κερδοσκοπήσουν. Η έντονη αντίδραση των φεμινιστριών στον τρόπο παρουσίασης των δραστών είναι εύλογη και διακρίνεται τόσο στις εφημερίδες ευρείας κυκλοφορίας όσο και στα φεμινιστικά έντυπα. Τα φεμινιστικά έντυπα, σε αντίθεση με τις εφημερίδες ευρείας κυκλοφορίας, αναδεικνύουν μια διαφορετική οπτική του βιασμού. Ασχολούνται, με τον βιασμό όχι ως είδηση άλλα ως κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο προσεγγίζουν κυρίως μέσα από μια επιστημονική σκοπιά. Ο βιασμός αντιμετωπίζεται από τα περισσότερα φεμινιστικά έντυπα ως η ασχρότερη μορφή κυρίαρχης βίας εναντίον των γυναικών, ως μια σωματοποιημένη έκφραση της κυρίαρχης μισογυνικής ιδεολογίας. Θέση φαίνεται να παίρνουν μέσα από τα φεμινιστικά έντυπα, οι γυναικείες οργανώσεις και ο αυτόνομος γυναικείος χώρος για την αλλαγή στη νομοθεσία (1984) αναφορικά με τα σεξουαλικά εγκλήματα.

Μέσα από τα έντυπα, αναδεικνύονται επίσης οι δημόσιες απολήξεις ενός αθέατου εγκλήματος. Οι διεκδικήσεις των γυναικών για σεβασμό στη γενετήσια αξιοπρέπεια και την ελευθερία του σώματός τους, οι διαμαρτυρίες τους στους δρόμους των πόλεων για τη βία και το βιασμό, το μοίρασμα προκηρύξεων, η δημόσια καταγγελία του βιαστή, οι δημόσιες συγκεντρώσεις για ενημέρωση και επαγρύπνηση σε σχέση με το βιασμό, είναι κάποιες από τις δημόσιες εκδηλώσεις ενός κατά τα άλλα απολύτως ιδιωτικού και σιωπηρού βιώματος.

Ο ρόλος του Τύπου σχετικά με το συγκεκριμένο έγκλημα φαίνεται να είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Ο Τύπος, παράγει και αναπαράγει στερεότυπα τα οποία διαμορφώνουν τις κυρίαρχες κοινωνικές απόψεις γύρω από το έγκλημα, τις παραστάσεις της κοινής γνώμης γύρω από αυτό. Οι αναπαραστάσεις του θύματος καθορίζουν την αξιολόγηση της επίθεσης του –ως σοβαρή ή μη σοβαρή– και επομένως επηρεάζουν τη καταγγελία ή μη του εγκλήματος στις αρχές. Μέσα από σχετικά δημοσιεύματα αναδείχθηκε ο δισταγμός των θυμάτων να καταγγείλουν το βιασμό τους ακριβώς επειδή φοβούνταν μήπως αυτό που τους συνέβη γίνει ευρύτερα γνωστό και στιγματιστούν. Δεν είναι λίγες οι φορές που συνάντησα τίτλους όπως: «δίστασε να καταγγείλει το βιαστή της για να μη δημιουργηθεί σκάνδαλο σε

βάρους της»²⁴ ή «μου είχε επιτεθεί ξανά αλλά τότε δεν είπα τίποτα για να μην γίνουμε ρεζίλι». ²⁵ Η δημοσιοποίηση των προσωπικών στοιχείων και του βιώματός του θύματος στις εφημερίδες, αποτελεί μέρος της «δεύτερης θυματοποίησής του» και φαίνεται να δρα ανασταλτικά ως προς την καταγγελία του βιασμού στις αρχές. Η υπερπροβολή και η ηρωποίηση των βιαστών από μια μεγάλη μερίδα του Τύπου, ιδιαίτερα τη δεκαετία του 1980, είχε αρνητικές συνέπειες γιατί έδωσε έναυσμα σε δράστες να τελέσουν παρόμοια εγκλήματα. Για παράδειγμα, στη *Μεσημβρινή* δημοσιεύεται άρθρο με τίτλο «Τώρα έγινα και εγώ ήρωας σαν το δράκο», όπου ένας νέος που είχε ως ίνδαλμα το «δράκο της Δράμας», και συνέλεγε φωτογραφίες του από εφημερίδες και περιοδικά, παραδέχεται ότι βίασε και σκότωσε ένα μικρό κορίτσι. ²⁶ Η μυθοποίηση των «δράκων» από τον Τύπο προκάλεσε το ενδιαφέρον –ή χειρότερα το θαυμασμό– προς το πρόσωπό τους. Έτσι, υπήρχαν δημοσιεύματα στον Τύπο της εποχής, που έκαναν λόγο για γοητευμένες από το προφίλ του «δράκου» γυναίκες, που έστελναν ερωτικά γράμματα στο «δράκο» ή που αποπειράθηκαν να αυτοκτονήσουν για να κερδίσουν την προσοχή του.

Παραμένουν ερωτήματα σχετικά με τον ρόλο που μπορεί να διαδραμάτισε ο Τύπος την περίοδο που μας ενδιαφέρει ως προς την έκταση και τις μορφές που μπορεί να έλαβε το έγκλημα του βιασμού, αλλά αυτό αποτελεί έναυσμα για συνέχιση της έρευνας.

24. «Ήθελε να βιάσει όλες τις γυναίκες» *Τα Νέα*, 01.04.1983.

25. «Εσφαξε την κόρη του γιατί δεν ενέδωσε στις προτάσεις του» *Τα Νέα*, 01.07.1970.

26. Ταυτόσημος τίτλος, *Μεσημβρινή*, 24.08.1983.

ΚΟΙΝΟΙ ΛΟΓΟΘΕΤΙΚΟΙ ΤΟΠΟΙ;

ΔΗΜΗΤΡΑ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΟΥ

Στον μακρύ χρόνο οι πρακτικές και οι λόγοι για τη σεξουαλική βία μοιάζουν να συνέχονται από κάποιες σταθερές, οι οποίες κάνουν δύσκολη τη ζωή των ιστορικών, που αναζητούν τομές, αναπροσαρμογές, αναθεωρήσεις μέσα στον χρόνο και ανάλογα με τον τόπο, αναζητούν με άλλα λόγια την ιστορία της σεξουαλικής βίας. Ήταν μάλλον και αυτές οι σταθερές που έκαναν την Σούζαν Μπραουνμίλλερ, μέσα στο πυρετώδες φεμινιστικό κλίμα της δεκαετίας του 1970, να διατυπώσει στο κλασικό της βιβλίο με τίτλο «Ενάντια στη θέλησή μας: άντρες, γυναίκες και βιασμός» το πιο διάσημο απόφθεγμα της, ότι ο βιασμός είναι «μια συνειδητή διαδικασία εκφοβισμού, μέσω της οποίας όλοι οι άντρες κρατούν όλες τις γυναίκες σε μια κατάσταση φόβου».¹ Σήμερα, σχεδόν μισό αιώνα αργότερα, διαθέτουμε πραγματικά ατελείωτες και σημαντικές ιστοριογραφίες που καταλήγουν σε πολύ πιο επεξεργασμένα και συνθετικά πορίσματα μελετώντας τη σεξουαλική βία σε διαφορετικά κοινωνικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα και σε διάφορες εποχές, πορίσματα τα οποία, πέρα από το ότι πλουτίζουν τις γνώσεις μας, επιτρέπουν χρήσιμες συγκρίσεις ανάμεσα στα διάφορα εθνικά παραδείγματα. Οι μελέτες αυτές αναδεικνύουν σημαντικούς μετασχηματισμούς της σεξουαλικής βίας, τόσο εννοιολογικά όσο και στις ίδιες τις πρακτικές της (αλλαγές δηλαδή στο τι θεωρείται βίαιο και στο τι θεωρείται σεξουαλικό στο εκάστοτε περιβάλλον). Δείχνουν ακόμη τις συστηματικές

1. Susan Brownmiller, *Against Our Will: Men, Women, and Rape*, (New York: Ballantine Books, 1993 ανατύπωση).

διασταυρώσεις της σεξουαλικής βίας με ιστορικά συγκεκριμένες κοινωνικές σχέσεις και αξίες και τις εκάστοτε πολιτισμικές αντιλήψεις για τη σεξουαλικότητα αντρών και γυναικών.² Με άλλα λόγια, γνωρίζουμε πια πολύ καλά ότι η σεξουαλική βία αλλάζει μέσα στον χρόνο και ανάλογα με τον τόπο, και γι' αυτό ακριβώς δεν είναι αναπόδραστη.

Ορολογία

Στη δουλειά μου για τη σεξουαλική βία –και στο παρόν κείμενο– υιοθετώ τον όρο «θύμα» ή «παθούσα» (σε εισαγωγικά) για τα πρόσωπα που υπέστησαν τη σεξουαλική επίθεση και όχι τον σύγχρονο όρο «επιζώσες» σεξουαλικής βίας, όρος που χρησιμοποιείται από σημαντικό μέρος του φεμινιστικού/ακτιβιστικού χώρου στην Ελλάδα, όπως και αλλού. Μένω πιστή, με άλλα λόγια, στην ιστορικότητα των όρων και τους αναπαράγω όπως ακριβώς εμφανίζονται στα τεκμήρια που αξιοποιώ, δικαστικά και άλλα. Η λέξη επιζώσα –και οι συνδηλώσεις της– δεν συναντάνται σε καμία ιστορική πηγή, δεν χρησιμοποιείται από κανένα ιστορικό υποκείμενο από τις αρχές του 20ού αιώνα μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1960, που είναι το χρονικό ανάπτυγμα αυτής της έρευνας. Όπως υπογραμμίζει emphatically η Τζοάννα Μπεργκ, αφενός δεν επέζησαν όλες, αφετέρου πολλές από αυτές που επέζησαν προσλάμβαναν ρητά τους εαυτούς τους ως θύματα σεξουαλικών επιθέσεων. Παρότι λοιπόν χρησιμοποιώ πολύ συνειδητά τη λέξη, δεν την επιστρατεύω για να κρίνω ηθικά τα πρόσωπα που κακοποιήθηκαν σεξουαλικά και ασφαλώς δεν την χρησιμοποιώ για την απόδοση ταυτότη-

2. Anna Clark, *Women's Silence, Men's Violence: Sexual Assault in England 1770-1845* (Pandora, 1987)· Georges Vigarello, *Η ιστορία του βιασμού: 16ος-20ός αιώνας* (Αλεξάνδρεια, 2001)· Karen Dubinsky, *Improper Advances: Rape and Heterosexual Conflict in Ontario, 1880-1929* (University of Chicago Press, 1993)· Mary E. Odem, *Delinquent Daughters: Protecting and Policing Adolescent Female Sexuality in the United States, 1885-1920* (University of North Carolina Press), 1996· Sueann Caulfield, *In Defense of Honor: Sexual Morality, Modernity, and Nation in Early Twentieth Century Brazil* (Duke University Press, 1999)· Kathryn A. Sloan, *Runaway Daughters: Seduction, Elopement, and Honor in Nineteenth-Century Mexico* (University of New Mexico Press, 2008)· Katie Barclay, «From Rape to Marriage: Questions of Consent in Eighteenth-Century Britain», Anne Greenfield (επιμ.), *Interpreting Sexual Violence, 1660-1800* (Pickering & Chatto, 2013), σ. 35-44.

τας σε πρόσωπα του παρελθόντος, πόσο μάλλον για να αναγνωρίσω την ύπαρξη μιας ταυτότητας σταθερής μέσα στον χρόνο.³

Για να έρθω τώρα στα δικά μας και στην Ελλάδα: Δουλεύω με δικαστικά αρχεία, με υποθέσεις σεξουαλικής βίας που εκδικάστηκαν στα Μικτά Ορκωτά Δικαστήρια της Αθήνας και του Πειραιά και σε τέσσερα Κακουργιοδικεία των νησιών του Αιγαίου: της Σύρου, της Σάμου, της Μυτιλήνης και της Χίου. Με υλικό αποκλειστικά από τα νησιά στις πρώτες τέσσερις δεκαετίες του 20ού αιώνα και από υποθέσεις που τα θύματα ήταν γυναίκες και κορίτσια, θα καταθέσω εδώ κάποιες σκέψεις για την έννοια της συναίνεσης, ή αρνητικά διατυπωμένη, για την απουσία της συναίνεσης στη σεξουαλική πράξη· για το κεντρικό, με άλλα λόγια, αίτημα των σχετικά πρόσφατων φεμινιστικών διεκδικήσεων στην Ελλάδα σχετικά με την τροποποίηση του νόμου για τον βιασμό. Από το 2019, είναι γνωστό, ο εγχώριος ποινικός κώδικας, όπως και αυτός άλλων ευρωπαϊκών χωρών, ορίζει τον βιασμό «ως γενετήσια πράξη που επιχειρείται χωρίς τη συναίνεση του παθόντος» προσώπου. Με ενδιαφέρει ιδιαίτερα το τεκμήριο της συναίνεσης ή της απουσίας της, καθώς, και αυτό θα υποστηρίξω, υπήρξε πάντοτε κεντρικό διακύβευμα στις υποθέσεις σεξουαλικής βίας που έφταναν στα ελληνικά δικαστήρια, πολύ πριν συμπεριληφθεί η έννοια ρητά στον Ποινικό Κώδικα. Η συζήτηση για τη συναίνεση συνιστά έναν από τους κοινούς λογοθετικούς τόπους στην ιστορία της σεξουαλικής βίας και η απόφαση (για το αν υπήρχε ή αν απουσίαζε) βρισκόταν πάντοτε στη διακριτική ευχέρεια των δικαστών και των ενόρκων (και θα μου επιτρέψετε να πω ότι συνεχίζει και σήμερα να είναι παρά τις αλλαγές στο νομικό πλαίσιο) και όχι στις καταθέσεις των θυμάτων. Ας δούμε, με ενδεικτικά παραδείγματα από το υλικό, την κεντρικότητα της συναίνεσης και πόσο δύσκολο ήταν να αποδείξουν οι γυναίκες και τα κορίτσια που είχαν υποστεί μια σεξουαλική επίθεση ότι αυτή είχε γίνει «ενάντια στη θέλησή τους».

3. Ακολουθώ πιστά εδώ το σκεπτικό της Joanna Bourke όπως αναπτύσσεται στο 'A Global History of Sexual Violence', *The Cambridge World History of Violence: 1800 to the Present*, επιμ. Jay Winter, Louise Edwards και Nigel Penn, τ. 4, (Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 2020), σ. 148.

Ζητήματα συναινετικότητας I /υπερασπιστική γραμμή

Η ρευστότητα των ορίων ανάμεσα στο «ναι» και «όχι», ανάμεσα δηλαδή στη συναίνεση και την απουσία της, την οποία ενίσχυαν οι τρέχουσες κοινωνικές αξίες και οι κυρίαρχες αντιλήψεις για την ετερόφυλη σεξουαλικότητα, δεν ανιχνεύονταν μόνο στο επίπεδο των κοινωνικών αξιών αλλά και στην ίδια τη δικαστική πρακτική – και οι δράστες έμοιαζαν να το γνωρίζουν πολύ καλά στην υπερασπιστική γραμμή που ακολουθούσαν. Αρκετοί ήταν εκείνοι που μετονόμασαν την αντίσταση των γυναικών στις οποίες επιτέθηκαν σε κατάφαση. Στις υποθέσεις σεξουαλικής βίας που μελέτησα, σχεδόν κανείς από τους θύτες δεν αρνήθηκε την ύπαρξη σεξουαλικής επαφής με το θύμα. Σχεδόν όλοι τους όμως θα ισχυριστούν αυτό που συνέβη ήταν συναινετικό, με τις γυναίκες να επιδοκιμάζουν τη σεξουαλική επαφή είτε επειδή ήταν ήδη ερωμένες τους, είτε επειδή ήταν «ελευθέρων ηθών», δηλαδή ερωμένες πολλών. Με άλλα λόγια, οι κατηγορούμενοι θα προσπαθούσαν συστηματικά να γείρουν την πλάστιγγα από τη δική τους ενοχή στην ένοχη ανηθικότητα των θυμάτων τους. Στον ομαδικό βιασμό της χήρας Θάλειας το 1930 στην «πτωχική οικία» της σε ερημική περιοχή της Μήλου, οι τέσσερις νεαροί συγκατηγορούμενοι αφού πρώτα έσπασαν την πόρτα και έσβησαν το υπάρχον φως «απειλητικά, εξήτησαν αμέσως όπως η ατυχής γυνή υποκύψει εις τας ορέξεις των, και ως κανίβαλοι επέπεσαν εναντίον της και αλληλοδιαδόχως ησέληγαν επί ταύτης, απειλούντες ότι εάν φέρει αντίστασιν θέλουν συνεχίσει και επί της παραπλεύρως κοιμημένης 17έτιδος θυγατρός της Ο πρώτος μάλιστα των κατηγορουμένων και αρχηγός της σπείρας ..., αφού ετελείωσε η σειρά των άλλων, ησέληγσε και πάλιν επί της παθούσης». Στην προανάκριση οι δράστες θα ομολογήσουν όλα τα παραπάνω, με κυνικό μάλιστα τρόπο, με μόνη προσθήκη ότι η παθούσα τους είχε προσκαλέσει στο σπίτι της και είχε πληρωθεί μάλιστα για τις σεξουαλικές της υπηρεσίες, καθώς τύγγανε «επιληψίμου διαγωγής».⁴

Ο Φρεντερίκ Σωβώ, μελετώντας τους βιασμούς στη γαλλική ύπαιθρο του 19ου αιώνα επισημαίνει ότι όλα εξαρτώνταν από την κοινωνική υπό-

4. Βουλευματα Πρωτοδικείου Κυκλάδων (στο εξής ΒΠΚ), 201/1930 και 280/1930.

σταση του θύματος: «η αλήτισσα, η υπηρέτρια, η χήρα, που θα τις ρίξουν κάτω και θα τις βιάσουν, διόλου δεν θα συγκινήσουν τους κατοίκους της υπαίθρου». ⁵ Το ίδιο έμοιαζε να ισχύει όμως και για τις εγχώριες δικαστικές αρχές. Ένα μόνο παράδειγμα από την Σαντορίνη και το 1934. Η δεκαοκτάχρονη υπηρέτρια Αρτεμισία κατήγγειλε στις αστυνομικές αρχές του νησιού ότι ο 19χρονος εργάτης Σπύρος την εξανάγκασε σε σεξουαλική επαφή ένα βράδυ, που οι εργοδότες της έλλειπαν από σπίτι. Οι δικαστές ωστόσο δεν θα την πιστέψουν και θα απαλλάξουν τον Σπύρο από κάθε κατηγορία, συντασσόμενοι με τη δήλωσή του ότι είχαν ήδη από καιρό ερωτικές σχέσεις. Με τα δικά τους λόγια: «ήτο απολύτως αδύνατον εις τον κατηγορούμενον εντός αυτής της οικίας, να εξαναγκάσει αυτήν [την Αρτεμισία] εις ασέλγειαν, χωρίς αυτή να λάβει τον καιρόν να επικαλεσθεί δια φωνών εις βοήθειάν της τους γείτονας». «Εκ τούτων λοιπόν συνάγεται ότι η παθούσα εκούσα παρεδόθη εις τον κατηγορούμενον». Την πεποίθησή τους αυτή ενίσχυσε η αόριστη αίσθηση ότι η Αρτεμισία και δεν ήταν και πριν από το περιστατικό «αμέμπτων ηθών». Ο εργοδότης «παρ' ω υπηρέτει παραδέχεται αυτήν ζωηράν και η μάρτυς [γειτόνισσα] Μαρούσα ... παραδέχεται αυτήν ως παλιοκόριτσο». ⁶

Μέσα σε αυτό το ρευστό νοηματικό πλαίσιο που έβαζε τη συναίνεση πλάι στον εξαναγκασμό, με τη μεταξύ τους διαχωριστική γραμμή να είναι δυσδιάκριτη, καταγγελίες για βιασμό μπορούσαν εύκολα να θεωρηθούν εκ των υστέρων δικαιολογίες ορισμένων γυναικών για τη συγκάλυψη του ανήθικου βίου τους. Τα τεκμήρια επιβεβαιώνουν αυτόν τον κοινόν τόπο. Παρά τις διευκρινήσεις των μεγάλων εγχώριων ονομάτων της νομικής επιστήμης ότι στις σύγχρονες τους νομοθεσίες (και παραθέτω από το βασικό νομικό εγχειρίδιο του Κωνσταντίνου Κωστή εδώ) «δεν απαιτείται ως απαραίτητος όρος ... η τιμότης και το ανεπίληπτον της γυναικός» που εξαναγκάζεται σε ασέλγεια, ⁷ και συνεπώς, λέει ο Κωστής, και «κατά γυναικός

5. Το παράθεμα από το Georges Vigarello, *Η ιστορία του βιασμού: 16ος-20ός αιώνας* (Αλεξάνδρεια, 2001).

6. Όλα τα αποσπάσματα: ΒΠΚ, 503/1934.

7. Κωνσταντίνος Ν. Κωστής, *Ερμηνεία του εν Ελλάδι ισχύοντος ποινικού νόμου*, τ. 2 (εν Αθήναις: Τυπογραφείον Παλιγγενεσίας Ιω. Αγγελόπουλου, 1877), σ. 315.

ατίμου και πορνευομένης δύναται να διαπραχθή βιασμός»,⁸ οι δικαστές δεν φαίνεται τις λάμβαναν υπόψη τους. Οι γυναίκες που δεν είχαν καλή φήμη, το είδαμε στην περίπτωση της Αρτεμισίας, σπάνια πετούχαιναν την κατάδίκη του βιαστή τους. Κοινός τόπος της περιόδου εξάλλου ήταν η αντίληψη ότι οι «ενάρετες» γυναίκες όφειλαν να αντιστέκονται σε οποιαδήποτε εκτός γάμου σεξουαλική επαφή και ο βιασμός δεν αποτελούσε εξαίρεση.

Ζητήματα συναινετικότητας II/ το μαχαίρι και η παλλόμενη θήκη

Ένας από τους κοινούς τόπους που κληρονόμησε ο 19ος αιώνας στις πρώτες δεκαετίες του 20ού, ήταν η αντίληψη ότι οι γυναίκες που δέχονταν σεξουαλική επίθεση μπορούσαν να αντισταθούν αποτελεσματικά και να αποτρέψουν τον βιαστή τους. Πολλά ιατροδικαστικά εγχειρίδια διεθνώς ήδη από τον 19ο αιώνα, παρουσιάζοντας μεταφορικά το πέος ως όπλο και τον κόλπο ως παθητικό δοχείο, επέμεναν πώς ήταν πρακτικά «αδύνατο να κουμπώσεις ένα σπαθί σε μία παλλόμενη θήκη».⁹ Οι εγχώριες εκδοχές αυτού του μυθεύματος εντοπίζονται ήδη στα τέλη του 19ου αιώνα. Στα 1888 σε μια ολιγοσέλιδη πραγματεία με τίτλο «Περί βιασμού», το πιο ακραία μισογυνικό κείμενο που έχω συναντήσει κατά τη διάρκεια της έρευνάς μου, ο συγγραφέας του, γιατρός Γρηγόριος Λαγός ρωτούσε, μάλλον ρητορικά, «γίνεται βιασμός μη ενδιδούσης της βιασθείσης;» για να απαντήσει ότι μια υγιής, σωματικά και διανοητικά γυναίκα, εφόσον αντισταθεί με όλες τις δυνάμεις της, είναι αδύνατον να βιαστεί. Για να προσδώσει μάλιστα ζωντάνια στον γνώριμό μας μύθο με το μαχαίρι που δεν κουμπώνει στο παλλόμενο θηκάρι του, τον μετέφερε στα χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης, με τον ίδιο τον Κολοκοτρώνη να εκτελεί το πείραμα με το σπαθί του, εκθέτοντας στα μάτια των παρευρισκομένων τη γυναίκα που ισχυριζόταν ψευδώς ότι βιάστηκε. «Υπήρξαν γυναίκες» κατέληγε ο Λαγός, που «υπέστησαν καιρίας ... πληγάς και απέθανον εκ τούτων· αλλ' ουδόλως

8. Κωστής, 2:317, υποσ. 1.

9. Joanna Bourke, «“Μελαγχολικές αφηγήσεις” και το τραύμα του βιασμού. Πλαισιώνοντας ιστορικά τη σεξουαλική βία», στο *Ιστορίες για τη σεξουαλικότητα*, επιμ. Δήμητρα Βασιλειάδου και Γλαύκη Γκότση (Αθήνα: Θεμέλιο, 2020), σ. 129.

παράδωκαν την τιμήν των εις τους βιαστές. Λοιπόν όπου δυνάμεις υπάρχουν εκεί βία δεν δύναται να υπάρξει».¹⁰ Η γιατρός Άννα Κατσίγρα, πολύ-γραφη και συντηρητική «ειδικός» για τα σεξουαλικά ζητήματα των νέων, θα επαναλάμβανε αυτήν την άποψη κοντά μισό αιώνα αργότερα, όταν θα έγραφε στα 1940 «βιασμός ωρίμου κοριτσιού χωρίς την θέλησί του είνε, αν όχι αδύνατος, πάντως όμως πολύ δύσκολος· γιατί ο βιασμός προϋποθέτει απόλυτην ακινησίαν εκ μέρους του κοριτσιού, και δεν είνε εύκολο να την επιτύχη, αν το κορίτσι γνωρίζει την αλήθειαν αυτή, και ανθισταμένη δεν παύει έστω και μικράς επί τόπου κινήσεις».¹¹ Το αφήγημα με το σπαθί και το μαχαίρι είχε πλέον παλιώσει, αλλά το ηθικό δίδαγμα έμοιαζε να δι-ατηρεί ακόμη την επικαιρότητά του. Μέρος της γνωστής και μελετημένης ιστορικά αντίληψης η οποία μεταβίβαζε την ευθύνη για την σεξουαλική κακοποίηση από τον θύτη στο θύμα, που δεν τα κατάφερε, όπως μπορούσε και όφειλε, να την αποφύγει, συνιστούσε επί της ουσίας συζήτηση για τα ασαφή όρια της συναίνεσης στο σεξ.

Ζητήματα συναινετικότητας III/οι σωματικές αποδείξεις άσκησης βίας

Κεντρικά λοιπόν στη στοιχειοθέτηση μιας καταγγελίας για βιασμό ήταν η άσκηση βίας από τον δράστη και η απουσία συναίνεσης από το θύμα. Τα δύο αυτά στοιχεία ωστόσο αποδεικνύονταν με εκτιμήσεις που αφορούσαν συνήθως τη μία μόνο πλευρά, αυτή του θύματος. Πάνω δικό της σώμα αναζητούσαν γιατροί, αστυνόμοι και δικαστές τα αποδεικτικά στοιχεία: τα ίχνη της βίας και τις ενδείξεις της αντίστασης. Ένα παράδειγμα μόνο, ανάμεσα σε πολλά άλλα, από το 1919 και την Άνδρο. Η ιατροδικαστική έκθεση που συντάχθηκε για τη 18χρονη παθούσα βεβαίωσε τη χρήση σωματικής βίας, όχι όμως και τη βιαιότητα της διακόρευσης. Το ιατρικό αυτό εύρημα σε συνδυασμό με το ότι δεν ακούστηκαν φωνές κατά τη διάρκεια της σεξουαλικής επίθεσης, ήταν αρκετό για να παύσει η δίωξη για βια-

10. Γρηγόριος Ι. Λαγός, *Περί βιασμού. Ενέσιμος επί διδασκαρία διατριβή* (εν Αθήνας: εκ του Τυπογραφείου του 'Τηλεγράφου', 1883), σ. 18.

11. Άννα Κατσίγρα, *Γενετήσια αγωγή: Για το κορίτσι* (Γκοβόστης, 1944), σ. 91.

σμό του 28χρονου θύτη, ο οποίος παραπέμφθηκε τελικά με την, ηπιότερη, κατηγορία της απαγωγής. Τι κι αν στο πολυσέλιδο ποινικό βούλευμα της υπόθεσης μαθαίνουμε, εκτός από τα παραπάνω, ότι το κορίτσι άρμεγε τα ζώα της οικογένειάς του στο μισοσκόταδο, όταν ένωσε κάποιον να την αρπάζει από τα πόδια. Κι ότι ο δράστης την έδεσε χειροπόδαρα με το ζωνάρι του και την έριξε με ορμή στο δάπεδο, και στη συνέχεια αφού της «έρριξε κόπρον εις το στόμα της, έλυσε τας πόδας της και σύρας μάχαιραν ηπήλησε αυτήν ότι θα την φονεύσει εάν φωνάζει, και ούτω καταστήσας αυτήν ανίκανον όπως υπερασπίσει τον εαυτόν της, ησέλησεν επ' αυτής άπαξ, αφού της κατέσχισεν το παντελόνιον. Κατόπιν δε την ωδήγησεν εις την οικίαν του [παρά την θέλησίν της] ειπών προς αυτήν 'ξέρεις, πλέον είσαι δική μου' ..., απειλών ... ότι θα την φονεύσει αν φωνάζει και είχαν δε δεμέννας τας χείρας της».¹²

Από τον τρόπο που οι γιατροί που συνέτασσαν τις ιατροδικαστικές εκθέσεις και οι δικαστές που έκριναν την εκάστοτε υπόθεση αποτιμούσαν τη βία που είχε ασκηθεί από τους κατηγορούμενους, έμοιαζε ότι οι σχετικές επιθέσεις τοποθετούνταν πάνω σε ένα συνεχές, που το ένα άκρο του καταλάμβανε η απάνθρωπη βαρβαρότητα, και το άλλο το βίαιο σεξ. Όταν ο βιασμός προσλαμβάνόταν ως σεξ, ο δράστης αντιμετωπιζόταν με μεγαλύτερη επιείκεια, ενώ όταν το σεξ προσλαμβάνόταν ως βιασμός, με μεγαλύτερη αυστηρότητα. Με τη σχέση ανάμεσα στο βίαιο σεξ και τη σεξουαλική βία να είναι κάθε άλλο παρά αυτονόητη και ευθύγραμμη, η διάκριση ανάμεσα στον βιασμό, την αποπλάνηση, την απαγωγή, την ασέλγεια και την παραπλάνηση σε συνουσία δεν ήταν σταθερή. Ούτε και υπήρχε γενική συμφωνία ανάμεσα στους νομικούς και τους δικαστές για το πού καταχωριζόταν κάθε πράξη. Αυτό που ελλόχευε πίσω από κάθε σχεδόν σεξουαλική επίθεση των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα ήταν η παραδοχή, και εδώ έμοιαζαν να συμφωνούν όλοι, ότι η αντρική σεξουαλική ορμή είναι ασυγκράτητη και κατά συνέπεια η άσκηση βίας στο σεξ γινόταν κάποτε αναγκαία συνθήκη της συμπληρωματικής σεξουαλικής έκφρασης αντρών και γυναικών, και όχι έκνομη πράξη.¹³

12. ΒΠΚ 359/1919.

13. Για τη σχετική επιχειρηματολογία βλ. πιο αναλυτικά, Δήμητρα Βασιλειάδου, «Κα-

Δεν θα σχολιάσω τη φυσικοποίηση της ετερόφυλης σεξουαλικότητας που νομιμοποιεί την άσκηση βίας απέναντι στις γυναίκες, βίας που αφορμάται από «έρωτα» και επενδύεται με ένα πέπλο νοσταλγίας για την αντρική, ακατέργαστη λεβεντιά της υπαίθρου. Θα αφήσω τον ίδιο τον συγγραφέα του ακόλουθου αποσπάσματος να το κάνει, που δεν είναι άλλος από τον γνωστό Γιάννη Βλαχογιάννη, συγγραφέα, ιστοριοδίφη και διευθυντή των ΓΑΚ (και με αυτό το απόσπασμα, ασχολίαστο θα κλείσω). Το 1933 έγραφε λοιπόν ο Βλαχογιάννης τα παρακάτω σε πόνημά του την πρακτική της απαγωγής (της αρπαγής γυναικών): «Στο φυσικόν άνθρωπο, τον απελέκητον από μιας ημερωμένης κοινωνίας τους νόμους, ο έρωτας παίρνει συχνά μορφή αγριμιόζωου, ακράτητου θεριού, τυφλωμένου από την τυφλήν ορμήν του. Έτσι η απόχτηση του θυληκού, ως ζωϊκό ένστιχτο, είναι η πειο συχνή αιτία στις *λαϊκές απαγωγές ...*». Και συνεχίζει ο Βλαχογιάννης παρακάτω: «Εδώ και τριάντα χρόνια γνώρισα στις φυλακές Συγγρού ένα τσοπανόπουλο ξανθό σαν πρόβατο, ως 17 χρονών, από τη Θεσσαλία, καταδικασμένο σε ισόβια δεσμά γιατί έπιασε ένα κορίτσι, το σκότωσε πάνου στην αντίστασή του, κ' ύστερα το βίασε. Το παιδί ζούσε στη φυλακή σαν αθώο πλάσμα του Θεού κ' έτσι το σύσταινε η μορφή του».¹⁴

τεστραμμένα» κορίτσια. Ηθική, γαμηλιότητα και δικαστική πρακτική στη νησιωτική Ελλάδα, 1914-1940', στο *Ιστορίες για τη σεξουαλικότητα*, επιμ. Δήμητρα Βασιλειάδου και Γλαύκη Γκότση (Αθήνα: Θεμέλιο, 2020), σ. 103-22.

14. Γιάννης Βλαχογιάννης, «Λαϊκή απαγωγή (1933)», *Σαρακατσάνοι, Άγνωστοι και σπάνιες πηγές για τη ζωή και την ιστορία τους (1850 - 2000)*, επιμ. Γιώργης Έξαρχος (Αθήνα 2006) σ. 263-267 (εδώ σ. 263-4).

Ο τόμος αποτελεί παραδοτέο του ερευνητικού έργου “Brutal intimacies: A history of rape in modern Greece” (2021-2023) το οποίο υποστηρίζεται από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.), στο πλαίσιο της Δράσης «2η Προκήρυξη ερευνητικών έργων ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. για την ενίσχυση Μεταδιδακτορικών Ερευνητών/τριών» (Αριθμός Έργου: 9).

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ
ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ISBN 978-618-85930-9-1

9 786188 593091